جاء الحق وزهق الباطل ان الباطل کان زهوقا

الحمد لله والمنة که رسالهٔ نافعه در تردید انواع الملاهی البدع

المسمّٰی به

بوارق الاسماع فی الحاد من یحل السماع

مصنفه

جناب حضرت قاضی صاحب میر عالم دامت فیوضهم

سنه ۱۳۱ھ

در مطبع منشی فخر الدین لاهور طبع شد

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله والصلوة على رسول الهادي الى الحق خاتم النبيين محمد العربي الامي وعلى اله واصحابه اجمعين وبعد بر ضمائر ارباب علم دين مخفی نماند که ملا فیض عالم ساکن درویش که نام قریه از ضلع هزاره است رساله تالیف کرده و نامش وجیز الصراط نهاده واکثر بلکه کل آن مخالف امور شرعیه است مگر خاصه در آخر آن خاتمه بر جواز سماع غنا و آلات ملاهی کرده اگرچه در اول رساله ذکر سماع صوفیه کرده مگر از ضمن عبارات و قول محمد غزالی که آورده از ان عموماً و خصوصاً جواز مستحب و سنت بودن او قرار داده و خلائق را در ورطه هلاک انداخته که سماع و غنا و ملاهی را باقوال ضعیفه و شاذه لباس استحباب و سنت پوشانیده و خرق اجماع نموده باشد که غرض او تردید فتوی مولانا عبد الاحد و علماء متبحرین علاقه چهچه و یوسف زئی و پشاور و غیره است چه ایشان بر حرمت سماع و غنا و آلات ملاهی جهد خود را بذل نموده و بخبر ان الله لا یضیع اجر المحسنین عامل گردیدند و از حسد شدید بر جواز بلکه استحباب و سنت و وجوب ملا مذکور رسیده اعاذنا الله منه پس لازم افتاد که تردید بر خیالات او نوشته شود لهذا این هیچمدان قاضی میر عالم سکندرپوری خاکپای علماء دین متین هر چه بقدر وسعت خود میسر است از کتاب و سنت و اقوال علماء حنفیه مجتهدین و مفسرین و محدثین آئمه اربع نقل کرده پیش نظر علماء میکند و امید مغفرت باری دارد و نیز توقع دارد که علماء دین را مرغوب بلیغ توجه فرموده هر چه حق باشد بگویند والله الهادی الی الموفق

ونام این رساله لوارق الاسماع فی الحاد من یحلل السماع نهاده شد

ترتیب این رساله در شش فصل کرده شد فصل اول در نقل استدلال مؤلف فصل دوم

در تردید استدلال مؤلف از احادیث فصل سوم در اثبات حرمت سماع از آیات و احادیث

فصل چهارم در تردید اجتهاد نفس مؤلف فصل پنجم در تردید استدلال مؤلف از اقوال

فقهاء فصل ششم در تردید استدلال مؤلف از اقوال صوفیه و نیز بخدمت صرافان

علم عرض است که مؤلف در رساله خود نقل از کتاب لوارق الاسماع فی تکفیر من یحرم السماع

آورده و این بنده بمقابله او همون نام را به تبدیل لفظ یحلل استعمال کرده نگر درین عیبی نیست

زیراکه چنین نام کتاب از مصنفات محمد غزالی هست و مؤلف که از مقلدان محمد غزالی

است تبرکاً نام رساله خود هم بنام او مقرر کرده لهذا ضرورت افتاد که من هم بمقابله او پردازم

بالفاظ او فصل اول خاتمة الکتاب در بیان سماع صوفیه خصوصاً سماع سادات چشتیه

که عمده ترین اوقات مثل ایام اعراس مشایخ کبری وغیره که استماع غنا می فرمایند

بشروط شرعیه مجوزه جائز است باحادیث صحیحه و روایات فقهیه و اقوال و افعال صوفیه

صافیه اما احادیث پس بخاری و ابن ماجه روایت کرده اند عن ربیع بنت معوذ بن عفراء

رضی الله تعالی عنها قال جاء النبی صلی الله علیه وسلم فدخل فجلس علی فراشی

کمجلسك منی فجعلت جویریات لنا یضربن بالدف و یندبن من قتل من آبائی

یوم بدر اذ قالت احدیهن وفینا نبی یعلم ما فی غد فقال دعی هذه وقولی

ما کنت تقولین و نیز در صحیحین است که ان ابابکر دخل علی عائشة وعندها جاریتان

تدففان وتغنیان والنبی صلی الله علیه وسلم متغش بثوبه فانتهرهما ابوبکر

فکشف النبی صلی الله علیه وسلم عن وجهه وقال دعهما یا ابابکر فانها ایام

عید و فی روایة ولکل قوم عید وهذا عیدنا و مثل آنست آنکه روایت کرد آنرا حضرت

عائشه صدیقه قالت دخل علی رسول الله صلی الله علیه وسلم وعندی جاریتان

تغنیان بغناء بعاث الحدیث و نیز روایت کرده است ابوداود از عمرو بن شعیب عن ابیه

عن جده که یک عورت در حضور اقدس حاضر شده عرض نمود که یا رسول الله من نذر کرده بودم

[illegible]

کردہ تیکہ حضور از جنگ بسلامت بیایند من در حضور عالی دف زنم و اشعار خوانم فرمودند
اوف بنذرک حال از حضور اقدس حکم صادر ست کہ لا ایفاء النذر فی معصیۃ اللہ تعالی
رواہ مسلم و ابن ماجہ از حضرت انس روایت کردہ کہ چون حضور اقدس روز مہاجرۃ
در مدینہ طیبہ بمحلہ بنی النجار قیام پذیرفت آنجا یک جماعت جواری غنا با شعار و دف
مینمودند و می گفتند شعر نحن جوار من بنی النجار + یا حبذا محمدًا من جار +
حضور اقدس میفرمودند اللہ یعلم انی لاحبکن و نیز بیہقی از عائشہ صدیقہ رضی روایت
کردہ کہ یکوقت در مدینہ بود کہ بحضور جناب سرور عالم زنان و دختران و کودکان غنا
میکردند باین اشعار شعر طلع البدر علینا من ثنیات الوداع + وجب الشکر
علینا ما دعی للہ داع + ایہا المبعوث الینا جئت بالامر المطاع + و بخاری از عائشہ
صدیقہ رضی آوردہ کہ قالت انہا زفت امرأۃ الی رجل من الانصار فقال نبی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
لما کان معکم لہو فان الانصار یعجبہم اللہو و نیز ترمذی از عائشہ صدیقہ رضی روایت
کردہ کہ قالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اعلنوا ہذا النکاح واجعلوہ
فی المساجد واضربوا علیہ بالدفوف و نیز ابن حبان وغیرہ از عائشہ صدیقہ رضی
روایت کردہ اند کہ قالت کانت عندی جاریۃ من الانصار زوجتہا فقال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم یا عائشۃ الا تغنین فان ہذا الحی من الانصار یحبون الغناء
و نیز ابن ماجہ وغیرہ از ابن عباس رضی روایت کردہ اند کہ قال انکحت عائشۃ ذات
قرابۃ لہا من الانصار فجاء رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال اہدیتم الفتاۃ
قالوا نعم قال ارسلتم معہا من تغنی قالت لا فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
ان الانصار قوم فیہم غزل فلو بعثتم معہا من یقول اتیناکم اتیناکم فحیانا و حیاکم + ولولا
الحنطۃ السمراء لم تسمن عذاریکم این آن احادیث اند کہ بحضور جناب یا باجازت
شان معمول بہا شدہ اند و در بعضی ایشان بعضی از خلفاء راشدین و اکثر از اصحابہ نیز
حاضر بودند و آن احادیث غنا کہ از صحابہ ثابت اند بسیار اند اینجا بیک اکتفا کردہ میشود
نظر الی من یجتنب عن ما لا یعتاف نسائی از عامر بن سعد روایت کردہ کہ قال دخلت علی

سلہ وابن لا وفاء نذر [illegible] ١٢
سلہ صواب [illegible] امرأۃ [illegible] ١٢
سلہ [illegible] ١٢

قرظة بن کعب وابی مسعود الانصاری فی عرس واذا جوار تغنین فقلت انتما
صاحبا رسول الله صلی الله علیه وسلم ومن اهل بدر یفعل هذا عندکم فقالا
اجلس ان شئت فاسمع معنا وان شئت اذهب قد رخص لنا فی اللهو عند
العرس واما اقوال فقهاء پس علامه طحطاوی در حاشیه در مختار در باب اجاره فاسده
آورده که قال القانی عن ظهیر الدین اسحق الولوالجی رجل استاجر رجلا لیضرب
له الطبل ان کان للهو لا یجوز لانه معصیة وان کان للغزو والعرس والقافلة یجوز
لانه طاعة انتهی در منتخب اللغات آورده که طبل نقاره که می نوازند وآن را یک طرف
پوست میباشد وگاهی دو طرف نیز میگیرند اطبال وطبول جمع انتهی ودر کریم اللغات
آورده که طبل عربی ڈھول هندی انتهی ودر صراح آورده که طبل دہل انتهی ودر کریم اللغات
گفته که دہل عربی ڈھول هندی پس از تعلیل ولوالجی که لانه طاعة معلوم گردید که برای طاعات
اگر غنا کنند جائز ست وملاهی که جمع ملاه که اسم آله است یعنی آله لهو پس ازان هم
هویداست که اگر غنا برای فسق وفجور کنند نه برای طاعات پس آلات غنا
دران حالة ملاهی خواهند گردید نه در حالیکه آلات عبادت شوند بلکه درین حالت
نام شان معابد خواهد بود وحجة الاسلام حضرت امام محمد غزالی رحمة الله علیه در کتاب
خود بوارق الالماع فی تکفیر من یحرم السماع آورده که وفی انکار سماع الغناء وسماع
ضرب الدف والاصوات الحسنة مخالفة السنة ومخالفة السنة اعتقادا شرعها
کفر والاعراض عنها والانتهاء عنها فسق وورد فی مسلم والبخاری عن الربیع بنت
معوذ بن عفراء قالت جاء النبی صلی الله علیه وسلم وجلس علی فراشی وعندی
جویریتان یضربان بالدف ویندبان من قتل من ابائی یوم بدر فقالت احدهما وفینا
نبی یعلم ما فی غد فقال صلی الله علیه وسلم دعی هذا وقولی ما کنت تقولین
فهذا الحدیث دال علی انه صلی الله علیه وسلم سمع صوت الدف والغناء والشعر
من الجویریتین من غیر حاجة فسماع الغناء واصوات الدف من الرجل یکون
[illegible] کیف وقد امر صلی الله علیه وسلم الجویریتین بالغناء شعرا وضرب الدف

حيث قال فتولى ما كنت تقولين والامر للوجوب اذا تجرد عن القرائن
كقوله تعالى اقيموا الصلوة وللندب للقرينة كقوله فكاتبوهم ان علمتم فيهم
خيرا وللاباحة للتقرير ايضا كقوله تعالى واذا حللتم فاصطادوا وههنا
يحتمل الوجوب لانه صلى الله عليه وسلم امرهما مشافهة فلا يجوز مخالفته
لانه صلى الله عليه وسلم امرها باعادة ما كانت تقوله اولا وهو صلى الله عليه
وسلم يصغي الى معانيه فاذا طلب عليه الصلوة والسلام شيئا من غيره
حالة اصغائه الى الجواب يجب عليه ذكره لقوله تعالى يا ايها الذين امنوا استجيبوا لله
وللرسول لما يحييكم وروى ايضا البخاري ومسلم عن عائشة رض قالت
دخل عليها ابو بكر وعندها جويريتان يضربان بما تقاولت به الانصار يوم
بعاث والنبي صلى الله عليه وسلم مغشي بثوبه فانتهرهما ابو بكر فكشف النبي
صلى الله عليه وسلم وقال دعهما يا ابا بكر فانهما ايام عيد فهذا الحديث بصراحته
دال على جواز سماع الدف والغناء وصوتهما والرد على منكرهما وفيه بيان
لزجر المنكر ودفعه عن الانكار لانه عليه السلام نهى عن الانكار عليهن وقال تعالى
لقد كان لكم في رسول الله اسوة حسنة فمن قال ان سماع الغناء حرام وضرب
الدف حرام وحضورهما حرام فكانه قال ان النبي صلى الله عليه وسلم
سمع حراما ومنع الناهي عن الحرام ومن اعتقد ذلك كفر بالاتفاق
فان قيل يجوز هذا في يوم العيد لا في غيره لانه قيد جوازه في يوم عيد قلنا
اتفاق على ان خصوص السبب لا يمنع عموم الحكم اذا كان في حادثة
وفي هذا الحديث اشارة الى ان كل حالة يكون فيها فرح القلوب وطيبة
الخواطر في ايام العبادة وغيرهما جاز فيها السماع بالدف والغناء والاشعار
وفي مسند احمد ان الحبشة كانوا يزفنون بين يدي النبي ويرقصون ويقولون
محمد عبد صالح قال صلى الله عليه وسلم ما يقولون قال يقولون محمد عبد صالح
هذا الحديث دال على جواز الرقص وجواز سماع صوت الدف والغناء فمن

قال ان الرقص حرام وسماع صوت الدف والغناء حرام كان ذلك اعترافا
منه ان النبی صلی الله علیه وسلم حضر الحرام واقر غیره علی الحرام ومن
اختلج ذلک فی ظنه کفر بالاتفاق وان قال المنکر هذا کان جائزا فی
حق النبی صلی الله علیه وسلم فلم قلتم انه جائز فی حقنا قلنا لانه صلی الله
علیه وسلم شارع ولایجوز للشارع ان یکتم امرا فیه حکم شرعی لقوله تعالی
ان الذین یکتمون ما انزلنا من البینات والهدی من بعد ما بیناه
للناس فی الکتب اولئک یلعنهم الله ویلعنهم اللعنون وقوله تعالی
واذ اخذ الله میثاق الذین اوتوا الکتاب لتبیننه ولا تکتمونه الآیة
فلو کان فعل الرقص وحضور السماع وضرب الدف حراما کان واجبا علیه
صلی الله علیه وسلم بحکم هذه الآیة ان تبیینه لغیره ولو جاز له دون لغیره
وجب علیه بیانه کما ورد فی الخبر ان النبی صلی الله علیه وسلم نهاهم عن
الوصال ثم فعل فلما سئلوه قال لست کاحدکم انی ابیت عند ربی
یطعمنی ویسقینی ولما حضر الرقص وسماع الغناء والدف ولم ینه احدا
عن ذلک دل علی جوازه مطلقا وان قال المنکر ان الرقص لعب واللعب
حرام لانه علیه الصلوۃ والسلام قال لا الدد منی ولا انا من الدد والدد
اللعب قلنا هذا الحدیث مخصوص باللعب المحرم کالنرد والقمار وغیر ذلک
لانه ورد فی البخاری عن عائشۃ رضی الله عنها ان النبی صلی الله علیه وسلم
کان واقفا علی باب بیتی والحبشة یلعبون بحرابهم فی المسجد وانا انظر الی
لعبهم واذا جاز اللعب فی المسجد بحضرۃ النبی صلی الله علیه وسلم ففی غیره
بطریق الاولی یجوز ومن قال ان اللعب مطلقا حرام کان ذلک اعترافا
منه بانه صلی الله علیه وسلم نظر الی الحرام واقر الحرام علی حاله ومن اختلج
فی ظنه ذلک کفر بالاتفاق فان قال المنکر وفی الخبر لا لعب الا فی ثلث
الرمی والفرس وملاعبة الرجل مع اهله قلنا هذا حصر الحاصر للاهتمام وذلک

لا يدل على تحريم ما سواه كما قال انما انت منذر فقد حصر حاله عليه السلام
في الانذار ففي ذلك اشارة الى ان الانذار مختص به فقط لانه خاتم النبيين و
ذلك لا يفيد الحصر في الانذار لانه عليه السلام مبشر مبلغ وغير ذلك
ونظيره ما يقال لا فتى الا علي ولا سيف الا ذو الفقار يعني اللعب الكامل
والعمدة ليس الا هذه الثلثة وقد اتت امرءة انصارية في حضرة النبي صلى الله
عليه وسلم وقالت اني نذرت ان اضرب بين يديك الدف فقال صلى الله عليه وسلم
ان كنت نذرت فاضربي فضربت بين يديه وغنت شعر طلع البدر
علينا من ثنيات الوداع ۔ وجب الشكر علينا ما دعى لله داع ۔ فقد سمع
صلى الله عليه وسلم قول المرءة بالصوت والغناء وضرب الدف فمن قال ان
حضور الرقص حرام وكانه قال ان النبي صلى الله عليه وسلم امر بفعل الحرام
ومن اختلج في ظنه ذلك كفر بالاتفاق ولا خلاف في ان النذر لا ينعقد في المحرم
فحينئذ دل ما ذكرنا من الاخبار والآثار على اباحة الغناء وسماع ضرب الدف
والرقص ومما يؤكد جواز الرقص ما ذكر في مسند احمد بن حنبل عن علي رض قال
اتيت النبي ص انا وجعفر وزيد فقال ص لزيد انت مولائي فحجل وقال لجعفر انت
اشبهت خلقي وخلقي فحجل ثم قال لي انت مني فحجلت والحجل رقص خاص والعام
جزء الخاص فاذا جاز نوع من الرقص جاز مطلقه واستدل المنكرون بقوله تعالى
وما كان صلوتهم عند البيت الا مكاء وتصدية المكاء الصفير والتصدية
ضرب احدى الراحتين على الاخرى بحيث يخرج منها صوت قلنا هذا الاستدلال
فاسد فانه تعالى منعهم من المكاء والتصدية عند البيت ولا يلزم من منع
شيء في حالة حرامة منعه في مقامات تغائر ذلك المحرم واستدلوا ايضا
بقوله تعالى ومن الناس من يشتري لهو الحديث هو الغناء قلنا معنى قوله الحديث
انه يجوز سماع الحديث الحق سواء كان قرانا او شعرا ام غير ذلك وقد ذكرت
احاديث صحيحة على جواز سماع الدف والغناء والشعر وقد ورد ان من الشعر لحكمة

فدل على هذا النص على ان لهو الحديث يختص بسماع المضل الملهى عن الحق
والعبادة ما يبعد العبد عن الله وما لم يكن كذلك فهو باق على الاباحة فمن
قال ان السماع حرام فقد حرم فى الشرع ما لم يرد النص به اذ لم يرد فى
كتاب الله ولا فى سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم نص بتحريم السماع
والرقص ومن حرم فى الشرع ما لم يبين فيه افترى على الله تعالى وكفر بالاجماع
وايضا ان سماع العوام ورقصهم يشبه سماع الحبشة ورقصهم بين يدى
رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا خلاف فى اباحة ذلك فسماع العوام ورقصهم
كذلك وايضا ان حركاتهم فى السماع تشبه تفرحا لهم فى البساتين ولا خلاف
فى اباحة ذلك وكذلك حركاتهم فى السماع وورد فى الخبر من تشبه بقوم فهو منهم
واصحاب الحق المحض كبعض الصحابة واولياء الله كالجنيد وغيره تحركوا
فى السماع كما هو منقول عنهم وان تحرك عامى فى السماع تشبيها بهم طلبا
من بركاتهم كان منهم وقد ورد فى الخبر هؤلاء القوم لا يشقى لهم جليسهم
وايضا يلزم لمنكر الرقص والسماع وضرب الدف والغناء محاربة الله تعالى
ومحاربة الله تعالى كفر بالاتفاق وذلك انه ورد فى خبر الصحيح من عادى لى
وليا فقد بارزنى فى المحاربة ولا خلاف بين الامة المحمدية من وجدان الاولياء
فى المجتهدين واتفق اهل جميع الاقطار على صحة ولاية الجنيد والشبلى ومعروف
الكرخى وعبد الله بن شقيق وغيرهم ممن هو مذكور فى رسالة القشيرية وفى
تذكرة الاولياء وغير ذلك وقد صحت عنهم وسيرهم انهم تواجدوا فى السماع
ورقصوا لما سوى الله عن قلوبهم فمن حرم السماع مطلقا فكانه قال ان هؤلاء
الاولياء فعلوا حراما ومن نسبهم الى مباشرة فعل الحرام عاداهم قولا واعتقادا
ومن عاداهم بارز الحق ومن بارز الحق تعالى كفر بالاجماع وباء بغضب من الله
ومأواه جهنم وبئس المصير فاذا ثبت ما ذكرناه من التقريرات والدلائل
والاحاديث ان السماع مباح مطلقا وان منكره اما كافر او فاسق فهو كان مستحقا

للمريدين ووجوبا لاولياء الله تعالى فى النسبة الى مقاماتهم اذهم
المعرضون عمّا سوى الله تعالى كما قال فى حقهم يريدون وجهه انتهى
ملتقطا و در طحطاوی حاشیه در مختار آورده که ومن الفقهاء من لم يمنع
الرقص حيث وجد لذة الشوق فغلب عليه الوجد واستدلوا بما وقع
لجعفر ذى الجناحين لما قال له النبى صلى الله عليه وسلم اشبهت خلقى
وخلقى فحجل اى مشى على رجل واحد وفى رواية رقص من لذة هذا الخطاب فلم ينكر
عليه النبى صلى الله عليه وسلم رقصه وجعل ذلك اصلا لجواز رقص
الصوفية عند ما يجدونه من لذة الوجد فى مجلس الذكر والسماع
وفى التاتارخانية ما يدل على جوازه للمغلوب الذى حركاته كحركات
المرتعش وبهذا افتى البلقينى وبرهان الدين الابناسى وبمثله اجاب بعض
الحنفية والمالكية ومحل ذلك اذا خلصت النية وكانوا صادقين فى الوجد
مغلوبين فى القيام والحركة عند شدة الهيام والشئ يتصف بالحلال
تارة وبالحرام اخرى لاختلاف المقاصد ابو مسعود ملخصا انتهى ومولوى
اسمعیل صاحب در صراط مستقیم از ملفوظات سید احمد صاحب نوشته که باید
دانست که استماع غنا بی مزامیر واختلاط امارد بدون شهوة اگرچه از ممنوعات شرعیه
نیست اما اجتناب از مثال این امور مباحه شعار اہل تقوی و صلاح ست و بسبب
ہمین وجه از اکابر سالکان راه حق مثل انبیاء و صحابه چیزے از مثال این امور ماثور نیست
بلکه آنچه از کلام ہدایة التیام ایشان بذوکای اہل فطانة ہویدا میگردد نوعی اجتناب
و شعاری بکراہیت این امور ست چنانچه بر مہرة الحدیث پوشیده نیست اما عدم
تصریح آنجناب بتحریم امثال این امور پس بنا بر حکمت غامضه ست بیانش آنکه این
امور به ہیچ مفسده از مفاسد شرعیه بالفعل مشتمل نیست باوجودیکه بسبب کمال رغبت
نفس بسوی آنہا و شدت اشتہار آنہا در طوائف انام اجتناب ازان از جمہور انام دشوار
می شود پس اگر نہی صریح از امثال این امور در شرع وارد می شد قطع نظر از ظہور مفاسد

و مضرت آن از ارتکاب معصیتی شرعیه منجر و اقدام برین امور لازم می آمد و اکثر امت مرحومه
بشقاوت عصیان گرفتار می شد بنا بر احتیاط پر شعار بکراهیة امثال این اکتفا کرده شد پس
طالب حق را باید که با امثال این امور عدم اعتقاد نورزد و آن را در سویدای قلب خود جا ندهد و در
طلب آن هیجان و سرگردان نگردد و التفاتی بصمیم قلب بسوی آن نه نماید آری اگر بطریق
امور اتفاقیه امثال این امور پیش آیند مجاهده بانکار آن امور ضرور نیست و تعرض
بحال فاعلان آن جائز نه تا تشدد فی الدین و تحریم حلال لازم نیاید انتهی ملخصا
و در مکتوبات مجددیه در مکتوبات دویست و هشتاد و پنجم جلد اول آورده اند که
سماع و وجد جماعه را نافع است که بتقلب احوال متصف اند انتهی بعد از چند سطور
می نویسند که قسمی از منتهیان اند که سماع با وجود استمرار وقت ایشان را نیز نافع است انتهی
بعد از چند سطور نوشته اند که با وجود برودت میل عروج دارند درین صورت سماع ایشان
را سودمند است و حرارت بخش هر زمان بمدد سماع ایشان را عروج بمنازل قرب میسر
میشود آه و مولوی اسمعیل از ملفوظات خلیفه سید احمد صاحب در صراط مستقیم در
جمله مویدات عشق الهی آورده که از جمله مویدات آن استماع الحان خوش و اصوات
دلکش و قصص شوق آمیز و اشعار عشق انگیز است انتهی و شاه عبد العزیز صاحب
در وسیلة النجاة یعنی جوابات سوالات عشره پادشاه بخارا آورده اند که جواب سوال
ثامن آنکه قال السرخسی فی البدائع والسماع فی اوقات السرور تاکیدا للسرور
مباح ان کان ذلک لسرور مباحا کالغناء فی ایام العید وفی العرس
وفی وقت مجیئ الغائب ووقت الولیمة والعقیقة وعند الولادة والختانة و
حفظ القرآن انتهی و مجد الدین فیروزآبادی صاحب قاموس در سفر السعادت آورده
که در باب ذم سماع غنا حدیثی وارد نشده کذا فی ترجمة الشیخ الدهلوی و در دستور القضاة
آورده که من انکر السماع فقد انکر علی سبعین صدیقا انتهی و آنچه ابن حزم
ظاهری مزامیر و ملاهی را علی الاعلان مباح گفته امام نووی در مقدمه شرح مسلم نوشته
لم یصب ابو محمد بن حزم الظاهری انتهی و بعد از دو سطر آورده و هذا خطاء من ابن حزم انتهی

ابن حزم اگرچہ بسبب عدم وجدان دلیل حرمت مباح گفت مگر ملاهی کہ بغرض
صحیح مزامیر را شنوند ممنوع اند بالاتفاق اہل حق در رقص صوفیہ وطبل ونائی ونیز
سماع غنا این قوم کہ برای غرض صحیح بشنوند جائز است در ملاهی داخل نیست علامہ
علی القاری در شرح عین العلم فرمودہ واما ما عدا ذلك فليس فی معناه كالطبل
والقصيب سوى ما اعتقده اهل الشرب فانه اذا ارتفع عنه المشابهة
تبقى على اصل الاباحة انتهى وايضا قال فيه قال النووى اجازت الصحابة
غناء العرب الذى فيه انشاد وترنهم والحداء وفعلوه بحضرته صلى الله عليه وسلم
ومثله ليس بحرام حتى عند القائلين بحرمة الغناء انتهى وفيه ايضا اذا كان المتغنى
حبه تعالى بذكره والتامل فى امره فانه مندوب اذا كان المتغنى به السرور
والفرح فيما يباح فيه كالعيد والعرس والولادة والختان وحفظ القرآن
وكذا عند اجتماع الاخوان فى بعد الزمان للطعام او الكلام وكذا عند
قدوم بعض الاصحاب من السفر فهو ماثور عن السلف والخلف بل عن النبى
صلى الله عليه وسلم انتهى وايضا فيه واما ما نقل ابو طالب المكى اباحة السماع
مطلقا عن جماعة من الصحابة والتابعين كعبد الله بن جعفر وابن الزبير و
معاوية وغيرهم فاما محمول على سماع ليس فيه شئ من المزامير والملاهى
كسماع القرآن واشعار العرب ولو بالالحان واما على ان مذهبهم المختار عندهم
فان المسئلة خلافية فى الملاهى ايضا لا اجماعية انتهى ومحدث دہلوی حضرت
شیخ عبد الحق رح در کتاب ترغیب الاسماع باختلاف اقوال المشائخ واحوالهم فی السماع
آوردہ اند کہ شیخ اوحد الدین در ملازمت شیخ شہاب الدین قدس سرہ آمدند وسماع طلبیدند
شیخ او را بآن اجازت دادہ خود مشغول بنماز شد وقتی قوالی بخدمت شیخ شہاب الدین زکریا
قدس سرہ آمد وگفت بخدمت شیخ شہاب الدین بودم وقصیدہ نزد او خواندم وشیخ
از ان ذوق گرفت وحال کرد شیخ بہاء الدین در حجرہ در آمدند وچراغ را کشتہ قوال را
خواندند وبخوان آن قصیدہ امر کردند وحال نمودند وذوق گرفتند بعضی مردم این حکایت

غریب شمارند حال آنکه هیچ غرابت ندارد اگر قصیده مشتمل بر ذکر احوال محبت و مقامات
محبان که باعث بر شوق و محبت و حضور دل و رفع خواطر و قوت باعثهٔ حقانیه گردد
بشنوند و ذوق گیرند چه نقصان وارد بعد ازانکه معلوم شد که اصل حسن الصوت علی
الاطلاق حرام و مکروه نیست بالاتر ازین حکایتی ست که در تکمله نوشته اند که جماعت
صوفیه در خدمت حضرت غوث الثقلین رضی الله عنه حاضر بودند قوال شعری انشاد
کرد آنحضرت را حال شد و بطیران درآمدند و ازانجا هم بطریق طیران در خانقاه خود
حاضر شدند و نیز می آرند که شیخ عز الدین عبد السلام که از اکابر ائمه مذهب شافعی و مقتدایان
ایشان ست بسی بزرگ و عالی قدر ست در اول حال براه مباعدت و انکار مشرب
درویشان میرفت و چون حضرت شیخ ابو الحسن شاذلی قدس سره از زیارت حضرت
سید عالم صلی الله علیه وسلم باز آمدند نزد شیخ عز الدین رفتند و گفتند رسول الله صلعم یقرء ک السلام شیخ
عز الدین را از شنیدن این کلام حالی درگرفت و از خود رفت پس ازان با مشائخ صوفیه براه
اعتقاد و انقیاد میرفت بحدیکه در مجلس سماع ایشان نیز حاضر می شد این حکایت صحیح ست
و ثقات آن را روایت کرده اند شیخ الاسلام عبد الله انصاری قدس سره گفته که
ذو النون مصری و شبلی و خراز و نوری و دراج همه در سماع رفته اند و بیقین پیوسته ست
که کبرای چشتیه سماع می شنیدند ولکن با حتیاط و شرائط و آداب و بیشتر اوقات در
خلوت می شنیدند و گویند در عهد دولت قطب الواصلین خواجه قطب الدین بختیار کاکی
قدس سره درویشان روزه طی میگرفتند و ریاضت میگرفتند پس ازان در موسم اعراس
مشائخ عزیزان سماع می شنیدند و مشهور ست که رحلت خواجه هم در ضعف و بیماری
که در مجلس سماع حادث شده بود چنانچه امیر حسن دهلوی نیز در غزل خود اشارتی باین قصه
کرده ست ؎ جان برین یک بیت داده ست آن بزرگ + آری این گوهر کان
دیگر ست + کشتگان خنجر تسلیم را + هر زمان از غیب جان دیگر ست + قاضی حمید الدین
ناگوری را در سماع غلو تمام بود و حضرت شیخ فرید الدین گنج شکر قدس سره در باب سماع
و اختلاف مردم فرموده اند سبحان الله یکی سوخت و خاکستر شد و دیگری هنوز در اختلاف ست

ودر زمان سلطان المشایخ رح این کار رواج دیگر یافت انتهی کلام الشیخ رح اگر زیادہ تحقیق
این مسئلہ مطلوب باشد تا از کتاب مصباح الظلام عند قبر عبد السلام کہ جوابات سوالات
ستی ڈاکٹر عبد الوہاب غیر مقلد اند بہ بینند اگر ازان تسلی نگردد تا کتاب نغمہ عشاق را ابتہاج
مطالعہ فرمودہ دل را جمعیت بخشند **شعر** لقد اسمعت لو نادیت حیا + ولکن
لا حیوة لمن تنادی ÷ ولو نارا نفخت لہا اضاءت ÷ ولکن انت تنفخ فی الرماد + الحمد للہ
اولا و اخرا والصلوۃ علی سید الانبیاء والہ ظاہرا و باطنا لا ملجا من اللہ الا الیہ

فصل دوم در تردید دلائل مؤلف از احادیث **قولہ** سماع صوفیہ بشروط شرعیہ
جائز ست **اقول** نزد جمہور سنت وجماعت سماع صوفیہ جائز نیست ومؤلف کہ لفظ
سماع صوفیہ چشتیہ بخصوصیت ذکر کردہ دلیل خصوصیت را بیان کردن بذمہ مؤلف
بود کہ نہ کرد ورنہ احکام شرعیہ برای جمیع مکلفین باشند پس اگر سماع وغنا حلال ست
تا برای جمیع نوع انسان جائز ست نہ برای حضرات چشتیہ **قولہ** اما احادیث الی آخر
حدیث ابن ماجہ لم تسمن عندا لکم **اقول** از احادیث کہ مؤلف آوردہ جواز سماع صوفیہ
ثابت نمی شود بلکہ حرمت او پیدا ست چنانچہ ظاہر خواہد شد ومؤلف کہ درینجا احادیث
آوردہ ست بعض آنہا ضعیف اند حالانکہ مؤلف نوشتہ کہ از احادیث صحیحہ ثابت ست
وآن احادیث کہ ضعیف اند تفصیل آنہا این ست اول حدیث ابی داؤد کہ از عمرو بن
شعیب ست در نذر اگرچہ دررسالہ مؤلف[سلہ] عمر بن شعیب تحریر ست بی واو ولکن
در اصل عمرو بن شعیب مع الواو ست واین حدیث از عمرو بن شعیب عن ابیہ
عن جدہ ست وجائیکہ عمرو بن شعیب عن ابیہ عن جدہ روایت کند ضعیف ست و
قابل حجت نباشد کما نقل الذہبی فی المیزان قیل لابی داؤد عمرو عن ابیہ عن جدہ
حجۃ قال لا ولا الصنف حجۃ وقال ابو ذرعۃ انما انکروا علیہ کثرۃ روایتہ
عن ابیہ عن جدہ قال وقال عبد الملک المیمونی سمعت احمد بن حنبل یقول
عمرو بن شعیب لہ اشیاء مناکیر وقال علی قال یحیی بن القطان حدیث عمرو
بن شعیب عندنا واہ وقال ابن ابی شیبہ ما روی عمرو بن شعیب عن ابیہ

[سلہ] در رسالۂ مؤلف تحریفات وتصحیفات بسیار است این قدر [illegible]

عن جده فهو ضعيف انتهى و حافظ در فتح الباری نوشته واختلف على عمرو
بن شعيب پس این حدیث قابل حجت نیست دوم حدیث ابن ماجه که از انس آورده
دران هشام بن عمار ست و نیز ثمامه بن عبد الله و این هر دو ضعیف اند کما نقل فی
الميزان فی حق الهشام قال ابو داؤد حدث باربعمائة حديث لا اصل لها وقال
ابو حاتم صدوق قد تغير كلما لقن تلقن وقال المروذی ذكر احمد فقال
هشام طياش ضعيف وسالت ابا عبد الله فقال اعلمه طياشا وقال جهم ان
صلوا خلفه فليعيد والصلوة و به نسبت ثمامه بن عبد الله در میزان نوشته که
ابن عدی بر ضعف او اشاره کرده پس این حدیث ابن ماجه هم قابل حجت نیست
از سبب ضعف و آنکه حدیث سوم را مؤلف بحواله بیهقی از عائشه صدیقه رض نقل کرده
حافظ نوشته که منقطع و معضل ست پس این هم قابل استدلال نیست و واضح باد که
مؤلف بر حدیث ابن ماجه نوشته که چون حضور اقدس روز مهاجرت در مدینه طیبه به محله
بنی النجار قیام پذیرفت این صحیح نیست چراکه در حدیث ابن ماجه لفظ قیام پذیرفت
نیست بلکه در حدیث ست که مر ببعض المدينة و در حالت قیام بخواهش شنیدن
غنا چیزی دیگر ست و وقت مرور شنیدن چیزی دیگر و نیز مؤلف که بر حدیث بیهقی
نوشته که این روایت از عائشه صدیقه رض ست این هم صحیح نیست در اصل این حدیث
از عبید الله پسر عائشه ست و این عائشه دیگر ست و نیز برین حدیث نوشته که
وقتی بوده باشد که مراد مؤلف از عموم ست مگر این وقت خاص بود که روز تشریف آوری
در مدینه بود کما هو مضمون حدیث ابن ماجه المذکور و چونکه این هر دو حدیث در یک
موقعه اند و بخاری که روایت او اقدام و اصح ست روایت کرده که حتی جعل الاماء
يقلن قدم رسول الله صلعم و در بخاری ذکر غنا و دف بران موقع نیست پس جائیکه
روایت بخاری مخالف ابن ماجه و بیهقی موجود ست پس بقاعده متفقه اهل حدیث
روایت ابن ماجه و بیهقی قابل اعتبار نیستند و نیز آن روز اول روز مقدم مدینه بود و
احکام دینیه کما حقه و تمامه جاری و صادر نبود و نزد شیخ عبد الحق در مدارج النبوت

نوشته که خوانندگان شعار دختران بوده‌اند و مردان و جوانان را بنسبت دختران
نسبتی نیست و اگر بالفرض این احادیث صحیحه بودند تاهم ازین‌ها می حجت بر جواز سماع
حاصل نمی آید و حدیث چارم ترمذی که اعلنوا هذا النکاح الخ از سبب عیسی بن میمون
که در سندا و این حدیث ست ضعیف ست کذا قال الحافظ والشوکانی والمترجم للترمذی
و ما ورای این احادیث دو حدیث ابن ماجه و ابن حبان که در قصه نکاح جاریه مؤلف آورده
اگرچه در بعض روایات آنها ضعف ست مگر مضمون آنها که جواز لهو در عرس ست مطابق
احادیث صحیحه ست و آن احادیث که در صحیحین اند سه اند اول حدیث که بخاری روایت
کرده قالت الربیع بنت معوذ بن عفراء جاء النبی صلی الله علیه وسلم فدخل علی
حین بنی علی فجلس علی فراشی کمجلسک منی فجعلت جویریات لنا یضربن
بالدف ویندبن من قتل ابائی یوم بدر اذ قالت احدیهن وفینا نبی یعلم ما فی
غدٍ فقال دعی هذه وقولی بالذی تقولین دوم حدیث بروایت بخاری
عن عائشة انها زفت امرأة الی رجل من الانصار فقال نبی الله صلی الله علیه وسلم یا عائشة
ما کان معکم لهو فان الانصار یعجبهم اللهو در رساله مؤلف کرا ما کان تحریر ست
شاید غلطی کاتب ست سوم حدیث که بخاری و مسلم هر دو روایت کرده اند و بخاری
در دو جا ذکر کرده اول در باب الحراب والدرق یوم العید عن عائشة قالت دخل
علی رسول الله صلی الله علیه وسلم وعندی جاریتان تغنیان بغناء بعاث
فاضطجع علی الفراش وحول وجهه وجاء ابو بکر فانتهرنی وقال مزمارة
الشیطان عند رسول صلی الله علیه وسلم فاقبل علیه رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال دعهما فلما غفل
غمزتهما فخرجتا وکان یوم عید یلعب فیه السودان بالدرق و
الحراب فاما سالت رسول الله صلی الله علیه وسلم واما قال تشتهین تنظرین قلت نعم
فاقامنی وراءه خدی علی خده وهو یقول دونکم یا بنی ارفدة حتی اذا
مللت قال حسبک قلت نعم قال فاذهبی دوم در باب سنة العیدین
لاهل الاسلام عن عائشة قالت دخل ابو بکر وعندی جاریتان من جواری الانصار

تغنیان مما تقاولت الانصار یوم بعاث قالت و لیستا بمغنیتین فقال ابوبکر ا
بمزامیر الشیطان فی بیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و ذلک یوم عید
فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا ابا بکر ان لکل قوم عیدا و ھذا
عیدنا و فی روایۃ لمسلم و رسول اللہ ؐ مسجی بثوبہ۔ و آنکہ در رسالہ مؤلف لفظ
تدففان ست و درین باب نہ بخاری و مسلم ذکر کردہ لیکن از احادیث مذکورہ ادعا
مؤلف یعنی جواز سماع صوفیہ ثابت نمیشود زیراکہ این احادیث مخصوصہ بہ مورد
خود اند چنانچہ در حدیث ربیع و عائشہ رض کہ ذکر دف و غنا رست آن غنا رشل
غنا رصوفیہ نبود و بموجب اقوال اکابر محدثین ازین ہر دو حدیث چند امور مستنبط اند
کہ مخالف ادعا رمؤلف اند اول ازین ہر دو حدیث اباحت ضرب دف و خواندن
اشعار مخصوص بہ نکاح ست برای اظہار نکاح و دلائل این بہ تفصیل ذیل اند (۱)
بخاری حدیث ربیع رض در باب ضرب الدف فی النکاح و الولیمہ و حدیث عائشہ رض
در باب النسوۃ التی یھدین امرأۃ الی زوجھا آوردہ کہ از عقد باب آن معلوم
می شود کہ این ہر دو حدیث متعلق بہ نکاح اند و حکم عموم ندارند (۲) حافظ بر
حدیث ربیع بر شروع باب نوشتہ کہ ان ضرب الدف یشرع فی النکاح عند العقد
و بعد الدخول مثلا و عند الولیمۃ کذلک و ایضا قال قال المھلب فی ھذا الحدیث
اعلان النکاح بالدف و بالغناء المباح (۳) و نیز حافظ در شرح حدیث عائشہ رض
چند احادیث دال بر خصوصیت اند نقل کردہ اخرج النسائی من طریق
عامر بن سعد عن قرظۃ بن کعب و ابی مسعود الانصاریین قالا انہ رخص لنا
عند العرس و صحح الحاکم و للطبرانی من حدیث السائب بن یزید عن النبی ؐ
قیل اترخص فی ھذا قال نعم انہ نکاح لا سفاح اشھد و النکاح و فی حدیث
عبد اللہ بن زبیر عند احمد و صححہ ابن حبان و الحاکم اعلنوا النکاح و لاحمد
و الترمذی و النسائی من حدیث محمد بن حاطب فصل ما بین الحلال و الحرام
الضرب بالدف (۴) قال القسطلانی علی حدیث الربیع رض فی ھذا الحدیث

جواز ضرب الدف فی النکاح (۵) شیخ عبدالحق نوشته ضرب دف
مباح ست در بعض احیان مثل عید و قدوم و نکاح و حرام ست در غیر آن (۶)
قال الکرمانی علی حدیث عائشة رض فان قلت فیه رخصة للهو قلت لا اذ یحتمل
ان یکون ذلک محرم استخبار فان قلت السیاق مشعر بتجویز ذلک وقال
تعالی ومن الناس من یشتری لهو الحدیث الآیة قلت ذلک عام وهذا مخصص
لما نهی دوم در حدیث ربیع رض که لفظ بندبن ست و نیز آنکه حضرت صلعم فرمود—
دعی هذه وقولی بالذی کنت تقولین ازین دو لفظ محدثین دو امر استنباط
کرده اند اول اینکه این اشعار بطور مراثی بودند نه لهو دوم اینکه ذکر آنحضرت صلعم در
موقع لهو مناسب نیست کما قال الحافظ وسیاق القصة یشعر بانهما لو استمرتا
علی المراثی لم ینههما وغالب حسن المراثی جد لا لهو و برابر دوم شیخ عبدالحق
نوشته و بعضی گویند که منع آنحضرت صلعم بجهت آن بود که ذکر شریف وی در اثنای لهو
مناسب نباشد وکذا قال ابن التین انما نهاها لان مدحه حق والمطلوب فی النکاح
اللهو و در تفصیل حدیث جاریتین خواهد آمد که ازین قسم اشعار که شعر بر مقاتله یا تشجیع
بر جهاد بود پس این اشعار هم مخصوص اند و اشعار حسن و جمال یار مخالف
اینها اند که مفصلا ذکر این در حدیث جاریتین خواهد آمد سوم که دف هم مخصوص بود
و دیگر آلات را اجازتی نیست که ذکر این هم در حدیث جاریتین مفصل خواهد آمد چهارم
ضرب دف اباحت هم مخصوص بزنها ست کما قال الحافظ واستدلوا بقوله
واضربوا علی ان ذلک لا یختص بالنساء لکنه ضعیف والاحادیث القویة
فیها الاذن فی ذلک للنساء فلا یلتحق بهن الرجال لعموم النهی عن التشبه بهن
انتهی و شامی که از علماء مذهب حنفی ست و کتاب وی متداول ست در کتاب خود
شامی در باب الشهادت نوشته که جواز ضرب الدف فیه خاص بالنساء
لما فی البحر عن المعراج بعد ذکره انه مباح فی النکاح وما فی معناه من
حادث سرور قال وهو مکروه للرجال علی کل حال للتشبه بالنساء و در حدیث

جاریتین مفصل ذکر خواہد آمد کہ این احادیث مخصوص بہ سرور و خود اند وقتا و کیفیتہ
و وقتیکہ مخصوص بحال خود اند تا اینکہ درین احادیث مذکورست از مردان نہ بود و نیکہ از
زنہار بود پس خاص بزنہار ماند و در مجلس صوفیہ زنہار غنا نمی کنند پس قول مؤلف
کہ برای صوفیہ جائزست ازین احادیث تائید نیابد و آنکہ مؤلف از حدیث جاریتین
استدلال کردہ مخالف سیاق حدیث ست زیرا کہ این حدیث ہم مخصوص ست و
سماع صوفیہ ازین حدیث ثابت نمی شود بلکہ حرام فہمیدہ شدہ بدین تشریح اول
آنکہ اینکہ درین حدیث مذکورست مخصوص بہ عید بود و درین مدعا کہ مخصوص بہ عید بود
چند وجوہات ظاہر اند (۱) سیاق حدیث مخصص بہ عید ست چنانچہ از قول محدثین
وغیرہ این تخصیص ثابت ست مثلا بخاری کہ باب بستہ حدیث اول بدین الفاظ
باب مقرر کردہ باب الحراب والدرق یوم العید و بر حدیث ثانی باب سنة العیدین
لاہل الاسلام ست ازین بستگی باب والفاظش ظاہرست کہ مراد بخاری این ست کہ
این مخصوص بیوم عید ست (۲) وقال الحافظ والقسطلانی ان مراد البخاری
الاستدلال علی ان العید یغتفر فیہ عن الانبساط ما لا یغتفر فی غیرہ (۳)
وایضا قال الحافظ قولہ لکل قوم عیدا ی کالنیروز والمہرجان وفی النسائی
وابن حبان باسناد صحیح عن انس قدم النبی صلی اللہ علیہ وسلم المدینة ولہم
یومان یلعبون فیہما فقال قد ابدلکم اللہ تعالی بہما خیرا منہما یوم الفطر
والاضحی و وقتیکہ حضرت ابوبکر رض اعتراض کرد بر عائشہ رض و حضرت اجازت داد
بریان حافظ نوشتہ کہ لکل قوم عید وہذا عیدنا ففیہ تعلیل الامر بترکہما
وایضاح خلاف ما ظنہ الصدیق من انہما فعلتا ذلک بغیر علمہ لکونہ
دخل فوجدہ مغطی بثوبہ فظنہ نائما فتوجہ لہ الانکار علی ابنتہ
من ہذہ الوجہ مستصحبا لما تقرر عندہ من منع الغناء واللہو فبادر
الی انکار ذلک قیاما عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم بذلک مستندا الی ما ظہر لہ
فاوضح لہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم الحال وعرفہ الحکم مقرونا ببیان الحکمة بانہ یوم عید

یوم سرور شرعی فلا ینکر فیه مثل هذا کما لا ینکر فی الاعراس انتهی
چونکہ حضرت صلعم علت اجازت بزبان مبارک خود فرمودند کہ بسبب عید اجازت دادہ
شدہ پس شکی باقی نیست کہ اصل این ناجائز بود مگر بسبب خاص یعنی عید اجازت دادہ شدہ
برای این در عیدین قدری سرور جائز ست وازین بخوبی مستنبط ست کہ بغیر عید جائز نیست
(۵) وهكذا قال شاه ولی الله المحدث الدهلوی فی شرحه وهو هذا قوله باب
العيدين اه ههنا معنى بمعنى الاستنان يعني باب استنان العيدين لاهل الاسلام
وما يباح لاجلهما مما يحظر في سائر الايام انتهى (۶) و شیخ عبد الحق نوشتہ کہ
اباحت و رخصت در بعض احیان مثل ایام عید و مانند آن ست با بودن او حرام و مزمار
الشیطان در غیر این اوقات انتهی (۷) و در سراج وہاج شرح مسلم نوشتہ کہ ان ضرب دف
العرب مباح فی یوم السرور الظاهر وهو العيد والختان والعرس انتهى امر دوم کہ
دف زنندگان و اشعار خوانندگان نابالغہ بودند و این مراد قول قسطلانی بر شرح حدیث
ملا علی قاری در مرقات و قطب الدین خان در شرح مشکوٰۃ و شیخ عبد الحق در شرح
سفر السعادت ثابت ست امر سوم اینکہ غنا و دف ہم مخصوص ست و نیز کہ حضرت صلعم و حضرت
ابوبکر رض و حضرت عائشہ رض متوجہ بآنہا نشدند و این فعل را مستحسن قرار ندادند (۱) قال العینی
ان غناء الجاريتين لم يكن الا في وصف الحرب والشجاعة وما يجري في القتال۔
فلذلك رخص فيه رسول الله صلى الله عليه وسلم (۲) وهكذا قال الحافظ والنووي
وزاد الحافظ على قوله يوم بعاث قال بعضهم لبعض من فخر وهجاء (۳) قطب الدین
خان صاحب محدث دہلوی نوشتہ کہ لڑکیاں شعر پڑھتیاں تھیں کہ اوس میں وصف لڑائی اور
شجاعت کی تھی کہ اوسکے کرنے میں مدد تھی امر دین کی اور رغبت دلاتی تھی لوگوں کو
جہاد کفار پر (۴) و بنسبت دف قال الحافظ الدف بضم الدال على الاشهر وقد
تفتح ويقال له ايضا الكربال بكسر الكاف وهو الذي لا جلاجل فيه ولا يلزم
من اباحة الضرب بالدف في العرس ونحوه اباحة غيره من الآلات كالعود ونحوه
و در شرح مسلم سراج وہاج نوشتہ کہ دف العرب کما ذکر و در حدیث ست کہ حد فصل

ومفطی یا مستحبی شود ازین ظاهرست که حضرت صلی الله علیه وسلم خود از سماع آن اعراض
فرمودند واین قول حضرت ابوبکر رض که مزمار شیطان فی بیت رسول الله ص چنانکه در حدیث
است ازین صریح دلالت ست بر اینکه حضرت صلی الله علیه وسلم این فعل را لائق خود
ندانستند وحضرت صدیق حرام میدانست چنانچه حافظ برین قول نوشته فیه
اعراض عن ذلك لكون مقامه يقتضي ان يرتفع عن الاصغاء الى ذلك لكن عدم
انكاره دال على تسويغ مثل ذلك على الوجه الذي اقره اذ لا يقر على الباطل و
الاصل التنزه عن اللعب واللهو فيقتصر على ما ورد فيه النص وقتا وكيفية تقريرا
لمخالفة الاصل انتهى. هكذا قال القسطلاني و در تیسیر القاری شرح بخاری که شارح
حنفی مذهب ست نوشته که تجاوز نکنند در لهو ولعب از آنچه تخصیص یافته از وقت و
کیفیت آن وقال النووی علی قوله فی بیت رسول الله صلی الله علیه وسلم
لان مواضع الصّالحين واهل الفضل تنزه عن الهوى واللغو ونحوه ازین اقوال
و از لفظ حدیث که حول وجهه ثابت ست که حضرت صلی الله علیه وسلم اعراض فرمودند
ونیز در حدیث ذکر نیست که حضرت صلی الله علیه وسلم ابوبکر را ترغیب شنودن دادند
بلکه خلاف آن فهمیده شود چنانچه قول عائشه رض که در حدیث ست که فلمّا غفل غمزتهما
فخرجتا. ازین مقررست که حضرت صدیق را پسند نبود وبرای همین حضرت عائشه رض
انکار را بند کردند وبه همین طور از قول حافظ هم فهمیده شود (۵) قال قوله فلمّا اه
فيه دلالة على انها مع ترخيص النبي صلى الله عليه وسلم في ذلك راعت خاطر
ابيها (۶) و شیخ عبد الحق نوشته که آن حضرت صلی الله علیه وسلم خود بشنیدن آن
مقید نشدند وابوبکر رض را نیز بر آن ترغیب نه نمود بلکه تغافل زد وبرخصتی درین باب اشارتی
فرمود واگر بنظر تأمل دیده شود حضرت عائشه رض هم این را عزیمت نه دانستند ورنه رخصت
پدر خود فرمودند. پس ازین حدیث جواز سماع صوفیه مستنبط نمی شود بلکه حرام فهمیده شود
ودیرین گفته اند اکابر محدثین چنانچه حافظ گفته (۱) واستدل جماعة من الصوفية
بحديث الباب على اباحة الغناء وسماعه بغير آلة ومع آلة ويكفي في رد ذلك التصريح

عائشة بقولها وليستا بمغنيتين فنفت عنهما من طريق المعنى ما اثبته لهما باللفظ لان الغناء يطلق على رفع الصوت وعلى الترنم الذى يسميه العرب النصب بفتح النون وسكون المهملة وعلى الحداء ولا يسمى فاعله مغنيا وانما يسمى بذلك من ينشد بتمطيط وتكسير وتهييج وتشويق بما فيه تعريض بالفواحش او تصريح قال القرطبى واما ما ابتدعه الصوفية فى ذلك فمن قبيل ما لا يختلف فى تحريمه لكن النفوس الشهوانية غلبت على كثير ممن ينسب الى الخير حتى لقد ظهرت من كثير منهم فعلات المجانين والصبيان حتى رقصوا بحركات متطابقة وتقطيعات متلاحقة وانتهى التواقح بقوم منهم الى ان جعلوها من باب القرب وصالح الاعمال وان ذلك يثمر سنى الاحوال وهذا على التحقيق من آثار الزندقة وقول اهل المخرقة والله المستعان انتهى (٢) قال العينى وفى مجمع البحار قال الطيبى وما احدثه المتصوفة من السماع بالآلات فلا خلاف فى تحريمه حتى ظهر على كثير منهم افعال المجانين فيرقصون بحركات متطابقة وتقطيعات متلاحقة وزعموا ان تلك الامور من البر وتثمر سنيات الاحوال وهذا زندقة انتهى (٣) قال النووى واحتج المجوزون بهذا الحديث واجاب الآخرون بان هذا الغناء انما كان فى الشجاعة والقتل والحذق فى القتال ونحو ذلك مما لا مفسدة فيه بخلاف الغناء المشتمل على تهييج النفوس على الشر وحملها على البطالة والقبيح وقال القاضى انما كان غناهما بما هو من اشعار الحرب والمفاخرة بالشجاعة والظهور والغلبة وهذا لا يهيج الجوارى على شر ولا انشادهما لذلك من الغناء المختلف فيه وانما هو رفع الصوت بالانشاد ولذلك قالت ليستا بمغنيتين انتهى (٤) وشيخ عبد الحق نوشته كه بعضى از حديث جاريتين را در اثبات اباحت آرند وانصاف آنست كه دليل آن مذمت است زيرا كه ابو بكر رض كه اسبق واقدم صحابست در معرفت احكام اين غنا را مزمار شيطان گفت وآنحضرت نگفت كه اين مزمار شيطان نيست وحرام نيست

بلکہ گفت کہ منع مکن کہ امروز عید ست و در روز عید از لہو و سرور این قدر جائز باشد پس نہایت آنچہ بحدیث ثابت شود رخصت و اباحت آن در بعض احیان مثل عید و مانند آن با بودن او حرام و مزمار شیطان در غیر این اوقات و ہمین معنی نزد نصاف ظاہر ست از حدیث کما لا یخفی انتہی **قولہ** و آن احادیث غنا کہ از صحابہ ثابت بسیار اند اینجا بیک اکتفا کردہ شود نسائی از عامر بن سعد آہ **اقول** این دعوی مولف کہ از صحابہ ثابت بسیار اند تعدی ست چراکہ بغیر از نکاح و عید و متعلقات جہاد کدام حدیث یا اثر با باحت غنا ثابت نشدہ و تعجب ست کہ مولف ازین اثر استدلال بر اباحت و جواز سماع صوفیہ چسان پیدا می کند حالانکہ این اثر مخالف از دعوی مولف مخصوص لہو بر حالت نکاح ست و ہرچہ ازین مفہوم میشود اوین ست کہ عزیمت در حرمت سماع ست ولیکن در عرس اباحت دادہ و اگر مولف از عرس مندرجہ اثر عرس صوفیہ فہمیدہ ست تا غلط ست زیراکہ عرس کہ در اثر آمدہ مراد از نکاح و متعلقات نست نہ کہ عرس مبتدعہ صوفیہ **قولہ** و مجد الدین فیروزآبادی در سفر السعادت نوشتہ کہ در باب سماع و غنا حدیثی وارد نشدہ **اقول** بر روش و حالت مولف در ہر کلام تعجبی پیدا آید کہ از نا واقفی خود جرئتے کند کہ بر جان خود شر افتد چنانچہ در شروع باب سماع مولف نوشتہ ست کہ از احادیث و اقوال فقہاء و صوفیہ جواز سماع صوفیہ ثابت خواہد کرد کہ بر شہادت دعوی خود چند احادیث آوردہ و باقی دو امر یعنی اقوال فقہاء و اقوال و افعال صوفیہ کہ آوردن بود در ہم خلط کردہ و مطلب را در ظلمت انداختہ بہمین قدر نوشتہ کہ اما اقوال فقہاء و بعد ازان اقوال صوفیہ و فقہاء ہر یک مذہب خلط کردہ تمیز نہ کرد کہ کدام قول فقیہ ست و کدام قول صوفی ست و در ان اقوال مخلوط ایشان قول مجد الدین را ہم شامل کردہ حالانکہ مجد الدین نہ صوفی بود و نہ فقیہ بلکہ محدث بود و لطفی مزید برین ماجرا پیدا آید کہ مولف در وصیت نامہ خود نوشتہ کہ از اقوال ابن حزم و ابن تیمیہ و ابن قیم و مذہب او اجتناب باید کرد و این کتاب سفر السعادت خلاصہ زاد المعاد ابن قیم ست و نسبت مجد الدین با ابن قیم و ابن قیم را با ابن تیمیہ میرسد پس مولف حیلہ ساز

قول این را در استدلال خود آورده مگر شاید که مؤلف از نا واقفی کرده و چونکه قول او متعلق بعلم حدیث بود زیراکه او نوشته که حدیثی وارد نشده و خود او از محدثین نیست لهذا مناسب همین بود که ذکر قول او در ذیل ذکر احادیث کرده شود و برای همین در ینجا ذکر میکنم باید دانست که ابن حزم ظاهری و دیگر اصحاب الظواهر را همین مذهب است که او عموما سماع و غنا و مزامیر را در اباحت دارند و بعضے از محدثین و فقہا غیر مذہب حنفی چنانچه محمد غزالی از شافعی وغیره پیروی اصحاب الظواهر کردند و همچنین صاحب سفر السعادت درین مسئله پیروی ابن حزم کرده ورنه آیات و احادیث بسیار بر ذم سماع و غنا و مزامیر موجود اند چنانچه این همه را در فصل سوم مفصل بیان خواهم کرد انشاء الله تعالی

فصل سوم

در اثبات حرمت و ذم غنا و سماع و مزامیر بر دو حصه حصه اول از آیات قرآن مجید و حصه دوم از احادیث صحیحه و حسنه حصه اول آیات قرآن مجید که بر ذم سماع و غنا و مزامیر اند اَعُوْذُ بِاللهِ مِنَ الشَّیْطٰنِ الرَّجِیْمِ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اول آیه کریمه که در سوره بنی اسرائیل وارد ست وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ (۱) در تفسیر حسینی نوشته که صوت شیطان غنا و مزامیر ست (۲) در تفسیر احمدی نوشته ذکر فی الفتاوی الحمادیة والعوارف قال مجاهد انها تدل علی حرمة التغنی وذلك لان قوله تعالی واستفزز خطاب لابلیس علیه اللعنة ومعناه وحرك من استطعت من بنی آدم بصوتك وهو صوت الغنا والمزامیر والدف وغیر ذلك (۳) در تفسیر مدارک نوشته بصوتك ای بالوسوسة والغناء والمزامیر (۴) در تفسیر فتح الخبیر نوشته بصوتك هو الغناء والمزامیر (۵) در تفسیر عزیزی در زیر آیه فمن تبع هدای نوشته که خدا پاک ابلیس علیه اللعنت را گفته که موذن تو مزامیر و بربط ست و آواز تو آواز جرس ست و حافظ در فتح الباری هم این قصه را آورده این تفاسیر که مذکور شدند در مذهب حنفی اند و علاوه ازین از دیگر تفاسیر هم مطابق اقوال مذکوره بالا ثابت ست (۶) در معالم نوشته بصوتك قال مجاهد بالغناء والمزامیر (۷) در تفسیر کبیر نوشته

بصوتك صوت الشيطان دعاءه الى معصية الله تعالى وقيل اراد بصوتك
الغناء واللهو واللعب (۸) در تفسير اکليل جلال الدين سيوطي نوشته قال ابن
عباس صوته كل داع دعى الى معصية الله وقال مجاهد صوته الغناء
والمزامير وقال الحسن الدف اخرج ذلك ابن ابي حاتم هكذا في تفسير جامع البيان
و اين جلال الدين سيوطي همون ست که مولف در وصيت نامه خود نوشته که در علم
تفسير پيروي او کردن بايد دوم آيه کريمه که در سوره لقمان ست ومن الناس
من يشتري لهو الحديث الا (۱) در تفسير حسيني نوشته که اين آيت در شان آنها
است که جاريه مغنيه خريدندي و مردمان را باستماع اصوات والحان ايشان از
شنودن حق بازداشتندي (۲) شاه عبدالقادر صاحب نوشته که ايک کافر تھا
جسکو يہ سوجھا کہ دل نرم ہوا اور مسلمانی کيطرف جھکا اپنے گھر لے جاتا اور شراب پلاتا
اور راگ ناچ دکھاتا کہ اس نہی کی مجلس سے ايمان کا اثر مٹ جاتا (۳) در تفسير
احمدي نوشته فنقول من الآيات الدالة على حرمته الآية المذكورة وانها نزلت
في النضر بن الحارث اشترى كتب الاعاجم وكان يحدث بها قريشا وقيل كان
يشتري القينات المغنيات ويحملهن على معاشرة من اراد الاسلام وانما
قلنا انها تدل على حرمة الغناء لان الله قد ذم من يشتغل بلهو الحديث
ووعده بالعذاب المبين ولهو الحديث وانكان ظاهره عاما في كل
ما يلهي عما يعني الا انه قد ذكر في الفتاوى الحمادية وكذا في العوارف
وغيره ان ابن عباس وابن مسعود رض كانا يحلفان بالله انا قد سمعنا عن
رسول الله صلى الله عليه وسلم ان المراد به التغني ويوافقه الرواية الثانية من
النزول فيكون دليلا على حرمته (۴) در تفسير مدارک نوشته لهو الحديث
السمر بالاساطير التي لا اصل لها والغناء وكان ابن عباس وابن مسعود رض
يحلفان انه الغناء وقيل الغناء مفسدة للقلب منفدة للمال مسخطة للرب وعن
[illegible]

أحدهما على هذا المنكب والآخر على هذا المنكب فلا يزالان يضربان بارجلهما حتى يكون هو الذي يسكت همين قدر اقوال از تفاسير مذهب حنفي نقل كرده شده ند وماوراى اين مفسران ديگر هم مؤيد اينها اند (٥) در بيضاوى نوشته قيل نزلت فى النضر بن الحارث اشترى كتب الاعاجم وقيل كان يشترى القينات ويحملهن على معاشرة من اراد الاسلام ومنعه عنه (٦) و در تفسير جامع البيان نوشته لهو الحديث من يجب الغناء ويختاره والمزامير على حديث الحق او اشترى المغنيات ويرغب فى سماعها اى ذات لهو الحديث او نزلت فى من اشترى كتب اخبار سلاطين العجم اه (٧) و در تفسير اكليل نوشته لهو الحديث قال ابن عباس الغناء وقال عطاء الغناء والباطل وقال عبد الكريم الغناء والشعر اخرجهما ابن ابى حاتم واخرج عن ابى امامة الباهلى عن النبى صلى الله عليه وسلم قال لا يحل بيع المغنيات ولا شراءهن ولا التجارة فيهن واكل اثمانهن حرام وفيهن انزل الله ومن الناس من يشترى لهو الحديث اه اين تفسير اكليل از جلال الدين سيوطى ست كه مؤلف اورا معتمد عليه خود قرار داده كما ذكر (٨) و بر حاشيه جامع البيان نقلا عن الفتح نوشته لهو الحديث قال القرطبى ان اولى ما قيل فى هذا الباب هو تفسير لهو الحديث بالغناء قال وهو قول الصحابة والتابعين وعن ابن عباس وابن مسعود قال هو الغناء واشباهه اخرجه البخارى فى الادب المفرد وعن ابن مسعود قال هو والله الغناء وفى لفظ قال هو الغناء والله الذى لا اله الا هو يردد ثلث مرات قال الطبرى اجمع علماء الامصار على كراهة الغناء والمنع منه وانما خارق الجماعة ابراهيم ابن سعد وعبيد الله العنبرى اگرچه در نزول آية مذكوره اين قول هم ست كه كتب اخبار سلاطين عجم مے آورد و مگر براى اين دليل نسيتا بغير قول مفسرين ودرباره اينكه مراد از لهو الحديث غنا ست اقوال مفسرين هم اند كما ذكر و احاديث و آثار هم موجود اند و فقهاء حنفى هم معمول خود ساخته اند پس قوت

این قول راست خصوصاً ابن مسعود و ابن عباس که جلیل القدر صحابی اند بحلف گفته اند
چنانچه بعض آثار در اقوال مفسرین مذکور شده و بعض در احادیث ذکر خواهند یافت و اقوال
فقهاء در ذیل اقوال فقهاء بیان خواهند شد انشاء الله تعالی سوم آیه کریمه که در
آخر سوره نجم است وَأَنتُمْ سَامِدُونَ (۱) در تفسیر حسینی نوشته است سامدون
ای بازی کنندگان یا تغنی کنندگان که کفار در وقت قرات قرآن سرود گفتندی تا
مردم را از سماع آن باز دارند (۲) در مدارک نوشته سامدون ای غافلون
او لاهون فکانوا اذا سمع القرآن عارضوه بالغناء یشغلوا الناس عن
استماعه (۳) در بیضاوی نوشته سامدون ای لاهون او مستکبرون
او مغنون یشغلون الناس عن استماعه من السمود وهو الغناء (۴) در معالم
نوشته سامدون ای لاهون غافلون والسمود الغفلة عن الشئ واللهو هذا
روایة الوالبی والعوفی عن ابن عباس وقال عکرمة هو الغناء بلغة
اهل الیمن وکانوا اذا سمعوا القرآن تغنوا ولعبوا اه (۵) در جامع البیان
نوشته سامدون ای لاهون او مستکبرون او مغنون لیشغلوا الناس
عنه (۶) در تفسیر احمدی نوشته که هذه الآیات الثلثة دالة علی حرمة
السماع مطلقاً حصه دوم در احادیث که بر ذم غناء و سماع و مزامیر وارد اند
(۱) روی البخاری فی جامعه عن ابی عامر او ابی مالک الاشعری والله
ما کذبنی سمع النبی صلی الله علیه وسلم یقول لیکونن من امتی اقوام یستحلون
الحر والحریر والخمر والمعازف ولینزلن اقوام الی جنب علم یروح علیهم
بسارحة لهم یاتیهم لحاجة فیقولون ارجع الینا غدا فیبیتهم الله
ویضع العلم ویمسخ آخرین قردة وخنازیر الی یوم القیامة قال الحافظ المعازف
الآت الملاهی ونقل القرطبی عن الجوهری المعازف الغناء والذی فی
صحاحه انها الآت اللهو وقیل اصوات الملاهی وفی حواشی الدمیاطی
المعازف الدفوف وغیرها مما یضرب به ویطلق علی الغناء عزف وعلی کل

لعب عزف (۲) زیلعی نقل کردہ در تخریج ہدایہ عن جابر بن عبد اللہ قال
اخذ النبی صلی اللہ علیہ وسلم بید عبد الرحمان بن عوف فانطلق بہ الی ابنہ
ابراھیم فوجدہ یجود بنفسہ فاخذہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم فوضعہ فی
حجرہ وبکی فقال لہ عبد الرحمن اتبکی یا رسول اللہ ؐ وقد نہیت عن
البکاء قال انی لم انہ عن البکاء ولکنی نہیت عن صوتین احمقین فاجرین
صوت عند نغمۃ ولھو ومزامیر شیطان وصوت عند مصیبۃ خمش
وجوہ وشق جیوب ورنۃ شیطان انتہی وقال حدیث حسن انتہی وکذلک
رواہ ابن ابی شیبۃ واسحق بن راھویہ وعبد بن حمید وابوداؤد الطیالسی
عن جابر والبیہقی من طریق ابی عوانۃ واخرج البزار وابو یعلی عن النضر بن
اسمٰعیل ورواہ الحاکم انتہی ملخصا و سیوطی این را از مختارہ ضیاء مقدسی آوردہ
والتزام صحت کردہ وصاحب ہدایہ ہم آوردہ بر حرمت غنا (۳) عن ابی ہریرۃ
قال قال رسول صلی اللہ علیہ وسلم اذا اتخذ الفیء دولا والامانۃ مغنما والزکوٰۃ
مغرما وتعلم لغیر الدین واطاع الرجل امرأتہ وعق امہ وادنی صدیقہ واقصی
اباہ وظہرت الاصوات فی المساجد وساد القبیلۃ فاسقہم وکان زعیم
القوم ارذلہم واکرم الرجل مخافۃ شرہ وظہرت القینات والمعازف وشربت
الخمر ولعن اخر ھذہ الامۃ اولہا فلیرتقبوا عند ذلک ریحا حمراء وزلزلۃ
وخسفا ومسخا وقذفا وآیات تتابع کنظام بال قطع سلکہ فتتابع بعضہ بعضا
رواہ الترمذی وقال ھذا حدیث غریب حسن (۴) عن ابی امامۃ عن رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم لا تبیعوا القینات ولا تشتروھن ولا تعلموھن ولا خیر فی تجارۃ
فیھن وثمنھن حرام وفی مثل ھذا نزلت ھذہ الایۃ ومن الناس من یشتری
لھو الحدیث الخ وفی الباب عن عمر بن الخطاب رواہ الترمذی وقال انما نعرفہ
مثل ھذا من ھذا الوجہ وقد تکلم بعض اھل العلم فی علی ابن یزید۔ اگرچہ
علی بن یزید ضعیف است مگر مضمون حدیث ثابت است زیرا کہ شواہد دارد۔

اخرجہ ابن ماجہ وسعید بن منصور والواحدی واحمد الا ان احمد لم یذکر
نزول الآیۃ ورواہ الحمیدی فی مسندہ ولفظہ لا یحل ثمن المغنیۃ ولا
بیعہا ولا شراءہا ولا الاستماع الیہا وروی ابن الغیلان عن علی ان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم قال بعثت بکسر المزامیر وقال صلی اللہ علیہ وسلم کسب المغنی والمغنیۃ حرام
وروی الطبرانی من حدیث عمر مرفوعا ثمن المغنیۃ سحت وغناءہا حرام وعن ابن
مسعود عند ابن ابی شیبۃ باسناد صحیح انہ قال فی قولہ تعالی ومن الناس من یشتری
لہو الحدیث قال ھو واللہ الغناء واخرجہ الحاکم والبیہقی وصححاہ واخرجہ البیہقی
عن ابن عباس بلفظ ھو الغناء واشباھہ واز ابن عباس وابن مسعود بخاری ہم در ادب
مفرد روایت کردہ (۵) عن سلام بن مسکین عن شیخ شہد اباوائل فی ولیمۃ
فجعلوا یلعبون ویتلعبون ویغنون فحل ابووائل حبوتہ وقال سمعت رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم یقول ان الغناء ینبت النفاق فی القلب رواہ ابوداؤد در سند حدیث
شیخ ہست کہ نام او گرفتہ نشدہ مگر ازین سبب ضعف پیدا نمی شود زیرا کہ طرق این حدیث
چند اند کہ از ان سبب درجہ حسن لغیرہ دارد چنانچہ رواہ البیہقی مرفوعا وموقوفا عن ابن
مسعود واخرجہ ابن عدی من حدیث ابی ھریرۃ وعند ابن مصری فی امالیہ
وعن جابر عند البیہقی وعن انس عند الدیلمی وشیخ عبد الحق در شرح سفر السعادت
نوشتہ کہ سیوطی در جمع الجوامع از ابن مسعود آوردہ ودر مقاصد حسنہ وشعب الایمان
ہم این حدیث را آوردہ اند وشیخ عبد الحق این حدیث را حسن گفتہ ومعمول فقہاء حنفی
ہم شدہ چنانچہ در فتاوی نسفی حوالہ این موجود است (۶) عن مجاھد قال کنت مع
ابن عمر فسمع صوت طبل فادخل اصبعیہ فی اذنیہ ثم تنحی حتی فعل ذلک ثلاث
مرات ثم قال ھکذا فعل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رواہ ابن ماجہ ومضمون این
حدیث را ابوداؤد واحمد ہم روایت کردہ اند وجلال الدین سیوطی در مرقات الصعود گفتہ حدیث
حسن وشعرانی در کشف الغمہ وصاحب جامع الاصول ہم این را آوردہ (۷) عن ابن عباس
ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ان اللہ حرم الخمر والمیسر والکوبۃ والطبل

وکل مسکر حرام رواہ احمد وابوداؤد والکوبۃ الطبل قالہ سفیان عن علی بن
بذیمۃ وقال ابن الاعرابی (۸) عن ابی امامۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
قال تبیت طائفۃ من امتی علی اکل وشرب ولھو ولعب ثم یصبحون قردۃ
وخنازیر وتبعث علی احیاء من احیاءھم ریح فتنسفھم کما نسفت من قبلکم
باستحلالھم الخمر وضربھم بالدف واتخاذھم القینات رواہ احمد (۹) عن
عامر بن عقبۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ارموا وارکبوا فان ترامو فھو خیر لکم
من ان ترکبوا فان کل شئ یلھو بہ ابن ادم فھو باطل الا ثلاثا رمیہ عن قوسہ
وتادیبہ فرسہ وملاعبتہ اھلہ فانھن لحق رواہ الخمسۃ (۱۰) اخبرنا مالک
عن موسی بن میسرۃ عن سعید بن ابی ھند عن ابی موسی الاشعری ان رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم قال من لعب بالنرد فقد عصی اللہ ورسولہ رواہ محمد فی موطا
وقال محمد لا خیر باللعب کلھا من النرد والشطرنج وغیر ذالک (۱۱) ابو حنیفۃ
عن مسلم بن عمران عن سعید بن جبیر عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
انہ قال ان اللہ قد کرہ لکم الخمر والمیسر والمزمار والکوبۃ این حدیث از
جواہر منیفہ آوردہ شدہ (۱۲) نقل عبد الوھاب الشعرانی فی کشف الغمۃ کان
علی یقول سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول ما ھممت بشئ مما کان
اھل الجاھلیۃ یفعلونہ الا مرتین کل ذالک یحول اللہ بینی وبینہ ... لیلۃ اسمرکما تسمر الفتیان فی مکۃ
فسمعت فی دار صوت غناء ودفوف ومزامیر فقلت ما ھذا قالوا فلان تزوج
فلھوت بذلک الغناء والصوت حتی غلبتنی عینی فنمت فما ایقظنی الا حر الشمس
فرجعت فسمعت مثل ذلک فغلبتنی عینی ایضا فنمت فو اللہ ما ھممت سوءا حتی
اکرمنی اللہ بنبوتہ واللہ اعلم۔ و تحقیق شاہ عبد العزیز صاحب در تفسیر سورہ
والضحی آوردہ (۱۳) عن صفوان بن امیۃ قال کنا عند رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
فجاءہ عمرو بن قرۃ فقال یا رسول اللہ ان اللہ قد کتب علی الشقوۃ فما ارانی رزقا الا
من دفی بکفی فاذن لی فی الغناء فی غیر فاحشۃ فقال رسول اللہ لا اذن لک

لہ مشغول شدم ۱۲

ولا کرامۃ ولا نعمۃ عین کذبت ای عدو الله لقد رزقک الله طیباً
حلالاً فاخترت ما حرّم الله علیک من رزقہ مکان ما احل الله عز وجل
من حلالہ ولو کنت تقدمت الیک لفعلت بک وفعلت قم عنی وتب الی الله
اما انک ان فعلت بعد التقدمۃ الیک ضربتک ضرباً وجیعاً وحلقت راسک
مثلۃ ونفیتک من اهلک واحلت سلبک نُهبۃ لفتیان اهل المدینۃ فقام
عمرو وبہ من الشر والخزی ما لا یعلمہ الا الله فلما ولّی قال النبی صلی الله علیہ وسلم
هولاء العصاۃ من مات منہم بغیر توبۃ حشرہ عز وجل یوم القیمۃ کما کان فی
الدنیا مخنثاً عریاناً لا یستتر من الناس بہدبۃ کلما قام صرع رواہ ابن ماجۃ
والطبرانی و شیخ عبد الحق نوشتہ کہ این قصہ بعد نزول آیۃ ومن الناس من یشتری
لہو الحدیث شدہ کہ از سبب آیۃ لہو غنا منع شد و مغنی لاچار شد و برائے اجازت
نزد حضرت صلی الله علیہ وسلم آمدہ و در نیل الاوطار احادیث ذیل موجود اند (۱۴) اخرج
ابو یعقوب بن اسحق النیسابوری من حدیث انس ان النبی صلی الله علیہ وسلم
قال من قعد الی قینۃ یسمع صب فی اذنیہ الآنک (۱۵) اخرج ایضاً من حدیث
ابن مسعود ان النبی صلی الله علیہ وسلم سمع رجلا یتغنی من اللیل فقال لا صلوۃ لہ
لا صلوۃ لہ (۱۶) اخرج ایضاً من حدیث ابی هریرۃ ان النبی صلی الله علیہ وسلم
قال استماع الملاهی معصیۃ والجلوس علیہا فسق والتلذذ بہا کفر (۱۷) اخرج
القاسم بن سلام عن علی ان النبی صلی الله علیہ وسلم نهی عن ضرب الدف والطبل
وصوت الزمارۃ وقال الشوکانی فاقل احوال الاحادیث ان تکون من قسم الحسن لغیرہ
و شیخ عبد الحق در شرح سفر السعادت دو حدیث دیگر آوردہ (۱۸) عن ابی امامۃ قال
قال رسول الله صلی الله علیہ وسلم ان الله عز وجل بعثنی هدی ورحمۃ للعالمین
وامرنی بمحق المعازف والمزامیر والاوثان والصلیب وامر الجاهلیۃ رواہ ابو داؤد
الطیالسی وروی احمد ابن منیع مثلہ (۱۹) روی بزار عن ابن عباس من رفعہ انما
حرم المیتۃ والمیسر والکوبۃ یعنی الطبل و شیخ عبد الحق سرا امر احسن جمع نوشتہ

[illegible]

(۲۰) عن عبد الله بن دینار قال خرجت مع عبد الله بن عمر الی السوق فمر
علی جاریة صغیرة تغنی فقال ان الشیطان لو ترك احدا لترك هذه (۲۱) عن یحیی
بن محمد ابو البصری قال سمعت عمرو مولی عبد المطلب قال سمعت انس بن مالك
یقول قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لست من دد ولا الددمنی بشیء یعنی لیس
الباطل منی بشیء (۲۲) عن البراء بن عازب قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
افشوا السلام تسلموا والاشرة شر قال ابو معاوية الاشر العبث (۲۳) عن ام علقمة
اخبرته ان بنات اخی عائشة رضی الله عنها قیل لعائشة الا تدعو لهن من یلهیهن
قالت بلی فارسلت الی عدی فاتاهن فمرت به عائشة فی البیت فرأته یتغنی یحرك
راسه طربا وكان ذا شعر كثیر فقالت اف شیطان اخرجوه اخرجوه این همه چهار
احادیث را بخاری در ادب المفرد آورده **فصل چهارم** در تردید اجتهاد
مؤلف بر احادیث حالا غور باید کرد که آیات و احادیث که مذکور شدند بر حرمت مطلق غنا
و سماع و مزامیر صراحةً دلالت کنند و بقدر کفایت درینجا احادیث نقل کرده شدند ورنه
ماورای این زیاده هم اند و احادیثی که مؤلف آورده از وشان ضرب دف و غنا هم یافته
شود پس در احادیث و آیات معارضه پیدا شد اندرین حالت که معارضه پیدا آید قاعده
اصول حنفی که مقرر ست او این ست که اگر معارضه مابین آیت و خبر واحد من الحدیث افتد
تا مقدم آیت ست و اگر معارضه مابین احادیث مرفوعه افتد تا طرف اقوال صحابه رفتنی ست
که از قول صحابه رد یا ترجیح کدام را رسد و اگر دران هم معارضه افتد تا طرف قیاس رفتنی ست
و قیاس از مجتهد باشد و اگر عجز افتد تا بحسب تقریر الاصول ای تقریر کل شیء علی اصله و اتقرار
ما کان علی ما کان و قاعده محدثین این ست که شیء تا آنکه هر دو را به محل خود معمول داشته شود
پس خیال باید کرد که آیات در مذمت سماع وغیره وارد اند کما ذکر پس بموجب قاعده اصول
حنفی احادیثیکه در جواز سماع اند بمعارضه آیت قابل استدلال نیستند و همین ست
مذهب امامنا الاعظم ابو حنیفه رحمه و برای همین مفسر تفسیر احمدی مطلق سماع را حرام
[illegible]

حنفی دارد چنانچه در وصیت نامهٔ خود نوشته تا او را نرسد که ازین احادیث جواز را
اختیار کند و اگر مذهب حنفی ندارد تاهم خود را بکسی متکا پیوندد و یا مقلد مذهبی از ائمه
دیگر باشد و یا پیرو محدثین شود و بهر طریق که رود تا وقتیکه مؤلف قول مجتهدی
یا متبحری فی الحدیث پیش نکند که فلان کس ازین احادیث سماع صوفیه را استنباط
کرده مؤلف را نرسد که باجتهاد خود سماع صوفیه ازینها پیدا کند بدین شرط که اگر هر کس که
سند آرد تا خود را از مقلدین او قرار دهد چنانکه آن محدثین که در صدد تطبیق وارند چون
تطبیق داده‌اند که در ذیل هر یک حدیث نوشته شده و سماع صوفیه را ابن حجر و [illegible]
عبارةً حرام قرار داده‌اند و رد کرده‌اند و این هر دو کس را مؤلف در وصیت نامهٔ خود متبع علیه
قرار داده و اگر مؤلف از هر یک علیحده مطبعی وارد و به مرضی خود می‌پذیرد تا یک امر دیگر
بر وی لازم آید و آن این‌ست که استدلال از احادیث یا عبارةً باشد که این امر از احادیث
یافته نمی‌شود زیرا که عبارةً ذکر سماع صوفیه نیست و یا از دلالت و اشارة و اقتضا از حدیث
که اینکار مجتهد یا متبحر فی الحدیث است و مؤلف از دلالت و اشارت و اقتضا برای خود
استنباط کردن را لائق نیست ؎ تا که شکسته مشک گردد می هر [illegible] سالها باید
درین موضع چه باید + و اگر بزعم خود دعوی این دارد تا بر وی امری دیگر لازم آید که اگر سماع
و مزامیر و غنا صوفیه را بر لهوی که در احادیث است قیاس کند تا در قیاس کردن اتحاد
علت مابین مقیس و مقیس علیه لازم است و درینجا علت را اتحاد نیست بلکه تباین است
و جائیکه اتحاد علت نباشد قیاس فاسد است مثلاً در حدیث ربیع و عائشه رض که ذکر لهو است
و جا از احادیث و اقوال محدثین بظاهر است که برای اعلان نکاح است و اعلان نکاح برای
این ضرورت است که جماع که مآل نکاح است در محلی است که دران محل اجتماع حل و حرمت است
و از اعلان نکاح اظهار کرده شود که حرمت رد شد و حل پیدا شده است و این امر در سماع
صوفیه نیست چرا که محل اجتماع حل و حرمت نیست و از سماع صوفیه فائده اعلان دینی
مرتب نشود بلکه در مذهب صوفیه اظهار حال صوفی حرام است که ازین تباین ظاهر است
همچنین در یوم عید برای مقابله عید کفار انبساط را وسعت داده شده چرا که مردمان عادی

لهو در ایام عید کفار بودند ونیز اینکه از تجمل وانبساط شوکت اسلام پیدا میشود ودر عرس
وسماع صوفیه این حاصل نیست چنانچه در عیدین روزه حرام ست ودر عرس مشایخ حرام نیست
ودر عیدین تکبیرات واضحیه وصدقه فطر خاص مقرر ست که در دیگر ایام نیست ووقتیکه
حضرت صلی الله علیه وسلم بزبان مبارک خود مخصوص کردند که هذا عیدنا واین لفظ بمقابله
عید کفار فرمودند فان لکل قوم عید وهذا عیدنا ازین بخوبی ظاهر میشود که این خاص
بعید ست ونیز دیگر حدیث واقوال محدثین مؤید این اند چنانکه مذکور شدند واین را
هیچ نسبت بسماع صوفیه نیست چرا که ایام اعراس که حضرات صوفیه مقرر کرده اند
ثبوت آن نیست چنانچه مولوی اسحاق صاحب در مائة مسائل ذکر کرده ونوشته که
ثبوت مقرر کردن یوم عرس از آن حضرت صلی الله علیه وسلم وخلفاء راشدین وائمه اربعه
نرسیده پس جائیکه یوم عرس پیدا کرده جدید ست اورا بعید ونکاح که ماثور اند
چه نسبت ست **فصل پنجم** مشتمل بر سه حصه **حصه اول** بر تردید استدلال مؤلف
از مذهب حنفی **حصهٔ دوم** درباره بیان اقوال مجتهدین حنفی بر حرمت مطلق سماع
حصهٔ سوم بر تردید استدلال مؤلف که از فقهاء غیر مذهب حنفی گرفته **حصهٔ اول**
قوله اما اقوال فقهاء **اقول** لفظ فقهاء بموجب اصطلاح اهل علم بر کسانیکه قدرت
اجتهاد دارند مستعمل شود ومؤلف که اقوال نقل کرده بغیر حسامی وغزالی باقی از فقهاء
نیستند ونیز مؤلف اجمال که از ونقص پیداست اختیار کرده وتفصیل نکرده که از
فقهاء کدام مذهب می گیرد ودر نقل اقوال از ملفوظات صوفیه وعلماء مقلدین بنحوی
اختلاط کرده که تمیز حاصل نمیشود که کدام قول صوفی ست وکدام از دیگر مردمان این نوعی
که مذهب حنفی دارند ومؤلف ظاهرا خود را هم از مقلدین مذهب حنفی بیان می کند
پس جهال جمله اقوال را از مذهب حنفی دانسته معمول مذهب فهمند **قوله** علامه طحطاوی
آه **اقول** مؤلف سه قول را از علمایان مذهب حنفی نقل کرده یکی قول طحطاوی را که از
بدو جا ذکر کرده اول در بیع اقوال فقهاء دوم پس از قول غزالی بر تائید قول غزالی
برای اباحت رقص صوفیه **دوم** قول شاه عبد العزیز **سوم** قول علی قاری آنکه قول طحطاوی را برای اباحت

رقص آورده ذکر آن در تبع ذکر قول غزالی کرده خواهد شد و آنکه قول طحطاوی در شرح
بحث اقوال فقہا یا قول شاہ عبد العزیز صاحب یا علی قاری مؤلف باستدلال
جواز سماع صوفیه آورده لهذا اول ذکر این امر اول کرده شود واللہ المستعان اگر
مطلب مؤلف این باشد که ازین اقوال علماء مذہب حنفی اثبات جواز سماع صوفیه بر
مذہب حنفی میکنند تا خیالیست باطل و خبطیست عاطل چراکه در مذہب حنفی بکسی وجه
جواز سماع صوفیه ثابت نمیشود بلکه در مذہب حنفی مطلق سماع و غناء و مزامیر حرام و
داخل در ذنوب است و این اقوال پیش کرده مؤلف قابل استدلال نیستند بدلائل
ذیل (۱) در قول طحطاوی بحواله قول للقانی عن ظهیر الدین اسحاق الولوالجی این است
که اگر کسی را اجازت نواخت طبل برای عرس و غزا داده شود جائز است لانه
طاعة وان كان للهو لا يجوز لانه معصية اگر قطع نظر ازین کرده در مذہب حنفی
این فتوی جائز نیست بر صحت این قول دیده شود تاہم مفید دعوی مؤلف نیست الخ در دعوی خود
نوشته است که سماع صوفیه جائز است و در آنجا ذکر مزامیر و آلات ملاہی نکرده و درین قول
نواخت طبل مباح است نواخت طبل چیزی دیگر است و سماع چیزی دیگر و درین
قول ذکر سماع نیست پس گواه مطابق دعوی نیست (۲) و اگر مؤلف از لفظ طاعت
سماع صوفیه را هم در طاعت شمرده سماع را قیاسا جائز کند تا هم درست که مؤلف سماع
صوفیه را با یکی ازین ۳ چیز یعنی غزو و عرس و قافله قیاس کند چراکه عبارة ذکر
سماع صوفیه صریح نیست و اگر بر عرس کند تا صحیح نمی افتد چنانچه پیشتر در ذکر بحث احادیث
گذشته است که سماع صوفیه را نسبت به نکاح یعنی عرس نیست و اگر بر قافله کند تا هم
درست نیست بدین وجه که بموجب قول ولوالجی برای عرس و غزو جائز است و
ضرورت در قافله در بعض ممالک نواخت طبل می افتد بدینطور که در ترکستان خراسان
در راہی مسافران قطاع الطریق نقصان جان و مال بر دیاں میرسانند و نیز که از سبب
ریگ راه هم گم میشود برای این مسافران بطور قافله میروند و از آواز طبل هیبت بر
قطاع الطریق و سارقان می افتد که از آنها بسبب آواز طبل امن حاصل آید و در راه یکه

بسبب ریگ گم گردد پس ماندگان بر آواز طبل میرسند و جای که این ضرورت نباشد نواخت
طبل از طاعت نیست مثلا در هند که حالا مردمان بر ریل یا بر سڑک که میروند در آنجا نواخت
طبل از طاعت نمی شود و در سماع صوفیه این ضرور نیست پس اتحاد علت بدست نمی آید
و وقتیکه اتحاد علت در مقیس و مقیس علیه حاصل نشد تا قیاس فاسدست و اگر بغزو کنند باهم
قیاس درست نمی فتد چراکه در غزوات آواز طبل شجاعان و شمشیر زنان را تحریض بر جنگ باشد
و در سماع صوفیه این حاصل نیست گاهی صوفی شمشیر نزده و فرقهٔ قوالان از نامردان روزگار
مشهوراند ؎ خلق الله للحروب رجالا + ورجالا لقصعة وثریدا + و اگر تفکر و مجاهدهٔ
صوفی را بر قتال قیاس کرده شود چنانچه بعض میکنند تا این امر از انصاف بعیدست که سینه را
پیش شمشیر و تیر و تفنگ سپر کردن و جان عزیز را براه مولی تصدیق کردن و پیش روی
دشمنی مهیب که در دست او شمشیر باشد رفتن کاری دیگرست و بر مصلی نشسته کار کردن
امری دیگرست و برای تحریض و ترغیب بر جهاد و قتال نصوصی قرآنی و سنت به تواتر آمده
در مجاهدهٔ صوفی بغیر از اقوال بعضی صوفیه که نام جنگ را شاید نشنیده باشند چیزی نیست
و در جهاد برای قتال خدع هم جائزست مگر برای صوفی جائز نیست (۳) مؤلف در زیر
قول طحطاوی نوشته که آلات ملاهی بحالت عبادت معابد خواهند شد و از سیاق
کلام او ظاهرست که برای صوفی معابد خواهند بود این قول مؤلف از خیال نفس خود مخالف
نص ست بلکه بر ضد نص ست آیا مؤلف نفهمیده که در حدیث جاریتین که روبرو حضرت عائشه[م]
شعر خوانی بود و حضرت هم موجود بودند و اجازت هم دادند مگر حضرت صدیق نام آن مزمار شیطان
گرفته و حضرت صلی الله علیه وسلم منع نفرمودند چنانچه ذکر این مفصل در بحث احادیث در قول
شیخ عبد الحق درج ست و نیز در حدیث صحیح [٥١] آمده ست که روبرو حضرت صلی الله علیه وسلم
دف زنی و شعر خوانی بود و حضرت صلی الله علیه وسلم بزبان مبارک خود او را شیطان فرمودند
پس جائیکه روبروی حضرت صلی الله علیه وسلم بدستور بنام شیطان موسوم شدند حالا مؤلف
از صحابهٔ حضرت هم بلند درجه اختیار کرده نام آنها به معابد نهاده لا حول ولا قوة الا بالله
(۴) آنکه مؤلف قول شاه عبد العزیز صاحب باستدلال آورده از آن هم فائده بدعوی

مضمون این حدیث
مشکوة شریف
نافع عمر
سطور سیزده
۱۳

مؤلف نمی رسد یکی آنکه از قول شاہ عبد العزیز صاحب اباحت غنا و سماع برای عید و عرس و مجیئ غائب و ولیمہ و عقیقہ و ولادت و ختانت و حفظ قرآن ست و ذکر سماع صوفیہ عبارۃ نیست و باہم نکاح و عید و ولیمہ و عقیقہ و ولادت و ختانت فی الجملہ نسبتی ہست و سماع صوفیہ را جدی از ینہا نسبتی نیست خصوصًا در امور ہیچہ شاہ عبد العزیز صاحب اظہار حال مطلوب ہست و در سماع صوفیہ این علت موجود نیست کہ اظہار حال صوفی منع ست و بسبب عدم اتحاد علت قیاس صوفیہ بر اینہا جائز نیست دوم آنکہ در قول شاہ عبد العزیز صاحب این ہم در جست کہ اگر سرود مباح باشد اند بصورت اول برین فکر باید کرد کہ در مواقع مذکورہ شاہ عبد العزیز صاحب قید سرود شرعی درج ست و در سماع صوفیہ یا ایام عرس آنجا مشروعیت ثابت نیست ازین ہم سماع صوفیہ در ایام عرس و غیرہ بر ان قیاس شدن نمی تواند و شاہ عبد العزیز صاحب عموم سماع را از حظ شیطان نوشتہ اند چنانچہ در تفسیر آیات بر خصم ہیچ قول شاہ عبد العزیز صاحب درج ست (۵) آنکہ مؤلف قول علی قاری آوردہ از وہم استدلال حاصل نمی شود زیرا کہ عبارۃ دران لفظ صوفیہ درج نیست و تعبیر اجتماع الاخوان فی ہذا الزمان و حبہ تعالیٰ بذکرہ والتامل فی امرہ باقی امور بغیر عقیقہ و ولیمہ کہ علی قاری بیاوردہ مطابق قول شاہ عبد العزیز صاحب اند و قیاس سماع صوفیہ بر آن امور نمی شود کما ذکرنا و اقوال علی قاری کہ مؤلف نقل کردہ تصدیق طلب ست زیرا کہ ہمہ حوالہ شرح عین العلم دادہ و در شرح عین العلم علی قاری کہ نوشتہ آن این ست قال حکی

القاضی ابو الطیب الطبری من ابی حنیفۃ و مالک والشافعی والسفیان و جماعۃ من العلماء لم الفاظا استدل بھا علی انھم ارادوا تحریمہ وقال الشافعی فی کتاب ادب القضاء ان الغناء لھو مکروہ یشبہ الباطل ومن استکثر منہ فھو سفیہ ترد شھادتہ واما مالک فقد نھی عن الغناء وھو مذھب سائر اھل المدینۃ الا ابراھیم بن سعد وحدہ واما ابو حنیفۃ فانہ کان یکرہ ذالک و یجعل سماع الغناء من الذنوب وکذا سائر اھل الکوفۃ و سفیان الثوری و حماد و ابراھیم النخعی والشعبی و غیرھم انتھی کلام الطبری و یؤیدہ

ما ورد من الاحادیث فی ذم المغنیة وللطبرانی من حدیث عائشة رض ان الله حرم
المغنیة وبیعها وثمنها وتعلیمها ویقویه ما رواه ابوداود عن نافع کنت
مع ابن عمر الحدیث در اینجا حدیث که در ضمن ۶ احادیث مندرج ست آورده و باز اثر
ابن مسعود را که در ضمن نمبر ۵ مندرج شده آورده و گفته که عن ابن مسعود موقوفاً و مرفوعاً و در
رسالهٔ غنا و مزامیر مؤلفه خود علی قاری نوشته که قال العلامة البزدوی فی فتاواه
ان القول والرقص الذی یفعله الصوفیة فی زماننا حرام لا یجوز القصد والجلوس الیه
ولا یظن فی مشائخ السلف انهم فعلوا مثل ما فعل اهل زماننا وان سماع
الغناء والضرب بالدف والتصفیق والرقص وتمزیق الثیاب الذی یفعله المتصوفة
وغیرهم لا یعرف لمثل هذا فی الشرع جواز وهو محظور شرعا وهو من الملاهی
التی توجب القدح فی العدالة ونقل الامام القرطبی رح ان اول من احدث الرقص
والتواجد اصحاب السامری لما اتخذ لهم عجلا جسدا له خوار قاموا یرقصون حوله
انتهی و آنچه مؤلف عبارت علی قاری آورده قبل و بعد او نوشته و این تحریف مؤلف
ست ورنه مطلب علی قاری بر جواز سماع عموما نیست و اصل قول علی قاری در سماع همون است
که در اینجا نقل کرده شد (۶) بعد ازین این هم تامل باید کرد که شاه عبد العزیز صاحب صوفی
بود و در سلسلهٔ چشتی غالب نسبتی داشت و نیز طائفهٔ صوفیه در عهد شاه عبد العزیز صاحب
و علی قاری و طحطاوی موجود بودند اگر سماع و غنا و شان مباح بودی تا به جواز او
صراحةً فتوی ندادند و اینکار را برای مؤلف باقی گذاشتند (۷) در مسئلهای مؤلف
اتفاق هم نیست یکی با دیگری مخالف ست مثلا در قول عبد العزیز صاحب با ختنه و عید
و عرس و ولیمه و مجلس غائب و عقیقه و ولادت و ختانت و حفظ قرآن ست و در قول
علی قاری که مؤلف نقل کرده ختان صحیحا ولیمه و عقیقه نیست و در زیاده اند اجتماع الاخوان
فی بعد الزمان للطعام والکلام وحبه تعالی بذکره والتامل فی امره و در قول شاه عبد العزیز صاحب
ملاهی مذکور نیست و در قول علی قاری و طحطاوی طبل وغیره هم مندرج ست که ازین هم
دعوی مؤلف بسبب اختلاف شهادت ثابت نمی شود و اگر قطع نظر ازینها کرده شود

تاہم قول شاہ عبد العزیز صاحب و علی قاری مخصوصہا بغیر تائید اقوال دیگر فقہاء در مذہب حنفی قابل تمسک شدن نمی توانند (۸) قال فی الشامی والنافع الکبیر لابد للمفتی ان یعلم حال من یفتی بقوله ولا یکفیه معرفته باسمه ونسبه بل لابد من معرفته فی الروایة ودرجته فی الدرایة وطبقته من طبقات الفقهاء لیکون علی بصیرة فی التمییز بین القائلین المختلفین وقدرة کافیة فی الترجیح بین القولین المتعارضین الاولی طبقة المجتهدین فی الشرع کالائمة الاربعة ومن سلک مسلکهم فی تاسیس قواعد الاصول وبه یمتازون عن غیرهم الثانیة طبقة المجتهدین فی المذهب کابی یوسف ومحمد وسائر اصحاب ابی حنیفة القادرین علی استخراج الاحکام من الادلة علی مقتضی القواعد التی قررها استاذهم ابو حنیفة فی الاحکام وان خالفوه فی بعض احکام الفروع لکن یقلدونه فی قواعد الاصول وبه یمتازون عن المعارضین فی المذهب کالشافعی وغیره المخالفین له فی الاحکام غیر مقلدین له فی الاصول الثالثة طبقة المجتهدین فی المسائل التی لا نص فیها عن صاحب المذهب کالخصاف وابی جعفر الطحاوی وابی الحسن الکرخی وشمس الائمة السرخسی وفخر الاسلام البزدوی وفخر الدین قاضی خان وامثالهم وقال فی النافع الکبیر کصاحب الذخیرة والمحیط البرهانی وصاحب النصاب وخلاصة الفتاوی فانهم لا یقدرون علی شیء من المخالفة لا فی الاصول ولا فی الفروع لکنهم یستنبطون الاحکام فی المسائل التی لا نص فیها علی حسب الاصول والقواعد والرابعة طبقة اصحاب التخریج من المقلدین کالرازی واضرابه فانهم لا یقدرون علی الاجتهاد اصلا لکنهم لاحاطتهم بالاصول وضبطهم للماخذ یقدرون علی تفصیل قول مجمل ذی وجهین وحکم مبهم محتمل لامرین منقول عن صاحب المذهب او احد من اصحابه برأیهم ونظرهم فی الاصول والمقایسة علی امثاله ونظائره من الفروع الخامسة طبقة اصحاب الترجیح من المقلدین کابی الحسن القدوری وصاحب الهدایة وامثالهما وشانهم تفضیل بعض الروایات علی بعض کقولهم هذا

اولی وهذا اصح روایۃ وهذا وفق للناس والسادسۃ طبقۃ المقلدین القادرین علی التمییز بین الاقوی والقوی والضعیف و ظاهر المذهب والروایۃ النادرۃ کاصحاب المتون المعتبرۃ من المتاخرین مثل صاحب الکنز وصاحب المختار وصاحب الوقایۃ وصاحب المجمع وشانهم ان لا ینقلوا الاقوال المردودۃ والروایات الضعیفۃ والسابعۃ طبقۃ المقلدین الذین لایقدرون علی ما ذکر ولا یفرقون الغث والسمین انتهی حالا باید دید کہ طحطاوی وشاہ عبد العزیز صاحب وعلی قاری از کدام طبقہ اند وظاہرست کہ از طبقہ ہفتم اند در مذہب حنفی وقول وشان بغیر حوالہ از فقیہی کہ از طبقات مذکورہ باشد قابل عمل در مذہب حنفی نیست ودر قول علی قاری حوالہ فقیہی نیست پس قول و قابل اعتبار نیست در مذہب حنفی وطحطاوی حوالہ للقانی دادہ وللقانی حوالہ لواجی دادہ وللقانی ہو عبد السلام بن ابراہیم بن ابراہیم للقانی ست واو مصری ست ومذہب مالکی دارد اول غور باید کرد کہ از ولواجی روایت را اگر فقیہی حنفی نقل کرد تا البتہ قابل خیال می بود نہ کہ مالکی ونیز معلوم نیست کہ ولواجی از کدام طبقہ ست وتا وقتیکہ اورا در طبقہ از طبقات مذکورہ داخل نکردہ شود بر قول او خصوصًا بجالتیکہ اقوال امام مذہب وفقہاء برخلاف این اند فتوی صحیح نیست ونہ طحطاوی فتوی دادہ بلکہ حکایۃً قول ورا نقل کردہ ست البتہ در قول شاہ عبد العزیز صاحب حوالہ سرخسی دادہ شدہ وسرخسی از طبقہ ثالثہ ست مگر درین قول ہم صفائی نیست بدین تفصیل کہ عینی در باب رد الشہادت بر حاشیہ ہدایہ نوشتہ ان التغنی للناس مکروہ باتفاق المشائخ والتغنی لاسماع الغیر مکروہ عند عامۃ المشائخ ومن الناس من اباح ذلک فی العرس والولیمۃ کما ابیح ضرب الدف فیہما وان کان فیہ نوع لہو واما التغنی لنفسہ فقیل لا یکرہ وبہ اخذ السرخسی وقیل جمیع ذلک مکروہ وبہ اخذ شیخ الاسلام خواہر زادہ اگر بر قول عینی دیدہ شود تا تغنی للناس نزد کل مشائخ بالاتفاق مکروہ است وسرخسی ہم از مشائخ است ندیدہ اگر از مشائخ مراد فقہاء طبقات مذکورہ اند واز ناس مراد غیر مشائخ اند

برای ہمین جا بجا لفظ مشائخ وجای ناس نوشته و سرخسی از ناس شدن نمے تواند
واگر فرق نمے بود تا لفظ مشائخ و ناس جدا جدا ذکر نمی کرد و شاہ عبد العزیز صاحب
در عید و عرس و عقیقه و ولادت و ختان و مجلس غائب و حفظ قرآن ذکر کرده اند در ہمه واقع
اجتماع مردمان به ہجوم باشد اندرین صورت اختلاف واقع ست بقول عینی و تغنی للناس
سرخسی بر حرمت ست ولذا قال واما التغنی لنفسه فقیل لا یکره وبه اخذ السرخسی
و بقول شاہ عبد العزیز صاحب و تغنی للناس بمواقع مذکوره سرخسی برا باحت ست و در
مذہب حنفی لاریب ترجیح عینی راست بتائید اینکه قول امام و دیگر فقہاء مخالف مختصر
شاہ عبد العزیز صاحب بر مطلق حرمت اند چنانچه از پس بیان خواہد شد و از ینقول
عینی تردید قول ولوالجی و ملا علی قاری هم پیداست زیرا که ذکر قافله وغیره عینی ذکر نه کرده
بلکه ولیمه و عرس مخصوص نوشته (۹) بالفرض اگر سرخسی مجوز سماع ہمچو قول شاہ عبد العزیز
صاحب در ہمه واقع باشد تاہم قول او معمول به در مذہب حنفی شدن نمی تواند و نه از قول
بعض الناس در عرس و ولیمه بانفسه و از قول ملا علی قاری یا شاہ عبد العزیز صاحب
اباحت سماع بکدامی موقع مباح شدن می تواند بموجب قاعده مذہب و آن اینست
قال شاہ ولی الله فی العقد الجید ومطابقه ذکر فی النافع الکبیر اعلم ان القاعدة
عند محققی الفقہاء ان المسائل علی اربعة اقسام (۱) قسم تقرر فی ظاہر المذہب
وحکمه ان یقبلونه فی کل حال وافقت الاصول او خالفت (۲) قسم ہو
روایة شاذة عن ابی حنیفة وصاحبیه وحکمه ان یقبلونه الا اذا وافق
الاصول (۳) قسم ہو تخریج المتاخرین اتفق علیه جمہور الاصحاب
وحکمه ان یفتون به علی کل حال (۴) قسم ہو تخریج منہم لم یتفق
علیه جمہور الاصحاب وحکمه ان یعرض المفتی علی الاصول والنظائر
من کلام السلف فان وجد موافقها لها اخذ به والا ترکه درین چار قسم بدانکه
که ظاہر روایت بر مطلق حرمت ست که از پس بیان خواہد شد و روایت شاذه از امام و
صاحبین ہم نیست ولذا قال العینی کما ذکر و سماع للناس از قسم سوم ست زیرا که جمہور

اصحاب بریں اتفاق نکردہ اند چنانچہ شیخ الاسلام انکار کردہ و قول سرخسی مخالف
سلف است لہذا قابل ترک است (۱۰) و نیز یک دیگر قاعدہ حنفی مذہب است و آن
این است قال فی الدر المختار و اسم المفتی ان ما اتفق علیہ اصحابنا فی الروایات
الظاہرۃ یفتی بہ قطعا و اختلف فیما اختلفوا فیہ والاصح کما فی السراجیۃ
وغیرہا انہ یفتی بقول الامام علی الاطلاق ثم بقول الثانی ثم بقول الثالث ثم
زفر والحسن بن زیاد۔ وقال الشامی قولہ و اسم المفتی ای العلامۃ التی تدل المفتی
علی ما یفتی بہ قال فی فتح القدیر وقد استقرت ای الاصولیون علی ان المفتی
ہو المجتہد فاما غیر المجتہد ممن یحفظ اقوال المجتہد فلیس بمفت والواجب
علیہ اذا سئل ان یذکر قول المجتہد کالامام علی وجہ الحکایۃ فعرف
ان ما یکون فی زماننا من فتوی الموجودین لیس بفتوی بل ہو نقل کلام
المفتی لیاخذ بہ المستفتی وطریق نقلہ لذلک عن المجتہد احد الامرین اما ان
یکون لہ سند فیہ او یاخذہ من کتاب معروف تداولتہ الایدی نحو کتب
محمد بن الحسن و نحوہا لانہ بمنزلۃ الخبر المتواتر او المشہود و نیز شامی
کتب قلیل را از نوازل و واقعات قابل اعتماد قرار دادہ۔ نوازل فقیہ ابی اللیث سمرقندی
مجموع نوازل و واقعات ناطفی۔ واقعات صدر الشہید۔ محیط سرخسی
منتقی سرخسی۔ وقال الا ان فیہ بعض النوادر۔ و نیز کتب متون را معتبر
معتمد علیہا نوشتہ و گفتہ ان ما فی المتون مقدم علی الشروح وما فی الشروح
مقدم علی الفتاوی پس این فتوی مؤلف کہ مخالف قول امام و فقہاء مذہب و ظاہر
روایت و متون است و نیز از کتب نوازل و واقعات معتمدہ نیست و کتب محولہ مؤلف
از ظاہر الروایت و واقعات و نوازل معتمدہ و متون نیستند و نہ آن کسان کہ مؤلف اقوال
ایشان را نقل کردہ از مفتیان مجتہدین اند غیر سرخسی قول سرخسی صرف از بدائع است
و این کتاب از کتب معتمدہ نیست پس فتوی مؤلف بہ جواز سماع و مزامیر و رقص صوفیہ

خلاف مذہب حنفی ست خصوصًا کہ مؤلف خود قابل فتوی دادن نیست و فتوی او ہم مخالف
ست از مذہب حنفی پس چہ سان بر وی عمل کردن موافق مذہب حنفی خواہد شد و نیز مؤلف کہ
قول ملا علی قاری از شرح عین العلم نقل کردہ این شرح غیر معروف ست بلکہ در طریقہ
الامائل کہ دران تفصیل تالیفات ملا علی قاری کردہ شدہ دران نام این شرح نیاوردہ
و ہمچنین رسالہ وسیلۃ النجات کہ ہر دو از مذہب حنفی نزد فقہا شمار نشدہ اند و بدائع
ہم گر ہست تا فتاوی غیر معروف ست وقال فی فتح القدیر والشامی والنافع الکبیر
لا یجوز الافتاء بما فی الکتب الغریبۃ حصۂ دوم در بیان اقوال مجتہدین
مذہب حنفی در حرمت مطلق سماع (۱) در در مختار نوشتہ منہم من اجازہ فی العرس
کما جاز ضرب الدف فیہ ومنہم من اباحہ مطلقا ومنہم من کرہہ مطلقا وفی
البحر والمذہب حرمتہ مطلقا فانقطع الاختلاف بل ظاہر الہدایۃ انہ
کبیرۃ ولو لنفسہ واقرہ المصنف انتہی و شامی برین قول در مختار تعاقب کردہ
گفتہ قولہ فانقطع الاختلاف فیہ کلام ذکرتہ فی حاشیتی علی البحر وقد
رد الشامخانی علی صاحب البحر مگر ازین قول شامی تردید قول در مختار نمی شود
زیراکہ تائید حرمت مطلق از دیگر اقوال ہم حاصل ست چنانچہ خواہی فہمید (۲) در جامع الصغیر
نوشتہ رجل دعی الی طعام فوجد ہناک لعبا وغناء فلا باس بان یقعد ویاکل
وقال ابو حنیفۃ ابتلیت بہذا مرۃ انتہی این جامع الصغیر از کتب ظاہر الروایت ست
و کلمہ لا باس بمقابلہ مندوب آید چنانچہ در شامی ذکر این بتفصیل درج ست و وجہ این در
قول ثالث شنید باید (۳) صدر شہید شارح جامع الصغیر نوشتہ قولہ فلا باس بان یقعد لان
التناول من الولیمۃ سنۃ واللعب بدعۃ فلا یجوز ترکہ لما اقترنت بہ البدعۃ
کالصلوۃ علی الجنازۃ واجبۃ وان حضرتہا النائحۃ ہذا اذا کان اللعب والغناء
فی المنزل واما اذا کان علی المائدۃ فلا ینبغی ان یقعد واذا علم قبل الحضور
لا یحضر فی الوجہین این صدر شہید مشہور و معروف ست و کتابش واقعات
مستند این قابل اعتماد ست چنانچہ بالا مذکور شدہ و از عبارت جامع الصغیر و شرحش معلوم

می شود کہ در ولیمہ ہم جائزست و وقتیکہ در ولیمہ جائز نیست پس شک نیست کہ نزد فقہاء مذہب حنفی حرمت مطلق ست (۴) در تفسیر احمدی کہ متداول علماء مذہب حنفی و کتاب معتبر ست و مفسر او مصنف نور الانوار وغیرہ کتب اصول و فروع حنفی مذہب ست زیر آیۃ کریمہ ومن الناس من یشتری لہو الحدیث آہ نوشتہ اما قول ابی حنیفۃ ایتلیت دال علی حرمتہ مطلقا لان الابتلاء انما یکون بالمحرم وھکذا اتفق علی حرمتہ مطلقا کثیر من المجتہدین حتی بلغ اعدادھم الی خمس واثنین وسبعین مجتہدا وعلماء الشریعۃ الغراء کلہم کانوا متفقین علی مطلق الحرمۃ۔ متعلق این قول ہدایہ بر شبر ۱۳ از احادیث درج ست (۵) در مظاہر الحق شرح مشکوٰۃ نوشتہ کہ۔ جو بعض نے اعیاد و اعراس میں سماع مع مزامیر کو جائز و مختار کہا ہے تو یہ خلاف ظاہر الروایت کے ہے کیونکہ بموجب ظاہر الروایت مذہب حنفی کے مطلق راگ حرام ہے (۶) وفی الذخیرۃ ان التغنی مع جمیع انواعہ حرام عند علمائنا بقولہ تعالیٰ ومن الناس من یشتری لہو الحدیث الآیۃ وصاحب ذخیرہ از طبقۂ سوم فقہاء ست (۷) در فتاوی صیرفیہ نوشتہ سئل الحلوائی عمن سموا انفسہم بالصوفیۃ واختصوا بنوع لبس واشتغلوا باللہو والرقص وادعوا لانفسہم المنزلۃ فقال افتروا علی اللہ کذبا ام بہ جنۃ فلبس النبی صلی اللہ علیہ وسلم من لدن ولا الدد منہ ونہی النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن لبس الشہرتین فلبسوا علی شیء لا اسماء بایزدون قیل ھم ان کانوا زائغین عن الطریق المستقیم ھل ینفون من البلاد ویقطع فتنتہم عن العامۃ فقال اماطۃ الاذی ابلغ فی الصیانۃ وامثل فی الدیانۃ نقل عن نوادر البرہان کذا فی المبسوط۔ حلوائی و برہان الدین ہر دو از طبقۂ سوم فقہاء اند و مبسوط کتاب معتمد مذہب حنفی ست (۸) وذکر فی الجامع الصغیر للقاضی خان فان الضرب بالقضیب والتغنی حرام لانہ لہو ولعب این قاضیخان ہم از طبقۂ ثالثہ ست وفی الخلاصۃ قرأۃ الاشعار اذا کان فیہا ذکر الفسق والخمر والتغنی یکرہ لانہ فواحش وصاحب خلاصہ ہم از طبقۂ ثالثہ ست (۹) در احادیث حدیث سلسلۂ و لسنا کہ از امام محمد وامامنا الاعظم رحمہ اللہ روایت شدہ از ان ہم ثابت ست کہ قول ہر دو صاحب بر حرمت مطلق ست۔

(۱۰) در قدوری و کنز و مختصر و متن در مختار در باب اجاره فاسده نوشته و لا تصح
الاجارة بعسب التيس والنوح والغناء والمزامير وسائر الملاهي و در باب الشهادت
نوشته ولا تقبل شهادة نائحة ومغنية ومن يلعب بالطيور ومن يغني للناس
و صاحب قدوری از طبقه خامسه فقهاست و مولفین ہر سہ متون از طبقه سادسه اند و کہ
تفصیل فقها نوشته شده که صاحب قدوری از اصحاب ترجیح ست و صاحبان متون
التزام کرده اند که اقوال مردوده و ضعیفه نخواهند آورد و نزدیک فقهای مذهب حنفی
این التزام مسلم ست پس هر چه در تصانیف شان ست او را ترجیح ست بر مقابل وی از
متون و قدوری مطلق حرمت ظاهر ست زیرا که چیزی قید ولیمه و عرس نکرده اند۔
و دلیل عمده برین ظاهر ست که اجرت تعلیم نزد متقدمین حرام بود مگر مشائخ متاخرین
بر اباحت آن فتوی دادند برای همین قید حکم مطلق را صاحبان متون و قدوری
مقید نوشتند و گفتند که والفتوى في يومنا هذا على جوازه و اگر در غنا و سماع
هم روایت صحیحه می بود یا از مشائخ متاخرین فتوی جواز در عرس و ولیمه می بود تا ضرور
مقید میکردند و چونکه نکردند پس ثابت شد که این قید اباحت در عرس و ولیمه از مشائخ
حاصل نشده (۱۱) و نیز شروح متداوله معتمده که بر متون اند همچو هدایه که صاحبش
از طبقه خامسه فقها یعنی از اصحاب ترجیح ست و شرح وقایه و در مختار و بعض
محشیان همچو عینی که از مذهب حنفی این قدر مصر ست که طعن تعسف هم برو شده
و چلپی که کتب اینهائی متداوله اند ما بین علمای مذهب حنفی آنها هم قید بر مطلق قائم
نکرده اند چنانچه در باب اجاره فاسده صاحب هدایه بر عبارت قدوری نوشته
لانه استيجار على المعصية والمعصية لا تستحق بالعقد و درینجا عینی نوشته
قوله سائر الملاهي كالمزمار والطبل وغيرهما قوله لا تستحق بالعقد قال شيخ الاسلام
اسبيجابي لا يجوز الاجارة على شئ من الغناء والنوح والمزامير والطبل او شئ
من اللهو ولا على الحداء وقراءة الشعر وغيره ولا اجر في ذلك وهذا كله
قول ابي حنيفة وابي يوسف ومحمد لانه معصية ولهو ولعب و در شرح وقایه

بر عبارت وقایہ این نوشتہ والاصل عندنا انہ لایجوز الاجارۃ علی المعاصی
وچلپی نوشتہ لو استحق علیہ المعصیۃ لکان ذلک مضافا الی الشارع من حیث
انہ شرع عقدا موجبا المعصیۃ اللہ تعالی عن ذلک علوا کبیرا۔ ودرباب
رد الشہادت درہدایہ بر عبارت قدوری نوشتہ قولہ لاتقبل شہادۃ نائحۃ
ولا مغنیۃ لانہما ترتکبان محرما فانہ علیہ السلام نہی عن الصوتین الاحمقین
النائحۃ والمغنیۃ وقولہ ولا من تغنی للناس لانہ یجمع الناس علی ارتکاب کبیرۃ
(۱۴) درہدایہ درباب الاکل والشرب نوشتہ من دعی الی طعام او ولیمۃ فوجد ثمہ
لعبا او غناء فلا باس بان یقعد ویاکل وقال ابو حنیفۃ ابتلیت بہذا مرۃ
فصبرت وہذا لان اجابۃ الدعوۃ سنۃ فلا یترکہا لما اقترنت بہ البدعۃ من غیرہ
کصلوۃ الجنازۃ واجبۃ الاقامۃ وان حضرتہا نائحۃ فان قدر علی المنع
منعہم وان لم یقدر یصبر وہذا اذا لم یکن مقتدیا فان کان مقتدیا ولم یقدر
علی منعہم یخرج ولا یقعد لان فی ذلک شین الدین وفتح باب المعصیۃ علی المسلمین
والمحکی عن ابی حنیفۃ فی الکتاب کان قبل ان یصیر مقتدیا ولو کان ذلک
علی المائدۃ لا ینبغی ان یقعد ان لم یکن مقتدیا لقولہ تعالی فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَىٰ
مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝ وہذا کلہ بعد الحضور ولو علم قبل الحضور لا یحضر سواء کان
مقتدیا او لم یکن لانہ لم یلزمہ حق الدعوۃ بخلاف اذا ہجم علیہ لانہ قد لزمہ
ودلت المسئلۃ علی ان الملاہی کلہا حرام حتی التغنی بضرب القصب وکذا قال
ابی حنیفۃ ابتلیت لان الابتلاء انما یکون بالمحرم وعینی بر حاشیہ این نوشتہ
قولہ ولو علم قبل الحضور اہ وبہ قالت الثلاثۃ مراد از ثلاثہ امام صاحب وامام یوسف
وامام محمد ست قولہ ان الملاہی کلہا حرام لان محمدا اطلق علیہ اسم اللعب
والغناء بقولہ فوجد ثمہ اللعب والغناء واللعب وہو اللہو حرام بالنص
قولہ حتی التغنی بضرب القصب روی صدر الشہید فی کتاب الکراہیۃ
من الواقعات عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال استماع الملاہی معصیۃ

والجلوس علیها فسق والتلذذ بها من الکفر وانما قال ذلک علی وجه التشدید
و در در مختار در کتاب الحظر والاباحت نوشته و فی البزازیة استماع صوت الملاهی
کضرب قصب ونحوه حرام (۱۳) و نیز مطابق عبارت ہدایہ نوشته است در فتاویٰ
سراجیہ کہ معتبر فتاویٰ ہاست کہ در در مختار وغیرہ حوالہ او نیز یافته در باب الامر
بالمعروف نوشته استماع الملاهی والجلوس علیها فسق والواجب ان یجتهد
ما امکن حتی لا یسمع وکسر الملاهی مباح ودار فیها یسمع صوت الغناء
والمزامیر والمعازف یدخل علیهم بغیر اذنهم لان المنع عن ذلک فرض
(۱۴) میر سید شریف در شرح خلاصه کیدانی در محرمات نوشته الکفر
بالاستحلال فی المتفق کالسماع فی زماننا (۱۵) و فی السراجیة وقال
محمد اللعب والغناء لا یختص بالمزامیر لان الضرب والقصب والتغنی حرام
(۱۶) فی التوضیح شرح المنظومة والانکحة التی تنعقد فی مجلس الملاهی والمزامیر
تکون مختلفا فیها بوجهین احدهما یفسق الولی لانه الذی احضر الملاهی والمعازف
وامرهم بذلک واعطی للمغنین علی ذلک الاجرة والثانی صاروا فسقة
لاستماعهم ذلک فلم یبق الولی ولیا ولا الحاضرون شهودا عنده فلا ینعقد
عند الشافعی فلیحترز عن ذلک (۱۷) در شرح سرور المحزون نوشته وفی
البزازیة التغنی حرام بلا خلاف وذکر ابو البرکات فی شرح النافع ان التغنی حرام
فی جمیع الادیان والتغنی للناس حرام بالاجماع قطعا ولذلک سماه صاحب الذخیرة
والهدایة کبیرة فاذا کان استماع التغنی کبیرة والمغنی مرتکب لهذه کبیرة
فتحسین تحلیل الحرام القطعی وهو کفر هکذا فی المبسوط ونوادر البرهانی (۱۸) در
وقت خواجه نظام الدین قدس سره در دہلی مناظره شده و در مختصر علما بابت حرمت
سماع وغنا فتوی شده که نقل او از مائة مسائل مولوی محمد اسحاق دہلوی کرده شود
وهو هذا سوال چه میفرمایند ائمہ ملت ودین وگره کشایان معضلات احکام شریعت
حصل الله امالهم وکثر فی الخافقین امثالهم در آنچه سماع درویشان اہل روزگار کہ

مشتمل است بر جمعیت پیران و جوانان و قوالان و رقاصان باده کش و چنگ و غیرآن
این مجموعه لهو و لعب عبث باشد یا نه جواب علماء بالاتفاق دادند باشد باشد
والله اعلم سوال هر که این چنین سماع را حلال دارد و بگوید که این سماع طاعت است
و موصل الی الحق و مقرب الی حضرت الله و سبب مکاشفات حقائق و دقائق غیبی
و وصله و رفع درجات عقبی است و جماعتی وی را تصدیق میکنند و متابعت می نمایند
قولا و فعلا و قول و فعل وی را استحسان می کنند و ناهی این منکرات را جفا میکنند
و استقباح میکنند این جماعت بحلال داشتن این چنین فعل و متابعت و تصدیق و استحسان
و اصرار کافر شوند یا نه بیان فرمایند تا ثواب حاصل شود جواب علماء دادند شوند شوند شوند

کتبه
مولانا فخر الدین حلوانی

کتبه
احمد بن یوسف ضیاء الدین

کتبه
محمد بن احمد قاضی الامام کبیر الدین
والله اعلم

کتبه
ابو بکر بن علی بن عثمان
قاضی امام جلال الدین والله اعلم

کتبه
عبد العزیز بن مولانا نجم الدین
الدمشقی والله اعلم

کتبه
عبد العزیز الزواد قاضی امام
جلال الدین والله اعلم

کتبه
محمد بن عبد الرحمان بن عبد الله
اخطب الخطباء والله اعلم

کتبه
شرف یحیی والله اعلم

کتبه
ابو المفاخر محمد بن محمد البلخی قاضی
برهان الدین بزار والله اعلم

کتبه
علی بن محمد عطاء ملک
امام زین الدین المفتی والله اعلم

کتبه
محمد بن محمود الکاشانی
قاضی بدواز والله اعلم

کتبه
علی بن علی الفرشتوشی
والله اعلم

کتبه
محمد بن احمد الحلوائی قاضی وده
والله اعلم

کتبه
ابو بکر بن یوسف الحسین السقوانی
الامام سراج الدین السنجی والله اعلم

کتبه
عبد الرحمان بن احمد بن
عبد الرحمن بن محمد امام
ضیاء الدین عبد الوهاب
اسفری والله اعلم

کتبه
محمود بن الحسین السعد البلخی

کتبه
عبد الرحمان بن محمد بخط
قاضی سرهی والله اعلم

کتبه
ابو طاهر بن ابی بکر الحسین الخطیب
الامام عز الدین محتسب دهلی
والله اعلم

(۱۹) حکی عن ابی نصر الدین الدبوسی عن قاضی ظهیر الدین الخوارزمی ان
من سمع الغناء من المغنی او من غیر المغنی او یری شیئا من الحرام فیحسن ذالک
باعتقاد او غیر اعتقاد یصیر مرتدا فی الحال بناءا علی انہ ابطل حکم الشریعۃ
ومن ابطل حکم الشریعۃ لا یکون مومنا عند کل مجتھد ولا یقبل اللہ طاعۃ
واحبط کل حسناتہ وبانت لہ امرئتہ فان تاب لا یجب القتل والا یضرب
عنقہ بقولہ من بدل دینہ فاقتلوہ فان قتلہ قاتل قبل عرض الاسلام علیہ کرہ
ولا شئی علیہ وبہ اخذ المتاخرون وعلیہ الفتوی من مختار نوادر البرہانی (۲۰) وفی
المضمرات وفی المنافع اعلم ان التغنی حرام فی جمیع الادیان وقال فی الزیادت
اذا اوصی بما ھو معصیۃ عندنا وعند اھل الکتاب وذکر منہا الوصیۃ المغنین
والمغنیات حصہ سوم در تردید استدلال مولف از فقہاء دیگر مذاہب یعنی از مذاہب
غیر مذہب حنفی ومولف دو قول از غیر مذہب حنفی آوردہ یکی قول محمد غزالی دوم روایت
فتاوی دستور القضات مگر اول درینجا باید دانست کہ علاوہ اقوال محدثین واقوال
فقہاء مذہب حنفی کہ مذکور شدند دیگر ائمہ ثلاثہ و دیگر ثقات ہم سماع وغناء والات
آنرا جائز نداشتہ اند (۱) چنانچہ شوکانی در نیل الاوطار نوشتہ قال اختلف فی
الغناء مع آلۃ من الات الملاھی وبدونہا فذھب الجمھور الی التحریم وذھب
اھل المدینۃ ومن وافقہ من علماء الظاھر وجماعۃ من الصوفیۃ الی الترخیص
وقال ابن حزم ووافقہ علی ذالک ابوبکر بن العربی لم یصح فی التحریم شئی
وکذالک قال الغزالی (۲) در نووی شرح مسلم نوشتہ واختلف العلماء فی
الغناء فاباحہ جماعۃ من اھل الحجاز وھی روایۃ عن مالک وحرمہ ابوحنیفۃ
واھل العراق ومذھب الشافعی کراھتہ وھو المشھور فی مذھب مالک
(۳) محمد غزالی در احیاء نوشتہ حکی القاضی ابو طیب الطبری عن الشافعی
ومالک وابی حنیفۃ وسفیان وجماعۃ من العلماء الفاظا یستدل بھا علی انہ
راو التحریم واما ابوحنیفۃ فانہ کان یکرہ ذالک ویجعل سماع الغناء

من الذنوب وكذلك سائر اهل الكوفة وسفيان الثوري وحماد وابراهيم
والشعبي وغيرهم (۴) شاه ولی الله در عقد الجید نوشته قال الاوزاعي يجتنب
او يترك من قول اهل الحجاز خمس استماع الملاهي والمتعة واتيان النساء في
ادبارهن والصرف والجمع بين الصلوتين بغير عذر وانکه محمد غزالی از قاضی
ابو الطیب نقل کرده تفصیل این در قول ملا علی قاری گذشته است (۵) قال الحافظ
في الفتح واستدل بجواز الحداء على جواز غناء الركبان المسمى بالنصب
وهو ضرب من النشيد بصوت فيه تمطيط وافرط قوم فاستدلوا به على جواز
الغناء مطلقا بالالحان التي يشتمل عليه الموسيقي وفيه نظر وقال الماوردي
اختلف فيه فاباحه قوم مطلقا ومنعه قوم مطلقا وكرهه الشافعي ومالك في
اصح القولين ونقل عن ابي حنيفة المنع وكذا اكثر الحنابلة ونقل ابن طاهر
في كتاب السماع الجواز عن كثير من الصحابة لكن لم يثبت من ذلك شئ
الا في النصب لنشاد الحداء ولا وقال ابن عبد البر الغناء الممنوع ما فيه
تمطيط وافساد لوزن الشعر طلبا للضرب وخروجا من مذاهب العرب وانما
وردت الرخصة في الضرب الاول دون الحان العجم از این اقوال ثابت است
که ائمه اربع وکل جمهور سنت وجماعت بر حرمت اند ومؤلف که قول محمد غزالی بر اباحت
آورده در قول شوکانی گذشته است که محمد غزالی تبعیت ابن حزم ظاهری کرده مگر
مؤلف قول محمد غزالی را در اقوال فقها بدین لفظ که حجة الاسلام محمد غزالی رحمه الله آورده
ازین سوسه عوام پیدا می شود که محمد غزالی که حجة الاسلام ست قول او بسیار معتبر است پس
ضرورت افتاد که اول از حال محمد غزالی چیزے نوشته شود وآن این ست که محمد غزالی
در امور فلسفی درک عزیزه داشت و در مذهب شافعی از معتبر فقها بود مگر در علم حدیث کمال
نداشت و بمذهب حنفی تعسف همداشت وغالبا غلو او در علم فلسفه بود وهو ابو حامد محمد
بن محمد طوسی الشافعی و تبعیت او در تاج المکلل نوشته قال ابن تيمية بضاعة الغزالي
في الحديث مزجاة [illegible]

الفلاسفة حتى قال صاحبه ابوبكر بن العربي مع شدة تعظيمه له شيخنا
ابوحامد دخل في بطن الفلسفة ثم اراد ان يخرج منها فما قدر و در مرقاة الصعود
شرح ابی داؤد نوشته در باب المواضع التی نهی عن البول فیها قال ولی الدین
ما قیل انه صلی الله علیه وسلم کان یسرح لحیته کل یوم مرتین - قلت لم اقف
على هذا باسناد ولم ار من ذكره الا الغزالي في الاحياء ولا يخفى ما فيه من
الاحاديث التي لا اصل لها و در نیل الاوطار نوشته است والجويني وان كان
من اكابر العلماء فليس من علماء الحديث وكذلك الغزالي والقاضي حسين
وانما هم من الفقهاء الذين لا يميزون بين الموضوع وغيره كما يعرف ذلك
من له النسبة بعلم السنة واطلع على مؤلفات هؤلاء - و در مظاهر حق شرح
مشکوة بر حدیث علی در ذکر نیمه شعبان نوشته لکھا ہے علی بن ابراہیم نے نہ فریب
کھاوے کوئی ساتھ ذکر کرنے صاحب قوت واحیاء کے - و این ہر دو کتاب
از تصنیف غزالی است و در اتحاف النبلاء نوشته شک نیست در انکه امام غزالی امام بود
در فقه و کلام و مناظره و مجادله و فلسفه و جمله علوم معقول و عنایت ایشان بعلم حدیث در
مبدء و وسط آن کم بود و لهذا احادیث ضعیفه و اخبار واهیه کاذبه بلکه موضوعه نیز در
تصانیف او بسیار یافته می شوند و چون خوض در تصوف کرد و سخن از باطن راند در
بعض مواضع مواطات او با فلاسفه و آرای ایشان صورت بست و ملا علی قاری رح در
شرح فقه اکبر نوشته ومن اعلم الناس بعلم الكلام والفلاسفة الغزالي وانتهى
امره الى الوقف والحيرة في المسائل الكلامية ثم اعرض عن تلك الطرق
واقبل على احاديث رسول الله صلى الله عليه وسلم فمات والبخاري على صدره -
ازین قول ظاهر است که در آخیر عمر بر احادیث توجه کرد و وقت وفات بخاری بر سینه او
بود مگر در اول و اوسط ازین بی بهره بود پس مؤلف که اقوال او باستدلال آورده و بیخ
مؤلفاست ثبوت انکه بی وقوف بر علم حدیث تصنیف بوارق کرده و در فواید جامعه
نوشته قال الاتقانی في بحث حروف المعاني الغزالي شنع في المنخول على ابي حنيفة

في اشياء من غير حجة على دعواه ولا دليل على ما خيل فلولا اطالة الكتاب
اوردناه ورددناه برد لا يرد على وجه يتوب روحه عما فعل بيده ولسانه
والله انا كنا لنعتقده غاية الاعتقاد لاجل ما يجمع في احيائه من كلمات المشائخ
بالنظر الى الظاهر ثم لما رأينا من طعنه على الكبار بلا اقامة برهان حصل
بنا ما حصل پس بموجب تحريرات مذكوره بالا ثابت شد كه محمد غزالي را بر جمهور سنت
وجماعت ترجيحے نيست لهذا قول ومخالف جمهور سنت وجماعت قابل استدلال
نيستند وقطع نظر ازين محمد غزالي در اثبات سماع صرف خيالات خود را پيش كرده كه
مخالف نصوص اند ومطالب نصوص را خلاف كبار قرون ثلاثه بيان كرده ودعوي خود را باضطرار
سپرده گاهي سماع غنا وملاهي را سنت وگاهي واجب وگاهي مستحب وگاهي مباح گفته چنانچه
در شروع عبارت كه مؤلف نقل كرده نوشته كه في انكار سماع الغناء وسماع ضرب الدف
والاصوات الحسنة مخالفة السنة ومخالفة السنة واعتقاد تحريمها كفر والاعراض
والانتهاء عنها فسق پس نتيجه قضيه اين ست كه انكار سماع الغناء وسماع الدف كفر والاعراض
والانتهاء عنها فسق بحالتيكه در انكار سماع اين قدر توبيخ وزجر ست تا از حضار سنيه دف وسنتي كه كسي انكار
كرد آن كفر ست چرا كه آن بيچاره عالم وعابد وحامل شريعت ست ودر حرمت ست ومنكر سنت او كه كسي
فرق كرد فاسق ست زيرا كه اصل شيئ از عروض بالاتر ست وسماع عروض ست ودهل نهاده
مستغني ست ودر حيرتم كه چرا اين ميراثيان مساوي علماء بلكه بلند تر از قضيه محمد غزالي يافته ميشوند
ودر اثبات اين سنت محمد غزالي چند احاديث پيش كرده از انجمله اول حديث ربيع ست
ودر قول محمد غزالي نوشته است وورد في مسلم والبخاري ودرين مغالطه فاحشه ست چراكه
مسلم حديث ربيع را روايت نكرده واين لفظ يا سهو كاتب ست يا از محمد غزالي يا از مؤلف
غلطي شده اگرچه ازين حديث بشرطيكه معقول هم باشد همين ست قرار داد محدثين كه معمول
دانند برخلاف فقهاء مذهب حنفي مگر محدثين هم ازين حديث سنيت سماع مقرر نه داشته اند
بلكه ازين حديث صرف بر مواقع عرس كيفيةً ووقتاً سماع وضرب دف ولهو را مخصوص مقرر
كرده اند چنانچه تفصيل مطالب اين حديث در فصل دوم تحرير شده واين را بقيه مباح

در رخصت نوشته اند نه که سنت یا واجب و محمد غزالی که ازین حدیث سنیت و وجوب
پیدا میکند دلائل او این اند (۱) فهذا الحدیث دال علی انه صلعم سمع صوت الدف والغناء
والشعر من الجویریتین من غیر حاجة فسماع الغناء واصوات الدف من الرجل یکون
جائزا بالطریق الاولی۔ اقول سماع الغناء وضرب الدف فی هذا الموقع کان لاعلان
النکاح و این امر داخل در حاجت بود خواه ضروری نبود مگر محض بے حاجت نبود و حضرت
صلی الله علیه وسلم که رفتند دران موقع برای عرس بود زیرا که امام را بر عرس رفتن ست
کما قال المهلب فی هذا الحدیث اعلان النکاح وفیه اقبال الامام الی العرس و دیگر
احادیث بسیار اند که بر دعوت ولیمه رفتن ضروری باشد پس لفظ غیر حاجت آوردن
خلاف واقع ست (۲) کیف وقد امر صلی الله علیه وسلم الجویریة بالغناء شعرا و
ضرب الدف حیث قال قولی ما کنت تقولین والامر للوجوب اذا تجرد عن القرائن
او للندب للقرینة او للاباحة للتقریر وههنا یحتمل الوجوب لانه صلعم امرهما
بالمشافهة فلا یجوز مخالفته لانه صلعم امرهما باعادة ما کانت تقولا اولا وهو صلعم
یصغی الی معانیه فاذا طلب علیه الصلوة والسلام شیئا من غیره حالا صغائه
الی الجواب وجب علیه ذکره لقوله تعالی یا ایها الذین امنوا استجیبوا لله وللرسول
الآیه۔ اقول امر مطلق مجرد از قرائن آن باشد که دلیل مخالف او نباشد و دلائل بر حرمت
غنا و سماع و ملاهی از آیات قرآن مجید و احادیث نبویه که در فصل سوم مذکور شدند موجود اند
پس این امر خالی از قرائن نیست و نه برای ندب ست بلکه برای اباحت ست زیرا که نصوص
صریحه دال موجود اند که همین قدر لهو که در حدیث مذکور ست برای عرس داخل در رخصت ست
چنانچه احادیث و آثار عامر بن سعد و سائب بن یزید و عبد الله بن الزبیر و محمد بن حاطب
که در فصل دوم ذیل حدیث سیوم مذکور شدند ملاحظه باید کرد و جایکه از شارع صریح حکم
بلفظ رخصت صادر شده و لفظ رخصت بمقابله عزیمت بموجب قاعده اصول واقع شود
پس عزیمت در حرمت ماند و این رخصت داخل در رخصت الفعل مع بقاء الحرمت
بمنزلة العزیمت لهذا که دران این لزوم نیست بلکه اباحت ست و این قول غزالی نیز موقم

امر برائی وجوب ست مخالف نصوص صرف خیال خود ست وانکه غزالی گفته که آنحضرت ﷺ
صلی الله علیه وسلم امرهما مشافهة این هم متفق علیه نیست بلکه کرمانی گفته که
انه امرهما باعادة ما كانت تقولها ولا وهو يصغي الى معانيه صحیح نیست
زیراکه حضرت صلی الله علیه وسلم اصغا نمود وآن شعر را پسند فرمودند ویرا اعاده او حکم
فرمودند از سیاق حدیث ظاهر نمی‌شود بلکه سیاق حدیث برین ست که حضرت صلی الله
علیه وسلم اتفاقا بسبب پس پیش شدند وجاریه اشعار معمولی را گذاشته بمدح حضرت
صلی الله علیه وسلم شروع شدند وگفتند که فینا نبی یعلم ما فی غد که حضرت صلی الله علیه وسلم
ازین لفظ یا از مدح خود علی اختلاف القولین کما ذکره فی الفصل الثانی او را منع فرمودند که
این را بگذار وهرچه پیشتر میگفتی بران باش وازین پیدا نمی‌شود که حضرت صلی الله علیه وسلم
را حاجت به اعاده بود ونه اصغا حضرت به معانی او بود برای اینکه او اشعار نه میگفتند
وحضرت را به معانی او چه حاجت افتاده بود ونه در حدیث لفظ اصغا الی معانیه ست
بلکه حضرت را ازین چنین امر با وجود رخصت هم اعراض بوده چنانچه در حدیث جاریتین
در فصل دوم گذشت وباز بعد ازین هم بیان خواهد شد وغزالی که طلب اعاده واصغا
معانیه پیدا کرده مخالف داب علم حدیث کرده ورنه در قواعد اصول حدیث چیزی
از جانب خود شامل کردن داخل در عیب ثقیل ست ومحتمل ست که برای همین مطلب
در لفظ حدیث هم تفاوتی را جای داده چنانچه در حدیث قولی بالذی کنت تقولین ست
ودر تحریر محمد غزالی ما کنت تقولین ست که در لفظ الذی وما فرقی ظاهر ست واگر به قول
محمد غزالی عمل کرده شود تا سماع غنا وآواز دف از عورت اجنبیه هم واجب ست
چرا که مشافهه حضرت صلی الله علیه وسلم همچنین شده بود واگر جواب داده شود که نص
حرمت نظر به اجنبیه وارد ست تا همون جواب درینجا هم موجود ست چرا که نص بر حرمت
سماع هم وارد ست وازینجا که محمد غزالی وجوب پیدا کرده تا قضیه او که برشنیت بود باطل
ومعطل ماند **دوم** حدیث جاریتین ست که متفق علیه ست وذکر مفصل او در فصل ثانی
در رجست کران لهو مخصوص بعید بود ومحمد غزالی ازان عموم پیدا میکند بتحریر ذیل -

قوله فهذا الحديث بصراحته دال على جواز سماع الدف والغناء وحضورهما والرد
على منكرهما وفيه بيان لزجر المنكر ودفعه عن الانكار لانه عليه السلام نهى عن
الانكار عليهما اه اقول این خیال محمد غزالی که حدیث بصراحته دلالت بر عموم جواز
دف وغنا وحضورهما یعنی دیگر ملاهی میکند ودر هر حالت جائز است صحیح نیست زیرا که این
حدیث مخصوص بیوم عید است وسماع قسم خاص است چنانچه تشریح این در فصل دوم
درج است وازان تفصیل جواب این بخوبی حاصل است وآنکه محمد غزالی نوشته که
فی الحدیث رد علی منکرهما وزجر للمنکر درین تعدی وگستاخی است زیرا که منکر حضرت
صدیق ابوبکر رض بود وحضرت چیزی بر وزجر نکردند وقول او را رد کردند بلکه تقریر بر قول
او مسلم داشت که مزمار شیطان این فعل را اجمال داشت وعلت بیان فرمودند که از
برای عید اجازت داده شده وجاییکه حضرت صلی الله علیه وسلم خود وجه رخصت بیان
فرمودند که لکل قوم عید وهذا عیدنا ونیز از حدیث انس رض خصوصیت این بباعث
عید مقرر شد چنانچه این حدیث هم در فصل دوم مذکور شد درینحال خیال محمد غزالی که
از نفس این حدیث که دران وجه علت بیان شده است که لکل قوم عید وهذا
عیدنا مخصص شده واز حدیث نسائی مخالف است وازین حدیث خیال محمد غزالی که
بر عموم است پیدا نیست واین قول محمد غزالی که فمن قال ان سماع الغناء حرام وضرب الدف
حرام وحضورهما حرام فکانه قال ان النبی صلی الله علیه وسلم سمع حراما
ومنع الناهی عن الحرام ومن اعتقد ذلک کفر بالاتفاق ونتیجه این قضیه این است که
من قال سماع الغناء حرام وضرب الدف حرام وحضورهما حرام فقد کفر
باطل است زیرا که شارع عم مختار ومجاز است که جائی حرام کند وجائی رخصت دهد ودرینجا
شارع عم بزبان مبارک خود مخصوص فرموده بهر قدر که مخصوص فرموده از قضیه منطقی
وفلسفی ابطال او حاصل نیست ونه از حکم کفر فلسفه خطره هست ~ فلسفی را چشم حق بین
سخت نابینا بود * گرچه جبکین باشد ویا بوعلی سینا بود * چرا که مسلمان [illegible] که
حضرت [illegible] حرام کرده بلکه جواب [illegible] رخصت [illegible]

و عائشہ بعد اعتراض کردند چنانچہ از نص حدیث ثابت ست کما ذکرہ فی الفصل
الثانی پس جائیکہ حضرت صلی اللہ علیہ وسلم و ابوبکر بعد اعتراض فرمودند و حضرت عائشہ
تا باقی را چہ درجہ ہست و اگر محمد غزالی را محاورہ در علم حدیث می بود تا بمسئلہ منطقی کلام
را از شارع زیادہ نمی کرد مگر معذور ست شاید سہل ہست کہ محاورتی نداشت و امرہ الی اللہ
و آنکہ محمد غزالی نوشتہ کہ خصوص السبب لا یمنع عموم الحکم این دراینجا صادق
آید کہ نص مخالف نباشد و جائیکہ نص مخصوص کند تا جاری کلام نباشد و خود محمد غزالی بہ طلب
خود ازین خیال کہ خصوص السبب لا یمنع عموم الحکم مخالفت کردہ چنانچہ درین قول عنقریب
بیان خواہد شد سوم حدیث کہ دران ذکر ست کہ اتت امرأة الصادیة فی حضرة
النبی صلی اللہ علیہ وسلم وقالت انی نذرت ان اضرب بین یدیک الدف
فقال صلی اللہ علیہ وسلم ان کنت نذرت فاضربی فضربت بین یدیہ فغنت
طلع البدر علینا الخ اقول این حدیث را مؤلف از عمرو بن شعیب پیش کردہ و آن
ضعیف ست کما ذکرناہ فی الفصل الثانی و در حدیث عمرو بن شعیب کہ از ابی داود ہست
ذکر این اشعار نیست و نہ در حدیث ترمذی کہ او ہم مضمون ہذا را روایت کردہ ذکر این اشعار ہست
بلکہ ذکر این اشعار در دیگر حدیث بہ دیگر موقع بود چنانچہ در فصل ثانی بیان کردہ شدہ و آن
حدیث کہ در آن ذکر این اشعار ست منقطع و معضل ست و قابل حجت نیست و آنکہ محمد غزالی
نوشتہ کہ ان النذر لا ینعقد فی المحرم صحیح ست لیکن برین دعوی محمد غزالی ازین فائدہ
نیست بوجوہات ذیل (۱) کہ برین قول کہ النذر لا ینعقد فی المعصیة حدیث متفق علیہ موجود
ہست و محمد غزالی خود قبول کردہ کہ برین اتفاق ست یعنی اتفاق ہست پس تعارض درمیان
دو حدیث پیدا شد کہ از حدیث مستندہ محمد غزالی در نذر ضرب دف و شعر شدہ بود و در
صورت تعارض حدیث متفق علیہ صحیحین مقدم ست پس عمل برو لازم ست۔
(۲) اگر مطلب محمد غزالی این ست کہ سماع و ضرب دف و غیرہ از محرمات نیستند
برای این اجازت شعر و ضرب دف این صورت پیدا شدہ بود تا جواب این ست کہ در
[illegible]

فاضربی والا فلا ازین الفاظ ظاهرست که اجازت بسبب نذر شده بود بدین قید
که اگر نذر نیست تا فلا تضربی. پس اگر مباح می بود تا فلا چرا فرمودند و درین حدیث
این لفظ هم هست که آنحضرت صلی الله علیه وسلم نام این شیطان گرفتند و کار
امر مباح شیطان صادق نمی آید و نیز که در امر مباح انعقاد نذر هم نباشد پس قید
نذر چرا فرمودند (۳) در اصل این حدیث قابل حجت نیست و اگر فرضا مسلم شده شود
تاهم این قصه بامور شوکت اسلام تعلق داشت کما قال البیهقی یشبه ان یکون
اذن لها فی ذلک لما فیه من اظهار الفرح بعود النبی صلی الله علیه وسلم
سالما و این امر بر وقت واپسی حضرت صلی الله علیه وسلم از غزاء بود و درین صورت
اظهار خوشنودی مؤمنین و هیبت بر منافقین و کافرین بصورت شوکت اسلام بود
و در همچنین موقع رخصت ست مگر عموم را فائده نمی رسد (۴) آنکه محمد غزالی از روا
احیا از علی رضه آورده که حضرت جعفر و زید بر بشارت حضرت صلی الله علیه وسلم رقص
فرمودند و این از لفظ حجل حاصل کرد ازین دعوی اش نیز فائده نمی رسد اول آنکه رقص
صوفیه و عوام که دران رقاص از قسم فاحشه و مغنیه و غیره جمله داخل اند آنرا هیئت
دیگر ست که بدست و پا و تمام جسم رقص میکنند و زید و جعفر رضه ضرب یک پا
ایستادند از سبب فرح و تشبیه مطابق نیست دوم اگر ازین قطع نظر کرده شود تاهم
لفظ حجل غیر محفوظ ست چرا که در صحاح نیامده و نه معلوم ست که تصحیح این لفظ
شده هست برای این مؤلف محمد غزالی لازم بود که این را بصحت رسانند ورنه
خصم را موقع انکار ست و خالص نقل از مسند احمد که آن ملتزم الصحت نیست کافی
شدن نتواند سوم آنکه اگر زید و جعفر از بشارت که از لسان معجز البیان
فرو کامل که لوای فضیلت و رسول الله بر سر آن ایستاده هست این قدر سرور
کردند بطور عادت کردند و بجای خود کردند نه در عبادتگاه و نه بعبادت دانسته
کردند و نه این عمل را وسیله قرب دانسته کردند پس در اباحت او کلام نیست بر قول
قوال فاجر که گاه در پس پشت فاحشه المعروف کنجری می ایستند و گاه در وی صوفی

وبدین حالت رقص کردن صوفی شکلے دیگر است قابل تدبر . وآنکه حدیث لعب حبشه
بثبوت رقص پیش کرده ازان هم چیزے بدعوی او حاصل نیست بدلائل ذیل (۱)
بخاری ومسلم این حدیث را در باب عیدین روایت کرده اند وبخاری که درینجا باب
بسته بدین الفاظ ست باب الحراب والدرق فی یوم العید ونیز بخاری این را
در باب جهاد نیز آورده وبران باب بدین الفاظ بسته باب اللهو بالحراب ونحوها
که ازین عمل مسلم وبخاری ظاهرست که این حدیث را تخصیص با عید وجهاد ست ثقات
محدثین ومعتبرین شراح از محدثین هم بدین تخصیص رفته اند چنانچه نووی نوشته
فیه جواز اللعب بالسلاح ونحوه من الآت الحرب فی المسجد ویلتحق به ما فی
معناه من الاسباب المعینة علی الجهاد وانواع البر (۲) حافظ نوشته که
واللعب بالحراب لیس لعبا مجردا بل فیه تدریب الشجعان علی مواقع الحروب
والاستعداد للعدو (۳) شاه ولی الله نوشته قوله باب الحراب
والدرق یوم العید. ای اللعب بهما واللعب بهما فی الجملة
مباح فی یوم العید بهذا الحدیث وقد استحسن بعض العلماء ذلک
لاظهار الشوکة المسلمین وقوتهم واشتغالا باعداد الات الحرب
(۴) در نیل الاوطار هم مطابق قول حافظ تحریرست چونکه این لهو بروز عید
بود ودر یوم عید انبساط وسیع که در غیر آن جائز نیست معفوست کما ذکر
فی تحت حدیث الجاریتین وازین لهو فائده متعلقه جهاد هم بود برای این شارع
مقرر داشت بیوم عید مگر رقص صوفیه وعوام بدین صورت قیاس شدن نمی تواند
چراکه درهم چنین لهو بودن سلاح والات حراب دیدن لهو از قسم قواعد جنگ
دیدن روز عید ضروری ست ودر رقص صوفیه وعوام این امورات دران موجود
نباشند وآنکه محمد غزالی گفته که بر شارع ع بیان وجه لازم بود بسبب آیه کریمه وغیره
صحیح نیست زیراکه شارع ع خود محرم ومحلل بود کما قال الله تعالی فی حقه
يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ و

علیهم الخبائث الآیة وفی روایة ابی داؤد والدارمی وابن ماجة عن مقدام
ابن معدیکرب قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الا انی اوتیت القرآن
ومثله معه الا یوشک رجل شبعان علی اریکته یقول علیکم بهذا القرآن
فما وجدتم فیه من الحرام فحرموه وانما حرم رسول الله صلی الله علیه وسلم
کما حرم الله اه پس وقتیکه شارع بحضور خود چیزی را دید و بحال داشت
تا بران حالت این خیال کردن که حضرت صلی الله علیه وسلم بر حرام اقدام کردند احتمال
و تغیر ممکن است و نه کسی مسلمان این ظن کردن میتواند نیز اگر خدا پاک فرموده وانک
لعلی هدی مستقیم الآیه و هر کاریکه رسول کرد به هدایت و صحت است و خیال
باطل بر رسول ص باطل است بغیر اینکه برای ساختن قضیه منطقی ضرورت افتد و شخصی
خیالی منکر تصور کرده شود و ظاهر است که اکثر فقهاء حنفی آیات مذکوره را قطعی
الدلالت دانسته بر احادیث اباحت که احاد اند ترجیح داده اند بلکه قرآن را
ناسخ قرار داده اند و بعض علماء دیگر هم برین طرز رفته اند چنانچه ضمنا در اکثر مواقع
مذکور کرده شدند. وما ورای آنها نقل ابن التین عن ابی الحسن البلخی
ان اللعب بالحراب فی المسجد منسوخ بالقرآن والسنة اما القرآن
فقوله تعالی فی بیوت اذن الله ان ترفع الخ واما السنة فحدیث جنبوا
مساجدکم صبیانکم ومجانینکم رواه ابن ماجة و محدثین بر قاعده
تطبیق اند و اینکه محمد غزالی از احادیث عموم جواز پیدا کرده اسپر با آیات و احادیث
حرمت منسوخ دانسته باز اگر منسوخ نه انگاشته تا بر قاعده اصول فقه یا محدثین
عمل کردن و اگر منسوخ دانسته تا بر تبع او تاریخ تقدم و تاخر بیان کردن ضرورست
ورنه حکم نسخ صادق نمی آید بلکه در حدیث معازف که بخاری آورده ذکر استحلال
است بلفظ سیاتی و بظاهر آن ناسخ ماضی و حال است فتأمل. و واضح باد که بسا مواقع
که شارع صلی الله علیه وسلم عبارت ه را با تفصیل ذکر کرده بلکه در ذیل احادیث ما انا
من دد ولا الدد منی و حدیث حصر لعب مباح بر ثلاثه جا محمد غزالی بغیر عبارت

صرف از قیاس خود آنها را خاص کرده پس جائیکه خود قیاس می کند تا ازین قضیه قضیه
بر وانند و نیز این قول محمد غزالی که بر شارع ع بیان حرمت لازم بود از بی توجهی یا ناواقفی
بهت آیا ندیده و نه شنیده که در عهدنامه حدیبیه حضرت صلی الله علیه وسلم با وجود انکار
حضرت علی رض لفظ رسول الله از عهدنامه خود محو کردند و وجه بیان نفرمودند و نه شخصی
از صحابه رض دوم زود یا پرسید که این تقلید عین ایمان و اسلام است و محمد غزالی را بقول
شاعری سے امور مملکت را ملک خسروان دانند • گدائی گوشه نشینی تو حافظا مخروش
در مصلحت نبوت دخل نباید و باید فهمید که در بهم چنین امورات از قیافه در روش صحابه رض
و کبار تابعین ثقات بهت مطالب و معانی بر آورده اند و نام آنها دلالت و کنایت
و اشارت نهاده اند و اگر در کل امور بر عبارت انحصار می بود تو کارخانه شریعت المشکل
قرار پذیرفت پس در پنجاهم از قیاس و استنباط ثقات فتوی داده اند که مذکور
شدند و ضرورت نبود که شارع عبارةً وجه بیان می کرد و محمد غزالی اگرچه برین موقع وجه از
شارع طلب کند مگر بعد ازین در قول دیگر خود هم ازین کناره کرده چنانچه بیان خواهد شد
و تاسف است که محمد غزالی آیه وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ را که در تهدید یهود است در دلیل
خود بر نام رسول الله صلی الله علیه وسلم آورده و ازین فعل ز در فلسفیة ظاهر است ورنه عالم
منقولات حقه هیچ الفاظ در ذیل نام نبی نیارد اعاذنا الله منه و اگرچه شارع علیه السلام
وجه را عبارةً بیان نفرموده مگر از احادیث شارع صلی الله علیه وسلم و همین حدیث حبشه
تخصیص این ظاهر است مثلاً حضرت عمر رضی الله عنه بر لهو حبشه اعتراض کرد و حضرت صلعم
فرمود که دعهم یا عمر اگر این امر از اول ممنوع نبودی تا حضرت عمر رض اعتراض نکردی
و باز که حضرت صلی الله علیه وسلم رخصت داد برای همین بود که ازین فعل مردمان اسلام
از قواعد جنگ زیاده محاوره پیدا کنند و همون لهو که دران از قسم جنگ چیزی فائده
حاصل آید بهر حال جائز است بلکه ضروری است قال الله تعالی وَأَعِدُّوا لَهُم
مَا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ •
و از عقبه بن عامر احمد و مسلم روایت کرده قال سمعت النبی صلی الله علیه وسلم

يقول واعدوا لهم ما استطعتم من قوة الا ان القوة الرمي الا ان القوة
الرمي الا ان القوة الرمي وعن عقبة قال النبي صلى الله عليه وسلم ارموا واركبوا
فان ترموا فهو خير لكم من ان تركبوا وقال كل شئ يلهو به ابن ادم
فهو باطل الا ثلاثا رميه عن قوسه وتاديبه فرسه وملاعبته اهله فانهن من
الحق رواه الخمسة و این حدیث بصراحت ثابت ست که غیر ازین هر سه لهو باقی
کل لهو باطل ست اگرچه محمد غزالی درین حصر کلام کرده مگر جواب کافی نداده که انشاء الله پیش
بیان خواهد شد و ظاهرست که لهو حبشه که بسلاح بود از ترتیب جنگ حاصل می شد
واگر همراه ایشان چیزی از غنا و مزامیر شده باشد تا مضایقه ندارد زیرا که در جنگ
خدعه هم جائزست بقوله تعالى يا ايها الذين امنوا اذا لقيتم الذين كفروا زحفا
فلا تولوهم الادبار ومن يولهم يومئذ دبره الا متحرفا لقتال او متحيزا الى فئة
فقد باء بغضب من الله الاية وحديث ابي هريرة عند البخاري وحديث جابر عند
البخاري شواهد حال اند ونيز تعالى شانه فرموده ولا تجسسوا و در جهاد ازین هم رخصت
ست چنانچه حدیث علی عند البخاری شاهد ست پس چنانچه برای خدعه و کذب
در جهاد رخصت داده شده برای لهو حبشه همچنین رخصت داده شده و هر علتی شارع
در انجا بیان کرده یا نکرده درینجا همون حال ست واگر ازین لهو رقص صوفیه دانسته شود
تا بهمی عوام و صوفیه خدعه و کذب و جاسوسی هم جائز گفتن خواهد افتاد (۴) ظاهرست
از حدیث حبشه که حضرت عائشه ام المؤمنین هم تماشا حبشه را دیدند و ثابت ست
که دران وقت آن صاحبه بالغه بودند و عمر شان پانزده سالگی بود اگر از حدیث حبشه
همه یا رقص جائزست تا نظر اجنبیه هم جائز خواهد افتاد بجانب مردان غیر محرم و اگر نظر
این جائز نیست تا رقص صوفیه و عوام را هم جواز نیست (۵) پس ازین حالات که
تحریر شد این قضیه محمد غزالی که فمن قال ان الرقص حرام وسماع صوت الدف
والغناء حرام كان ذلك اعترافا منه ان النبي صلى الله عليه وسلم اخبر الحرام
واقر غيره على الحرام ومن اعتقد في ظنه كفر بالاتفاق ونتيجه اين شد كه من قال

ان الرقص حرام والغناء وسماع صوت الدف حرام كفر بالاتفاق - باطل
است چه این قضیه متنفذه وسالبه است زیرا که حضرت صلی الله علیه وسلم چیز برا که میکرد او را
اختیار بود که چیزی را حلال میکرد یا حرام میکرد وباز در دیگر موقع رخصت میداد یا بر
عکس حکم می کرد ورسول صلی الله علیه وسلم را تقلید با مردمان نبود بلکه ما یان را تقلید
اوست واین هم صحیح نیست که حضرت پیش حرام حاضر شده دیگر ابنا بر حرام تقریر
کردند بلکه آن وقت آن قدر که شارع رخصت داده حلال شد وحضرت صلی الله علیه وسلم بر
حلال حاضر شدند وبر حلال تقریر کردند وازین قضیه لازم نیست که قبل آن یا بعد آن یا
بر دیگر مواقع هم حلال باشد چرا که نصوص حرمت بر دیگر مواقع از شارع هم وارد اند
چنانچه مذکور شدند (۶) وآنکه محمد غزالی گفته که حضور صلی الله علیه وسلم وعدم نهی آواز
رقص حبشه دلیل بر جواز مطلق است قولی است که گفته است ودر دلیلی بران نیاورده
ودلائل که مخالف آن مذکور شدند آن اقوی اند وقوله وان قال المنكر ان الرقص
لعب واللعب حرام لانه صلی الله علیه وسلم قال لا الدد منی ولا انا من الدد
واللعب قلنا الی آخر قوله لانه ورد فی البخاری - این هم صحیح نیست زیرا که محمد غزالی
گفته که این حدیث مخصوص به نرد وقمار است وغیر ذلک یعنی خاص بیک فرد مخصوص
کرده بلکه نرد وقمار وغیره گفته وازین شمول تحریم این با کثر افراد لهو محمد غزالی قبول کرده
وباز که لهو حبشه را خارج کند بروایت بخاری وبخاری وشراح آن این لهو حبشه را
مخصوص بفرد خاص گفته اند پس ازین قول محمد غزالی مدعا ثابت نشد چرا که
معارضه در ما بین هر دو حدیث پیدا نیست بلکه لعب حبشه به عید وجهاد مخصوص است
ولا الدد منی بر غیر این جاری است واین قول محمد غزالی که نرد وقمار وغیر ذلک خاص است
صحیح نیست خصوصاً که معنی دد لهو است كما قال فی مجمع البحار الدد اللهو
واللعب واز حدیث نیز ابلکه مذکور شد معنی دد به باطل ثابت است ودد عام است
مخصوص بفردی نیست ودر هم چنین موقع تا وقتیکه دلیل مخصص برای تخصیص نیاورده
شود صرف قول محمد غزالی معتبر نیست واین قول محمد غزالی که فان قال المنكر

و فی الخبر لا لعب الا فی ثلث الرمی و الفرس و ملاعبة الرجل باهله قلنا
الا الحصر فقط یعنی اللعب الکامل و العبادة هم ضمیمیت اول نیکه در این حدیث
حصر غزالی خود دانسته که شارع علیه السلام وجه بیان نکرده پس محمد غزالی
بدین موقع وارد شود که در هر دو حدیث شارع علیه السلام وجه نفرموده که بکدام نوع
متعلق است و بغیر زبان مبارک شارع که عبارت باشد محمد غزالی تسلیم نکرده پس
درینجا هم منع او بغیر عبارت نص تسلیم نمی شود دوم این حدیث که بالا ذکر شده
است که حضرت صلی الله علیه وسلم بغیر [illegible] بالکل کرده و محمد غزالی از این مراد کمال
کبیر و نقاشی پیش کرده آن مطابق نیاید مثلا این که گفته که انما انت منذر. از ین قول
حل شانه مدعا مخالف محمد غزالی ثابت شود و آن این است که هر رسول منذر و مبشر
باشد که این هر دو صفت ذاتی است [illegible] به هر دو صفت ذکر نمی شود مثلا جائی که
[illegible] از درجه کفر باشد در آنجا برای [illegible] نا شنیدن منذر هم است و بشیر هم است برای
لا تقنطوا من رحمة الله در حق اوشان وارد است و نیز این هم است که ان الله
لا یغفر ان یشرک به و یغفر ما دون ذلک لمن یشاء که کار اوشان مابین
یاس و امید واقع است و درینجا بشارت و انذار هر دو اند و همچنین موقع ذکر رسول
به بشیر و منذر هر دو آید و گاهی به منذر و گاهی به بشیر و آنکه مبشر اند چنانچه شهدا و
عشره مبشره همه برای آنها بشیر است و برای کفار بهر حال منذر است و درین موقع
که انما انت منذر گفته شده خاص حق آنها است و درین موقع مبشر بودن رسول را
امر محال است پس حصر حقیقی واقع است و چونکه حصر حقیقی شد تائید مدعا ما باشد
که در حدیث هم حصر حقیقی فهمیده شود و آنکه نظیر لا فتی الا علی و لا سیف الا ذو الفقار
نوشته آن قول کسی [illegible] آنکه شهرت است از کلام رافضی است [illegible]
مبالغت است که پر از کذب است و قول رسول صلی الله علیه وسلم که مخبر صادق است
بدان تشبیه ندارد چرا که در قول رسول [illegible] چه بغیر ذوالفقار دیگر
[illegible] سیوف و قیاس موجود اند [illegible] وصف تشبیه [illegible] که در حدیث [illegible]

جائز را منحصر به سه فرد مقرر داشته شده بر حصر حقیقی برای اینکه جواز کدامی لهو که
خارج ازین هر سه فرد باشد از کلام شارع علیه السلام یا فعل آن یا تقریر آن هم یافته نشده
هر قدر احادیث که مؤلف محمد غزالی آورده اند خواه اصلی یعنی صحیح خواه ضعیف کل
درین هر سه افراد داخل اند بدین تشریح که اول لهو رمی و تادیب فرس که در حدیث
است از [illegible] این است که رمی یا تادیب فرس که برای کار خیر بود و کار خیر کامل
دران وقت جهاد بود به مصداق آیه کریمه واعدوا لهم الخ کما ذکر و تمهید این جمله
برای جهاد کفار بود ... وملاعبة اهله که فرموده مراد ازان رضامندی
اهل است و تا وقتیکه از حد اعتدال منجر به فسق نگردد منحصر نیست پس هر قدر احادیث
که مؤلف یا محمد غزالی پیش کرده ازین اقسام بیرون شدن نمی توانند مثلاً حدیث
بیتیع و جاریتین که اند دران هامی هر دو امر اند اول در حدیث بیتیع اشعار حرب او
قتال بودند و تعریف و توصیف شجاعان شهدای بدر دران بود که ازان ترغیب
بر قتال حاصل میشد و این قاعده عام است که از هم چنین اشعار جرئت دلاوران
زیاده می شود برای همین در جنگ می خوانند و مطابق آیه مذکوره و نیز که آیه کریمه
و حرض المؤمنین على القتال ازین حاصل می شد و دیگر از لهو و لعب عورات با چیزی
سرود حاصل میشود و نیز اظهار نکاح و اعلانش هم متعلق باهل سا ختن باشد که ازین
حدیث به ملاعبه اهله و بر امر جهاد هر دو تعلق دارد و برای همین بجای این را در کتاب
النکاح و نکاح هر دو جا آورده و هم چنین در حدیث جاریتین اشعار او از جنگ بعاث بودند
که ازان ترغیب بر جنگ شجاعان را حاصل می شد و نیز نزد حضرت عائشه رض اشعار
می خواندند که رضامندی ام المؤمنین بود و نیز این هم مراد بود که اهل اسلام به خواهش لهو که
این را سخت تعلق بنفس است به اعیاد کفار نروند و اینکه اعیاد اهل اسلام را غلبه
حاصل آید و شوکت اسلام به خواهش پیدا شود برای این انبساط مزید در اعیاد جائز داشته
شده پس احادیث را هم تعلق به هر دو است و آنکه حدیث نکاح از عائشه رض است در آن
[illegible] در انصار داده شده بود و حدیث

فرمود که انصار را لهو خوش کند که ازین هم ملاعبه اہل پیداست ونیز اعلان نکاح
هم ظاهرست که نکاح واعلان آن هم از اقسام رضامندی اہل ست وانکه عورت
بندر وف زده بود اگرچه حدیث ضعیف ست مگر از ضعف آن اگر قطع نظر کرده
شود تاهم دران موقع بود که حضرت صلی الله علیه وسلم از جهاد واپس تشریف آورده
بودند وازان شوکت اسلام وتحریض مومنین بر قتال وذلت مخالفین پیدا مے شد
وباقی احادیث که مولف بر موقع روز تشریف آمدی حضرت صلی الله علیه وسلم در مدینه
آورده اگرچه ضعیف اند مگر قطع نظر ازینها دران هم شوکت اسلام بود که این هم جزء جهاد
است غرضکه این جمله احادیث ازین هر سه قسم بیرون نیند واگر مولف یا محمد غزالی
صحیح حدیثی مے آوردند که از امر جهاد یا شوکت اسلام یا عید یا نکاح خارج باشد وحضرت
دران رخصت داده باشند تا البته خلل در انحصار شاید که پیدا شود مگر ازین احادیث
خلل در انحصار حاصل نیست وانحصار بحال خودست قوله واستدل المنكرون
بقوله تعالى وما كان صلوتهم عند البيت الا مكاء وتصدية قلنا هذا
الاستدلال فاسد فانه تعالى منعهم عن المكاء والتصدية عند البيت
ولا يلزم من منع شئ في حالة احرامه ومنعه في مقامات تغائر ذلك
المحرم. اقول محمد غزالی درین قول انحراف از قول اول خود کرده یعنی بر حدیث
جاریتین گفته که خصوص السبب لا يمنع عموم الحكم. دوم در رقص
گفته که بر نبی صلی الله علیه وسلم بیان وجه لازم بود پس تعجب که درین جا منع
از سبب خاص بحال خود دارد حالانکه خدای پاک جل شانه نفرموده که این خاص
بسبب ونه شارع علیه السلام فرموده واین قول محمد غزالی از عموم قاعده متفقه
مخالف ست زیرا که قاعده متفقه همین ست چنانکه محمد غزالی اول نوشته که
خصوص السبب عموم حکم را منع نمی کند تا وقتیکه نص خلاف آن نباشد ودرینجا نص
مخالف نیست که آن عموم را بند کرده باشد بلکه نص مؤید این ست که معنی تصدیه
تصفیق ست که کف دست بر دست زدن وقال رسول الله صلعم

انما التصفیق للنساء والتسبیح للرجال فی الصلوة متفق علیه وعن ابن عباس
قال لعن رسول الله صلی الله علیه وسلم المتشبهین من الرجال بالنساء والمتشبهات
من النساء بالرجال رواه البخاری پس این فعل رقص رجال که از جزو عبادت
و ذریعه قرب الی الله دانند و مشابهت بزنان کنند داخل در منع ست ۔ و در
نقض النواقض نوشته که قال عبد السلام واما الرقص والتصفیق فخفة
ورعونة ویدل علی جهالة فاعلهما وان الشریعة لم ترد بهما فی کتاب
وسنة ولا فعل ذلک من الانبیاء ولا معتبر من اتباع الانبیاء وانما فعله
الجهلة السفهاء الذین التبست علیهم الحقائق بالاهواء وقد حرم
التصفیق علی الرجال لقوله صلی الله علیه وسلم انما التصفیق للنساء و در شرح
مشکوة مولانا قطب الدین زیر اثر ابن مسعود در باب الاعتصام بالسنة که من کان
مستنا فلیستن بمن قد مات الخ نوشته که اصحاب علم تصوف خوب رکھتے تھے
مگر نہ رقص کرتے تھے نہ ہائے کرتے تھے نہ سر جھکاتے تھے نہ جمع ہوتے تھے
واسطے راگ و مزامیر کے ۔ و زیاده تر بیان این در اقوال محدثین و فقهاء مرج ست
قوله واستدلوا ایضا بقوله ومن الناس من یشتری لهو الحدیث وهو الغناء
قلنا معنی قوله الحدیث انه یجوز سماع الحدیث الحق الخ اقول در ضمن نمبر
از احادیث حدیث ابی امامة و اثر ابن مسعود نقل کرده شده و آن صحیح ست که ابن مسعود
بحلف گفته که لهو الحدیث هو الغناء و نیز از دیگر صحابه و تابعین همچنین نقل ست چنانچه
از آثار و احادیث و تفاسیر در فصل سوم مذکور اند ثابت ست پس قول محمد غزالی
بر اقوال صحابه و تابعین ترجیح ندارد و مراد از لهو الحدیث غنا ست لاریب فیه و بالفرض
اگر امثال این محمد غزالی تسلیم کرده شود که درین هر دو حدیث و هر دو آیات مطابق
بیان محمد غزالی مراد ست تاهم علاوه ازین چند احادیث صحیح ست قولی اند و فعلی را
بر تقریر ترجیح باشد چنانچه اصول فقهاء و این قول محمد غزالی که در تحریم سماع
و رقص نص کتاب الله و سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم ثابت از اثبات

است ومطابق همون قول صاحب سفر السعادت ست که پیشتر گذشته مگر این غلط
محض ست چراکه احادیث وآیات بر حرمت سماع موجود اند چنانچه سابقا نوشته
شده اند واینکه محمد غزالی نوشته که وقد ورد ان من الشعر لحکمة صحیح ست
مگر معنی این در فتح الباری این نوشته ای قولا صادقا مطابقا للحق وهی
المواعظ والامثال التی یتعظ بها الناس ونیز این در آیت وارد ست
والشعراء یتبعهم الغاون الم تر انهم فی کل واد یهیمون وبخاری روایت
کرده قال ابن عباس فی کل لغو یخوضون وسماع ورقص صوفیه باول
مطابق نمی افتد چراکه دران وعظ نباشد البته بثانی مطابق ست که خوض در لهو باشد
واینکه محمد غزالی نوشته که از صحابه واولیاء الله سماع ورقص ثابت ست وعوام
که می کنند بحیثیت من تشبه بقوم فهو منهم درین باب پیروی نیکان اند
از غفلت اوست ورنه خیال باید کرد که از صحابه بالکل ثابت نیست چنانچه خود محمد غزالی
بغیر حالت جعفر وزید بغیر نام کسی دیگر از صحابه ننوشته که آن کرده است ودر قصه جعفر
وزید رقص ثابت نشده ونیز که از اولیاء الله ثابت ست یا نه جواب این بعد ازین در فصل
دیگر نوشته خواهد شد مگر تعجب ست که عوام صرف از صوفیه بسبب سماع ورقص منفو
خواهند شد تا کنجر وخنثار وفرقه میراثیان که رقص کنندان بدرجه اولی درین تشبیه
بدرجه عالیه خواهند رسید اعاذنا الله منه ونیز این امر هم قابل غور ست که از صحابه
رقص بالکل ثابت نیست مگر هست از حبشه یا از کفاران که مصداق ما کان
صلوتهم عند البیت الا مکاء وتصدیة اند ثابت ست واین هردو مسلمان
نبودند بلکه از حبشه وقت این امر ثابت نیست که اسلام آورده بودند یا نه بلکه این قول
ایشان که محمد عبد صالح دلالت دارد که از اسلام واقف نبودند ورنه رسول الله صلعم
می گفتند پس تشبیه رقص باین هردو می رسد وتعجب ست که صوفیه را باین ها کسی
تشبیه داده شود وگفته شود که من تشبه بقوم فهو منهم واین قول محمد غزالی که ان السماع
اما محرم مطلقا وان منکره اما کافر او فاسق هو اکلا منتهیا بالمرید ودیگر

لاولیاء الله تعالیٰ غلط محض ست که از دلائل شرعیه چنانکه مذکور شد ندعوی
محمد غزالی ثابت نیست و بر اباحت مطلق سماع جمهور سنت وجماعت نرفته پس بقول
محمد غزالی جمله یا فاسق اند و یا کافر اند مع آئمه اربعه وغیره از اکابر محدثین خصوصاً
امامنا الاعظم ابوحنیفه رح باول درجه خواهد بود چنانکه او مطلق حرام گفته و ما هم که
مقلد او هستیم در وادی کفر جمله را محمد غزالی داخل کرده مگر شکر ست که مؤلف باقی مانده است
چرا که او از مقلدین مذهبی یا مقلدین فرقه اهلحدیث نیست و نخواهد بود - لاحول ولا
قوة الا بالله و شاید مؤلف وقت تحریر این کلمات محمد غزالی از انبساط نفس سهو او را
چسپیده باشد و آنکه مؤلف حوالهٔ صوفیه در تحریر خود داده در فصل بستم حال این بیان خواهد
شد انشاء الله تعالیٰ انتهی قول الغزالی - و بغیر از قول محمد غزالی مؤلف قول فتاوی
مستوفیه القفنات بر اثبات دعوی خود هم نقل کرده وهو هذا که من انکر السماع فقد
انکر سبعین صدیقا - نام مصنف این فتاوی معلوم نیست و نه این فتاوی متداول
است پس معلوم نمی شود که از کدام مذهب است و از کتاب غیر معروف فتوی گرفتن
جائز نباشد کما ذکر و قول این هم مجمل ست تفصیل بیان نکرده که آن هفتاد صدیق کدام
کسان اند پس این قول قابل حجت نیست و نیز مؤلف برای قول غزالی بخواهش
این سه که در سلک محمد پرانش باشم و قول طحطاوی برتائید رقص هم نقل کرده
مگر از و ثبوت رقص در مذهب حنفی و نیز برای تردید اقوال فقهاء مذهب حنفی وغیره
فائده رسد اول که حال طحطاوی پیش مذکور شده است که او از فقها قابل فتوی خلاف
قول امام نیست و نیز درینجا او گفته و من الفقهاء من لم یمنع الرقص و من برای
تبعیض ست که از این تبعیض صراحةً ثابت ست که خلاف جمهور فقهاست و خلاف مذهب است
زیرا که مسئله که به قبیل و من وغیره حروف که از آنها بعضیت وغیره پیداست باشد بموجب
قواعد اصول حنفی آن از روایت شاذه و متروکه باشد بلکه مردوده و قابل اعتبار
نباشد چنانچه این قاعده را در اول مفصل نوشته شده و آنکه فتوی بلقینی و برهان الدین
ابناسی ست بلقینی شافعی ست که فتوی او در مذهب حنفی کار آمد نیست و برهان الدین ابناسی

را حال معلوم نیست و تا وقتیکه حال او از طبقات مذکوره بالا معلوم نشود قول و فتوی
او کالعدم است.

فصل ششم

در تردید استدلال مؤلف و محمد غزالی از افعال
و اقوال صوفیه محمد عبد الحی نوشته که ولایت جنید و شبلی و معروف کرخی و عبد الله بن
شقیق مسلم است و از وشان تواجد ثابت است و حواله رساله قشیریه داده و مؤلف حواله
صراط مستقیم که از ملفوظات سید احمد صاحب است و حواله مکتوبات مجدد الف ثانی و قول
شیخ عبد الحق داده مگر ازین حوالجات دعوی هر دو ثابت نمی شود بدلائل ذیل (۱)
طحطاوی و مولوی اسمعیل صاحب و شاه عبد العزیز صاحب و ملا علی قاری و شیخ عبد الحق
سماع مخصوص را مباح نوشته اند و محمد غزالی و صاحب دستور القضات و صاحب سفر السعادت
سماع عمومی را معه رقص جائز نوشته و طحطاوی و ملا علی قاری صاحب نقل مؤلف
بعضی آلات را جائز نوشته و مولوی اسمعیل صاحب آلات را جائز ندارند ازین سبب که
یکی با دیگری مخالفت دارد به هیئت مجموعی ثبوت دعوی مؤلف از وشان حاصل نیست
(۲) مؤلف نوشته بود که از اقوال و افعال صوفیه ثبوت خواهد کرد مگر قولی از کسے
صوفی پیش نکرده صرف افعال شان نقل آورده (۳) هرچه نقل آورده بغیر از مجدد
صاحب و سید احمد صاحب باقی صوفی مشهور نیند (۴) از بیان مولوی اسمعیل صاحب
و شیخ عبد الحق دو خلل در دعوی مؤلف پیدا است اول که مولوی اسمعیل صاحب سماع
بلا مزامیر نوشته این هم نوشته که از انبیاء و صحابه ماثور نیست حالانکه مؤلف
دعوی کرده بود و بر اثبات آن ابن مسعود و قرظه که از اصحاب روایت بسیار است و شیخ
عبد الحق صاحب صرف صوت حسن را مباح نوشته و مؤلف طبل و غیره مزامیر را
سماع نوشته بلکه آلات لهو را عبادت قرار داده و بنام معابد نوشته (۵) مؤلف
در وصیت نامه خود نوشته که مولوی اسمعیل صاحب از علمای شاذه هست پس حالتیکه
خود او را غیر معتبر داند تا قول او را چرا باستدلال آورده (۶) اگرچه مولوی اسمعیل صاحب
و شیخ عبد الحق از علمای متبحرین اند مگر وقتیکه در کتب احکام کلام او شان باشد مطابق
دلائل منصوص یا اجماع باشد تا البته به تفسیر و بیان شان ظن غیر خالب

محض از خیال خود یا از علم تاریخ کلام کنند و مخالف معمول علما باشد تا تقلید اوشان
لازمی نیست و ظاهر ست که مولانا اسمعیل صاحب درینجا قول از خیال خود کرده و شیخ
عبد الحق صاحب هم فقط بطور تاریخ تذکره کرده و در نقل تاریخ التزام صحت نباشد
پس اقوال اوشان درین محل قابل حجت نیستند خصوصاً وقتیکه نصوص و یا اقوال
محدثین خلاف ایشان ست (۷) ظاهر ست که وقتیکه از رسول الله صلی الله علیه وسلم
حدیث آوردن ست تا باسناد صحیح روایت آوردن ضروری ست جاییکه از صوفی
قولی یا فعلی روایت بکار ست و آنرا تمسک گرفتنی ست دران هم قاعده روایت مستقل
صحیح مرعی داشتن لازم ست ورنه هر قول که نقل ست اعتبار داشتن و در تمسک آوردن
بو الهوسی ست و ازین هر منکر را گنجایش قوی ست که او ازین نقول انکار کند که از
صوفیه این کار صادر نشده برای اینکه صوفی از صفای ست و ولی از ولایت ست
و ولایت اتقاء کامل را گویند که دران هیچ خلاف شرع نباشد و قطع نظر از دلائل
حرمت اگر دیده شود تاهم این امر مسلم ست که در مسئله سماع و مزمار و رقص اختلاف ست
و اینها خلاف در حل و حرمت ست و بسبب تحقیق امر قدم نهادن از اتقاء خارج
و داخل در حرمت ست کما جاء عن رسول الله صلی الله علیه وسلم الحلال بین والحرام
بین و بینهما مشتبهات لا یعلمهن کثیر من الناس فمن اتقی الشبهات استبرأ
لدینه و عرضه و من وقع فی الشبهات وقع فی الحرام پس بر صوفی و ولی خصوصاً
که بزرگ اولیاء الله چسان خیال کردن صحیح خواهد شد که اوشان در امر مشتبه اقدام
کرده باشند (۸) هر قدر که حوالجات پیش کرده شدند از انها معلوم نمی شود که صوفیه
این فعل را به سند از شارع علیه السلام اختیار کرده اند یا بالهام خود اگر سند از شارع علیه السلام
دارند تا همون اسناد اند که مؤلف [illegible] پیش کرده یا علاوه ازینها اگر همون اند
تا از دینها ثبوت حل حاصل نیست و اگر بغیر ازینها دیگر سند هست تا پیش کردن
باید و اگر از الهام خود کرده اند تا الهام اوشان قابل سند نیست کما تقرر فی الاصول
والهام الاولیاء حجة فی حق انفسهم ان وافق الشریعة ولم یتعد الی غیرهم

كذا في نور الانوار. وقال في حاشيته وان خالفت الشريعة المحمدية
فهو ليس بحجة لا في حق نفسه ولا في حق غيره انما هو من الشيطان الضال
المضل وهكذا قال عامة العلماء ومشى عليه الامام السهروردي واعتمده
الامام الرازي وابن الصلاح من الشافعية كذا في الصبح الصادق فليس للولي
ان يدعو غيره الى الهامه ولا ان يعم حتى هذا يعمل باجتهاده الصحيح وان تم
بالالهام ان اجتهاده خطاء (۹) در قول محمد غزالی رہ و در نقول مولف تفسیر
مظہری و شیخ سید احمد صاحب مروج سنت که ایں سنتی قول کردہ که این ہا سنت یا
مستحب است یا واجب است یا شریعت را حکم کردہ کہ ہمین شخص سماع اقدام نمودہ (۱۰)
ارکان صوفیہ قولا ہم اثریں سماع منع کردہ اند و شخص را بد دانستہ اند و این قول از ثنا
پیشوایان و شان مستسپد است مثل حضرت محی الدین عبد القادر جیلانی رحمۃ
مشہور اند در کتاب غنیۃ الطالبین از تصنیف آنحضرت با تواتر مشہور است
در باب ادب الاکل و شرب نوشتہ است ثم الذی ذکرنا اذا کان خالیا عن
المنكر كالطبل والمزمار والعود والناي والصنوج والشبابة والرباب والمعازف
والطنابير والحيوان الذي يلعب به الترك لا يجالس لان جميع ذلك محرم اما الدف
فيجوز استعماله في النكاح وسماع القول بالقضيب والرقص مكروه كما فسر بعض المفسرين
قوله عز وجل ومن الناس من يشتري لهو الحديث هو الغناء والشعر وجاء في بعض
الاحاديث عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال الغناء ينبت النفاق في القلب
كما ينبت السيل البقل وسئل الشبلي رح عن الغناء فقيل احق هو فقال لا فقال
فماذا بعد الحق الا الضلال ثم كيف في كراهته وفي ذلك من ثوران الطبع
وهيجان الشهوة والميل الى النسوان وانحلال النفس سرورها وتماسكها والطرب
والسخف والاضاعة والاشتغال بذكر الله تعالى اطيب واسلم لمن آمن بالله
واليوم الآخر انتهى. و در شرح سر المخزون نوشتہ کہ جنید بغدادی نے دیکھا
شیطان کو خواب میں اور پوچھا ... کبھی تمہارا

ہمارے یارون پر کسی چیز سے اوس نے کہا ہان دو وقت مین ایک تو راگ
مین اور ایک نظر کرنے مین مین داخل ہوتا ہون او نہین انتہی۔ و در مکتوب
دویست و شصت و شش امام ربانی مجدد الف ثانی رض که مولفہم از دستند آورده
نوشته است که حضرت خواجه نقشبند علمای بخارا جمع کرده بخانقاه حضرت امیر کلال
برده بودند تا ایشان را از ذکر جهر منع فرمایند علما بحضرت امیر گفتند که ذکر جهر بدعت است
مکنید ایشان در جواب فرمودند که نکنیم۔ اکابر این طریقت هرگاه در منع ذکر جهر این همه
مبالغه نمایند از سماع و رقص و وجد چه گوید احوال و مواجید که بر سماع مترتب
مترتب شوند نزد فقیر از قبیل استدراجات است چه اهل استدراج را نیز احوال
و اذواق دست می دهد و کشف توحید و مکاشفه معاینه در مرایای صور عالم ظاهر
می آید حکمای یونان و جوگیه و براهمه هند درین معنی شریک اند علامت صدق
احوال موافقت علوم شرعیه است با اجتناب از ارتکاب امور محرمه مشتبهه
باید دانست که رقص و سماع فی الحقیقت داخل لهو و لعب است آیه کریمه ومن الناس
من یشتری لهو الحدیث در شان منع سرود نازل شده است چنانچه مجاهد
که شاگرد ابن عباس است و از کبار تابعین است میگوید که مراد از لهو الحدیث سرود است
و فی المدارک السمر و الغناء و کان ابن عباس و ابن مسعود رض یحلفان انه
الغناء و قال مجاهد فی قوله تعالی وَالَّذِيْنَ لَا يَشْهَدُوْنَ الزُّوْرَ الا یحضرون اغنار
و آیات و احادیث و روایات فقهیه در حرمت غنا بسیار است بحدیکه احصار ان متعذر
است با اینهمه اگر شخصی حدیث منسوخ ... یا روایت شاذه را در اباحت سرود
بیارد اعتبار نباید کرد که فقیه در هیچ وقتی و زمانی فتوی باباحت سرود نداده است
و رقص و پاکوبی را تجویز ننموده است چنانچه در ملتقط رساله امام همام ضیاء الدین شامی مذکور
است و عمل صوفیه در حل و حرمت سند نیست همین بس نیست که ما ایشانرا معذور داریم
و ملامت نکنیم و امر ایشانرا بحق سبحانه و تعالی مفوض داریم اینجا قول امام ابی حنیفه و امام
[illegible]

عمل پیران خود را بہانہ ساختہ سرود و رقص را دین و ملت خود گرفتہ اند و طاعت و عبادت ساختہ اولئک الذین اتخذوا دینہم لہوا و لعبا انتہی و آنکہ مولف قول مجدد صاحب از مکتوب دویست و ہشتاد و پنجم نقل کردہ از آن ہیچیک فتوی بر جواز از مجدد صاحب یافتہ نمی شود صرف حالتی منفعت بیان کردہ اند مگر این نگفتہ اند کہ فعل سماع جائز است و شاید مولف مکتوب ہذا را ندیدہ و نہ شنیدہ باشد و نہ مطلب را فہمیدہ زیرا کہ مجدد صاحب در مکتوب مجوزا مولف ہمین قدر نوشتہ کہ جماعت را نافع است منفعت عام است کہ برای استدراج باشد یا ولایت و نہ گفتہ کہ جائز است بلکہ اصل مدعا مجدد صاحب ہمین است کہ در مکتوب ۲۶۶ مندرج است۔

مواہیر علمای ولایت بر حرمت مطلق سماع غنا

القول بحل السماع و ضرب الدف باطل من اعتبر علیہ کما اعتبر علیہ المولوی فیض عالم فوقع فی حیز البطلان والخذلان و من عمل علیہ فقد وقع معہ فی قعر النیران المولوی غلام رسول ساکن محمد پور۔ جواب المجیب حق و قول مولف الرسالۃ مردود لا یعبا بہ۔ الحاجی محمد نور ساکن سرکوٹ در فتاوی برہنہ نوشتہ و فی الحدیث استماع الملاہی معصیۃ و الجلوس علیہا فسق و التلذذ بہا من الکفر و این از جہت تغلیظ گناہ ہست یا از برای استحلال و سرود شنیدن و ہمچنین گفتن آن نیز گناہ ہست کبیرہ و در ہمہ ادیان تا کفار را منع کردہ شود و در جامع البدعت گفتہ کہ این نزدیک امام اعظم و صاحبیہ حرام ہست مطلقا خواہ اہل باشد یا نہ برای خود باشد یا برای غیر و ہفتاد و ہفت مجتہد نعمانی بر این اتفاق کردہ اند ہیچ یکی را از علمای نعمانی درین مسئلہ اختلاف نیست و شیخ اکمل الدین در کتاب اشراق گفتہ کہ غنا نزدیک امام ابی حنیفہ و اہل عراق حرام است و نزدیک امام شافعی مکروہ یعنی حرام و مشہور از مذہب مالک نیز ہمین ہست و امام احمد حنبل و اہل عراق را قول ہست و شیخ شہاب الدین در عوارف گفتہ کہ اجماع کردہ اند علمای بر حرمت سماع و مبالغہ کردہ اند و در مغنی گفتہ کہ لہو الحدیث غنا ہست و قیل او کافر ہست و قیلا یا و فنا و

تشنوند ولہذا پیغمبر علیہ السلام انگشت درگوش می آورد چون ملاہی بگوش او می نہاد۔

العبد الفضل الله العبد

فقیر فضل الحق سکنہ حضرو۔ فقیر نعمان ساکن نوی کلی مردان۔ حافظ سر بلند پیتا وری

بسم الله الرحمن الرحیم۔ قال الله تعالیٰ ومن الناس من یشتری لهو الحدیث عن ابن مسعود رض ان الغناء ینبت النفاق کما ینبت الماء البقل وعن ابی امامۃ عن النبی انه قال ما من رجل رفع عقیرته بغناء الا بعث الله تعالیٰ شیطانین علی منکبیه یضربان باعقابهما علی صدره حتی یمسك وفی التاتارخانیة اعلم ان التغنی حرام فی جمیع الادیان واول من تغنی ابلیس کما فی القهستانی واول من احدث الرقص والتواجد اصحاب السامری اتخذ لهم عجلا جسدا له خوار قاموا یرقصون حوله ویتواجدون فهو دین الکفار وعباد العجل واول من احدث القصیب الزنادقة لیشتغلوا به المسلمین عن کتاب الله تعالیٰ کذا فی تفسیر القرطبی قال فی الزیادات اذا اوصی بما هو معصیة عندنا وعند اهل الکتاب منها الوصیة للمغنیین والمغنیات وحکی عن ظهیر الدین المرغینانی رحمة الله علیه انه قال من قال لمقری زماننا احسنت عند قراءته یکفر انتهی ووجهه ان التغنی للناس لما کان حراما بالاجماع کان قطعیا فتحسینه تحلیل الحرام وکذا کل تحسین للقبیح القطعی کفر وصاحب الهدایة والذخیرة سمیاه کبیرة فی التغنی للناس فی غیر الاعیاد والعرس ویدخل فیه تغنی صوفیة زماننا فی المساجد والدعوات بالاشعار والاذکار مع اختلاط اهل العوام والمرد بل هذا اشد من کل تغنی لانه مع اعتقاد العبادة واما التغنی وحده بالاشعار لدفع الوحشة او فی الاعیاد والعرس فاختلفوا فیه فالصواب منعه مطلقا فی هذا الزمان ۱۲ طریقہ محمدیہ مع شرحها وتفسیرها صفحہ ۳۱۰۔ فالقول بحل الغناء والسماع فی هذا الزمان قول مخالف لمذهب امامنا الاعظم النعمان رحمة الله علیه بل هو قول حدث من قائله باغوای الشیطان لان مسئلة الغناء والسماع مختلفة فیها فکم من روایات تبیح الغناء وکم من روایات تحرمه واذا اجتمع المبیح والمحرم رجح المحرم کما هو قاعدة من قواعد الاصول وصرح فی التفسیر الاحمدی ومذهب امامنا الاعظم الاکرم الاشرف المنع عن الغناء والسماع مطلقا فی هذا الزمان فمن انکره فعلیه البیان لا الرجم ۱۲

فقول اللسان بل بالدليل والبرهان ودلائل مصنف سالة الموجبين في اباحة الغناء لا يثبت بها مدعاه ۱۲ ولكن لضيق الوقت لبسطت بسطا تاما ۱۲ فقط

العبد فضل احمد سكنه شيخ ولي محمد ساكن ايفا - العبد فقير عطر شاه ساكن قاضي پور - العبد شاه صاحب ساكن زروبي اتمان زی

العبد فقير سعد الله ساكن حسن واه - العبد فقير سربلند ساكن كندی - العبد بضير ملا صاحب ساكن جلاليه

العبد فقير نور احمد غورغشتی بقلم خود - العبد فقير بهاؤ الدين غورغشتی - العبد فقير رحمة الله ساكن سريكوٹ

العبد فقير سندی ساكن شاه منصور اتمان خيل - العبد مولوی عبد الرحمن ساكن سليم خان

العبد فقير قاضی ساكن گرڑی - العبد فقير فضل احمد ساكن هنڈ - العبد شاه غريب ساكن مانيری

صاحب هذه الرسالة مصيب وصاحب سالة الرجيز مخطي بنوی لا سيما مخالفة من مذهب امام الهمام ابو حنيفة لغير مفتی جان محمد ساكن شهر الكك كهته - العبد مولوی سيد امير ساكن گرمان

العبد مولوی حضرت مير ساكن ايفا - حامدا ومصليا وبعد فان مسئلة السماع والغناء من معارك العلماء الاذكياء ومدارك الفضلاء الاتقياء من الصوفية والمحدثين والفقهاء فاختلفوا فيها اختلافا شديدا وجادلوا فيها جدالا مديدا فمن محرم ومحلل تفصيلا فصيلا والاحرى لدى اولى النهى مع هذا كما هو مذهب الامام الهمام الاعظم رح اذا تعارض المحرم والمبيح فالترجيح للمحرم فالمبيح في هذه الايام المالئة بالبدع والمحن فاتح لابواب الاثام والفتن وتارك لمذهب هذا الامام الهمام مع ان اكثر روايات مذهبه متواطئة على التحريم القوى كما لا يخفى على متبع اثارهم ومتبع انوارهم - العبد محمد على ابن سيد على قاطن اتب من قرى التناول عند خان الخوانين نواب محمد اكرم تاب الله عليه الى العالم

تقريظ لطيف بينظير و تحرير نظيف دلپذير فخر شيوخ العصر انور صبح المهمات صدر نشين ايوان الواقفات جناب ستوده صفات مولوی محمد حسين صاحب هزاروی

بر خاطر پاک ضمير دراک صدر نشينان محافل ادراک واضح باد که رب عالم و عالميان آفرينش انسيان وجنيان برای عبادت معرفت خود کرده وآن بی عبوديت صرفه که محصور در اتباع رسول صاحب مقبول است نيست ؎ محمد عربي کابروی هر دو سراست ✤ کسی که خاک درش نيست خاک بر سر او ✤ خلاف پيمبر کسی ره گزيد ✤ که هرگز بمنزل نخواهد رسيد

چهار نيست انبيا صلوٰة الله عليهم اجمعين واوليا از صحابه وتابعين ومتبع ايشان از فقها وصوفيه

و محدثین ہمہ آنچہ یافتند از ہمین اتباع سنت یافتند و ہر آنچہ در دار الجزا از رضاء خداوند کریم
و جنت نعیم از قصور و غلمان و نسیم و غیرہ ما لا عین رأت ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب
بشر خواہند یافت از برکت این اتباع سنت خواہد بود و ہمگی محبوبیت منحصر در طفولیت سرور مجدو بانی
سر دفتر برگزیدگان محمد صلی اللہ علیہ وسلم ست ے چو سایہ قدم بقدم سر سر فراز تو ام ۞ مرید سلسلہ
گیسوی و داد تو ام ۞ پس ہر قیاسی و اجتہادی و یا کشفی و یا الہامی کہ از قول و فعل آن امام
اقدم و متبوع اعظم صلی اللہ علیہ وسلم مخالف آید و عمل صحابہ کرام و تابعین و اتباع عظام بر آن
یافتہ نشدہ اصلا شان اعتماد و سزاوار اعتنا نخواہد شد اگرچہ از فقیہ کامل و صوفی شامل بود ے مصطفی
بر کمال محبوبی شد بکرم بنام محبوبی ۞ ہر کہ با او شراکت خواہد ۞ جان باید بمتابعت کاہد
خویشتن را با او کند ہمدم ۞ تا شود ہمچو او سعادت مند ۞ درین قحط سالی علم و عمل الاسلام
بدء غریبا و سیعود غریبا اگرچہ حرف قدردانی علوم دینیہ از صحیفہ ضمائر ارباب بصائر
نسیا منسیا گشتہ و کرہ کسوف پردہ سیماء مہر طلعت علوم فقاہت در ہم شکستہ
و سحاب ناروای خسوف جہالت بالیل ما بسیار فنون کیاست و فراست باہم پیوستہ
مگر آن عالی ہمت جوہر شناس بلند حوصلہ روشن قیاس را شنیدہ بلکہ بچشم خود دیدہ کہ
گوہر آبدار علم را بنرخ جوہر جان خریدار است و در شاہوار عمل را ثمن بیش از آن طلبگار عنان
فتح بنیان توجہش پیوستہ منعطف ضم اجزای پریشان دفتر علوم معطوف و ذات لازم البرکاتش
باوصاف کسر نفسی و تواضع ارباب فہوم موصوف قدردانی علما در خمیر او سرشتہ نفع رسانی
طلبا در ضمیر او ممزوج اعنی مشید بنیان السلطنة والریاسة مؤسس ارکان التربیة والسیاسة
بانی مبانی العدالة صاحب العزم والجلالة حامی رباب الدین والملة ماحی مراسم الکفر
والشرک والبدعة الخالص نیتہ فی اعلاء کلمة اللہ والخالص طویتہ فی احیاء سنة رسول اللہ
اعنی قاضی صاحب محمد میر عالم الہزاروی السکندر پوری خلد اللہ ملکہ و اجری فی بحار
المرام فلکہ ـ زبانی کجا کہ بعہدہ نگارش مدایح و مناقب بیستہ تنگ شکش میسر آید و ذہنی کو کہ بدستیاری
قلم و زبان شکستہ بوصفش سے گراید ناچار عنان شعب خامہ و زبان را ازین عرصہ ناپیدا
کنار بدست اعتذار عجز در ساختہ بسوے کوی ادای دعا معطوف میدارد و جوہر غرض

یا مجدد حالیہ

مطلب را منصوب خواطر طلاب و مرفوع ضمائر اولی الالباب سازد که سعی حسن با تمامش آنقدر
درین کتاب است مطالب بتنقیح مطلوبات حرمت سماع و توضیح تردیدات خیالات اخوان الملاهی والبدع ایراد
یافته که تاحال پرتو غفلت کسی از ماهرین علوم نقلیه بر آن در طبع شتافته فیض روح القدس گر باز مدد فرماید
دیگران هم بکنند آنچه مسیحا میکرد + بر زور بازوی آن اتباع بالغ نظر وضاع شریعت گواهی ست
صادق از احادیث و قرآن دیگر چه حاجت بیان و شاهدیست ناطق از مواهب علماء و فضلا وکذالک
جعلناکم امة وسطا لتکونوا شهداء علی الناس. زیاده ازین چه ضرورت برهان است آب بیدار
لعلت یکی نخواهد بود + اگر هزار عقیق از یمین شود پیدا + توصیف نافهٔ مشک بتحریر ضرور نیست از خواندن
و شنیدن ظاهر و باهر خواهد شد بقول مشهور مشک آنست که خود ببوید نه که عطار بگوید هر کس که درین رساله
نافعه تدبر و تامل نماید بی ریب از شکوک علماء هوائیه و شبهات مبتدعه صوفیه خلافیه زندیقیه نجات
یابد و اتباع طریقهٔ حنیفیهٔ محمدیه بطور صحابه کرام و اولاد عظام و تابعین و تبع تابعین و ائمه مجتهدین علماء
صالحین و اولیاء متقدمین و متاخرین رحمهم الله تعالی علیهم اجمعین ازین مسائل مسطوره نصیب او گردد تتمه از
مباحث مسطوره که در ضمیر این فقیر آمده بود بعرض خواطر طلاب اولی الالباب نیز میرساند شاه
عبد العزیز صاحب در بستان المحدثین در احوال عبد الله بن المبارک نوشته که در ایام جوانی بشرب نبیذ مبتلا
بودند و آنچه لوازم این شغل است از استماع ملاهی و سرود و صحبت یاران کذائی نیز از دست نمی دادند
یکبار در موسم پختگی سیب در باغی داخل شدند و یاران و رفیقان ایشان دعوت کردند و طعام و شراب
بسیار بتکلف حاضر ساخته و مشغول لهو و طرب گشتند تا آنکه مستی غالب آمد و بیهوش افتادند چون آخر
سحر بیدار شدند در آنوقت چنگ را دست گرفته خواستند که بنوازند و سرود و مستی آغاز نهادند دیدند که
چنگ هرگز آواز نمی دهد در بیکار مهارت تمام داشتند تارهای آنرا مستحکم کردند باز همان قسم صدا نداد تا آنکه
چنگ بقدرت الهی گویا شد و چون آدمی این آیت را تلاوت نمود الم یان للذین امنوا ان تخشع
قلوبهم لذکر الله ایشان متنبه شده چنگ را شکسته بر انداختند و نبیذ را ریختند و جامهای منقش و ملون
ماکه در بر داشتند دریدند و بطلب علم اشتغال ورزیدند انتهی درینجا تامل باید کرد که از ابن المبارک کدام
عالم شامل و صوفی کامل تر باشد که او در استماع غنا حلال شمرده اند حافظ ابن تیمیه درین باب نسخه
مستقل نوشته و خلاصه مضمونش این است که بعض اهل تصوف که قائل سماع و مجوز وجد و حالت اند دلیل

گرفته اند بآنچه محمد بن طاهر مقدسی در مسئله سماع و در صفت تصوف گفته که ان النبی صلعم انشده اعرابی
؎ لقد لسعت حية الهوى كبدى + فلا طبيب لها ولا راق + الا الحبيب الذى شغفت به + فعنده
رقيتى وترياقى + وانه تواجد حتى سقطت البردة عن منكبيه فقال له معاوية ما احسن لهوكم فقال
مهلا يا معوية ليس بكريم من لم يتواجد عند ذكر الحبيب - وهو حديث مكذوب موضوع باتفاق اهل العلم
بهذا الشان لكن رخص النبى صلعم فى انواع من اللهو فى العرس ونحوه كما رخص للنساء ان يضربن بالدفوف
فى الاعراس والافراح واما الرجال على عهده صلعم فلم يكن احد يضرب بدف ولا يصفق بكف بل قد ثبت
عنه فى الصحيح انه قال التصفيق للنساء ولما كان الغناء والضرب بالدف والكف من عمل النساء كان
السلف يسمون من يفعل ذلك من الرجال مخنثا ويسمون الرجال المغنين مخانيث وهذا مشهور من كلامهم
ومن هذا الباب حديث عائشة لما دخل عليها ابو بكر فى ايام العيد وعندها جاريتان الحديث ففى هذا الحديث
بيان ان هذا لم يكن من عادة النبى صلعم واصحابه الاجتماع عليه ولهذا سماه الصديق مزمار الشيطان
والنبى صلعم اقر الجوارى عليه لانه يوم عيد والصغار يرخص لهم فى اللعب فى الاعياد كما جاء فى الحديث
ليعلم المشركون ان فى ديننا فسحة وكان لعائشة لعب تلعب بهن ويجئن صواحبها من النسوة
يلعبن معها وليس فى الحديث الجاريتين ان النبى صلعم استمع الى ذلك والامر والنهى انما يتعلق
بالاستماع لا بمجرد السماع كما فى الرؤية بما يحصل منها بغير الاختيار وكذلك فى اشتمام الطيب انما
ينهى المحرم عن قصد الشم واما اذا شم ما لا يقصده فانه لا اثم عليه وكذلك فى مباشرة المحرمات
كالحواس الخمس من السمع والبصر والشم والذوق واللمس انما يتعلق الامر والنهى من ذلك بما للعبد فيه
قصد وعمل واما ما يحصل بغير اختياره فلا امر فيه ولا نهى وهذا مما وجه به الحديث الذى فى السنن
عن ابن عمر انه كان مع النبى صلعم فسمع صوت زمارة راع فعدل عن الطريق وقال هل تسمع هل تسمع
حتى انقطع الصوت فان من الناس من يقول بتقدير صحة الحديث لم يامر ابن عمر بسد اذنيه
فيجاب بانه كان صغيرا او يجاب بانه لم يكن يستمع وانما كان يسمع وهذا لا اثم فيه وانما فعل ذلك
طلبا للافضل والاكمل كمن اجتاز بطريق فسمع قوما يتكلمون بكلام محرم فسد اذنيه لم يأثم بذلك
اللهم الا ان يكون فى سماعه ضرر دينى لا يندفع الا بالسد - واذا عرف هذا فاعلم انه لم يكن فى عنفوان
القرون الثلاثة المفضلة لا بالحجاز ولا بالشام ولا باليمن ولا مصر والمغرب ولا العراق وخراسان

من اهل الدين والصلاح والزهد والعبادة من يجتمع على مثل سماع المكاء والتصدية لا بدف
ولا بكف ولا قضيب وانما حدث هذا بعد ذلك في اواخر المائة الثانية فلما راه الائمة انكروه وكرهوه
واكابر المشايخ الصالحين لم يحضروه مثل ابراهيم بن ادهم والفضيل بن عياض ومعروف الكرخي
وابو سليمان الداراني واحمد بن ابي الحواري والسري السقطي وامثالهم من المشايخ الممدوحين تركوه في آخر
امرهم واعيان المشائخ عابوا اهله كما فعل ذلك الشيخ عبد القادر والشيخ ابو البيان وغيرهما من
المشائخ. فقال الشافعي رح خلفت ببغداد شيئا احدثه الزنادقة يسمونه التغبير يصدون به
الناس عن القرآن. وما ذكره الشافعي كلام امام خبير باصول الاسلام فان هذا السماع لم
يعرف به ويدعوا اليه في الاصل الا من هو متهم بالزندقة كابن الراوندي والفارابي وابن سينا
وامثالهم كما ذكر ابو عبد الرحمن السلمي في مسئلة السماع عن ابن الراوندي انه قال اختلف
الفقهاء في السماع فاباحه قوم وكرهه قوم وانا اوجبه او قال امر به فخالف اجماع العلماء
في الامر به والفارابي كان بارعا في الغناء الذي يسمونه الموسيقا وله فيه طريقة عند اهل
صناعة الغناء وحكاية مع اهل همدان مشهورة لما ضرب فابكاهم ثم اضحكهم ثم نومهم ثم
خرج وابن سينا ذكر في اشاراته في مقامات العارفين في الترغيب فيه وفي عشق الصور
ما يناسب طريقة اسلافه الفلاسفة الصابئين واخوانه الاسماعيلية القرامطة الباطنية
وبالجملة فمن فعل هذه الملاهي على وجه الديانة والتقرب فلا ريب في ضلالته وجهالته
واما اذا فعلها على وجه التمتع والتلعب فمذهب الائمة الاربعة ان آلات اللهو كلها حرام
ولم يذكر احد من اتباع الائمة في آلات اللهو نزاعا الا ان بعض المتاخرين من اصحاب الشافعي
ذكر في اليراع وجهين بخلاف الاوتار ونحوها فانهم لم يذكروا فيها نزاعا واما
العراقيون هم اعلم بمذهبه واتبع له فلم يذكروا نزاعا لا في هذا بل صنف افضلهم
في وقته ابو الطيب الطبري شيخ الشيخ ابي اسحق الشيرازي في ذلك مصنفا
معروفا ولكن تكلموا في الغناء المجرد عن آلات اللهو هل هو حرام او مكروه
او مباح وذكر اصحاب احمد لهم في ذلك ثلثة اقوال وذكروا عن الشافعي قولين
ولم يذكروا عن ابي حنيفة ومالك في ذلك نزاعا وذكر زكريا بن يحيى الساجي

انه لم يخالف في ذلك من الفقهاء المتقدمين الا ابراهيم بن سعد من اهل البصرة
فما ذكره ابو عبد الرحمن السلمي وابو القاسم القشيري وغيرهما عن مالك واهل
المدينة في ذلك فغلط وانما وقعت الشبهة فيه لان بعض اهل المدينة
كان يحضر السماع الا ان هذا ليس فعل ائمتهم و فقهائهم
بل قال اسحق بن عيسى الطباع سألت مالكا عما يرخص فيه
اهل المدينة من الغناء فقال انما يفعله عندنا الفساق
وهذا معروف في كتب اصحاب مالك
وهم اعلم بمذهب اهل المدينة
انتهى مختصرا فقط
الحمد لله اولا
واخرا

تمت

۱۳۱۱ھ محمد شاہ پسور عفی عنہ	اعلان	۱۳۱۹ھ کاتب الحروف

واضح ہو کہ حق کاپی رائٹ اس کتاب کا مشتہر کے قبضہ میں ہے
اسواسطے سب صاحبان مطابع وتجارذی اقتدار کیخدمت میں التماس ہے
کہ کوئی صاحب بلا اجازت تحریری اس مشتہر کے اسکو چھاپنے کا
ارادہ نفرمائیں اور بعوض نفع کے نقصان نہ اوٹھائیں۔
المشتہر
محمد حسین ساکن ضلع ہزارہ موضع منال

تعداد جلد (۱۵۰) ..... قیمت فی جلد .... (۵ـ)